Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

На правах рукопису

Стецик Христина Миколаївна

УДК 811.161.2:81’282: 82-3(477.8)

НАДДНІСТРЯНСЬКІ ДІАЛЕКТНІ ЕЛЕМЕНТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
Ґрещук Василь Васильович,
доктор філологічних наук,
професор

Івано-Франківськ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП ….....4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
1. 1. Історія вивчення використання наддністрянського говору в українській художній прозі……9
. 2. Методика дослідження взаємодії наддністрянського діалекту й художньої мови 14
Висновки до розділу 1……19
РОЗДІЛ 2. НАДДНІСТРЯНСЬКИЙ ГОВІР У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.
2. 1. Наддністрянські діалектні елементи в мові художніх творів М. Шашкевича……..20
2. 2. Риси наддністрянського говору в художній мові Я. Головацького…….36
2. 3. Відображення наддністрянського діалекту в прозі А. Чайковського.....41
2. 4. Наддністрянський говір у новелах і оповіданнях О. Маковея…….....58
2. 5. Наддністрянські діалектні риси в художній мові Б. Лепкого……....66
2. 6. Використання М. Яцковим наддністрянських діалектних одиниць у художніх творах.....85
2. 7. Наддністрянський говір у художній прозі І. Керницького……103
Висновки до розділу 2……111
РОЗДІЛ 3. НАДДНІСТРЯНСЬКИЙ ГОВІР В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ……..
3. 1. Ознаки наддністрянського діалекту в художній мові Б. Бойка……113
3. 2. Використання наддністрянських говіркових елементів у творах Б. Голода……..120
3. 3. Відображення наддністрянського говору в прозі Ю. Винничука……..139
Висновки до розділу 3……149

РОЗДІЛ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

4. 1. Особливості використання наддністрянського говору в українській художній прозі……150

4. 2. Стилістичні функції наддністрянських діалектизмів у мові художньої прози……157

Висновки до розділу 4……167

ВИСНОВКИ ……169

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……176

ДЖЕРЕЛА ……197

ДОДАТОК ……199

ВСТУП

Вивчення взаємодії територіальних діалектів і художньої мови – актуальний напрям сучасної української лінгвістики. Таке дослідження дає можливість з'ясувати, які з говіркових рис, у якому обсязі, яким чином і з якою метою вжиті в мові художньої літератури. Аналіз використання різнорівневих діалектних мовних одиниць у художніх творах, окрім самодостатньої цінності, має також важливе значення для встановлення основних тенденцій розвитку художнього стилю української літературної мови, сприяє розв'язанню теоретичних питань функціонування літературної мови, зокрема взаємодії її з говорами.

Деякі південно-західні діалекти вже були предметом спеціальних лінгвістичних досліджень із погляду їх використання в художній літературі. Зокрема, досить повно і всебічно висвітлено на сьогодні питання відображення в українській художній мові гуцульського говору (В. Ґрещук [43; 48], В. Ґрещук [44; 48], Ф. Жилко [64], Б. Кобилянський [78; 79], В. Кононенко [84], В. Лесин [95], І. Петличний [130; 131], М. Станівський [150] та ін.), значну увагу приділено вивченню використання в мові художньої літератури покутських (В. Ґрещук, В. Ґрещук [48], К. Кисілевський [77], Б. Кобилянський [78; 79], І. Матвіяс [100; 109] та ін.), буковинських (Ж. Колоїз [83], І. Матвіяс [103], В. Прокопенко [134], М. Станівський [149] та ін.) і бойківських (В. Ґрещук, В. Ґрещук [48], І. Матвіяс [99], М. Онишкевич [124], І. Ціхоцький [184] та ін.) говірок.

Наддністрянський діалект у такому аспекті досліджено менше. Фрагментарно питання відображення цього говору в українській художній літературі висвітлено в розвідках В. Ґрещука та В. Ґрещук [47] (проаналізовано наддністрянські фонетичні, морфологічні, лексичні та фразеологічні говіркові ознаки в мові новел Б. Голода), В. Лева [91; 92], І. Матвіяса [102] (досліджено наддністрянські діалектні особливості мови творів М. Шашкевича), І. Матвіяса

[104] (охарактеризовано риси наддністрянського говору в мові прози М. Яцкова) та ін. Однак цілісного уявлення про закономірності відображення наддністрянського діалекту в історії української художньої мови ці розрізнені студії не дають.

Недостатнім вивченням особливостей використання наддністрянського говору в українській художній прозі та важливістю розв'язання цієї проблеми для українського мовознавства зумовлена **актуальність** теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає науковим дослідженням кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і виконана в рамках реалізації теми "Українська літературна мова у її взаємодії з південно-західними говорами" (номер державної реєстрації 0106U002244). Тему дисертації затверджено фаховою координаційною радою "Українська мова" Інституту української мови НАН України 29 жовтня 2013 року, протокол № 66.

Метою дисертаційної роботи є встановлення тенденцій і закономірностей відображення наддністрянських діалектних елементів у мові української художньої прози.

Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких **завдань**:

- визначити тексти української художньої прози, у яких використані наддністрянські діалектні одиниці;
- з'ясувати стан та методологічні засади дослідження наддністрянського говору в його взаємодії з мовою української художньої прози;
- охарактеризувати наддністрянські різнорівневі діалектні елементи, вжиті в мові кожного письменника;

- дослідити індивідуально-авторську специфіку використання наддністрянського говору в художніх текстах;
- виявити типи взаємозв'язку наддністрянського діалектного й літературного мовлення в українській художній прозі;
- проаналізувати стилістичні функції наддністрянських діалектизмів у художніх творах.

Об'єкт дослідження – українські художні прозові твори, у яких засвідчено використання наддністрянського говору.

Предмет вивчення – наддністрянські діалектні фонетичні, морфологічні, лексико-семантичні, фразеологічні та синтаксичні одиниці, вжиті в художній мові.

Джерельною базою роботи послугували першодруки або прижиттєві видання художніх творів М. Шашкевича (оповідання "Олена", поезія в прозі "Псалми Русланові", байки), Я. Головацького (байки "Добрі діти вінець", "У тебе самого є свій розум", "Шило в мішку, а гріх на совісти не утаїш", казки), А. Чайковського (повісті "Панич", "Віддячився", "Не піддавайся біді", "Олюнька", "З ласки родини"), О. Маковея (новели й оповідання), М. Яцкова (повісті "Огні горять", "Блискавиці", новели й оповідання), Б. Лепкого (мала проза), І. Керницького (новели й оповідання), Б. Бойка (повість "Липовий цвіт сорок першого…"), Ю. Винничука (романи "Мальва Ланда", "Танго смерті", повісті "Діви ночі", "Королевич-Машкара"), Б. Голода (новели й оповідання). Картотека налічує близько 15000 одиниць.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано такі методи та прийоми дослідження: описовий (уможливив виділення одиниць аналізу, їх членування, класифікацію та лінгвістичну інтерпретацію), прийом функціонального аналізу (послужив для характеристики функціональних особливостей наддністрянських діалектизмів у художніх творах), прийом компонентного аналізу (застосовано для розкриття

семантики наддністрянських діалектних лексем), прийом кількісних підрахунків (використано для визначення частотності вживання наддністрянських говіркових одиниць у художніх текстах), метод стилістичного експерименту (послужив для обґрунтування вмотивованості наддністрянських діалектних мовних засобів у художніх творах).

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українській лінгвістиці комплексно досліджено закономірності репрезентації наддністрянського говору в українській художній прозі, зокрема проаналізовано склад, спосіб використання діалектних одиниць, установлено функціональне навантаження і роль наддністрянського говору в історії розвитку мови української художньої прози.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні знань про функціональний статус діалектизмів як елементів художньо-мовної організації текстів літератури та розвитку окремих положень стилістики художньої літератури, зокрема взаємодії в художньому мовленні таких форм національної мови, як літературна і діалектна.

Практичну цінність одержаних результатів визначає те, що вони можуть бути використані при викладанні курсів із української діалектології та стилістики української мови, при написанні узагальнювальних праць з історії української літературної мови, української діалектології та стилістики. Матеріали дослідження можна застосувати в лексикографічній практиці.

Апробація роботи. Дисертацію обговорено на засіданнях кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Основні положення та результати дослідження представлено в доповідях на Всеукраїнській науковій конференції ““Руська трійця” в українському національному відродженні XIX століття (до 180-річчя заснування)” (Івано-Франківськ, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції “Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі” (Київ, 2013), Всеукраїнській науковій конференції “Міжкультурна комунікація”

(Острог, 2014), VI Міжнародній науковій конференції "Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі" (Кам'янець-Подільський, 2015), Всеукраїнській науковій конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича (1935-2003) "Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу" (Житомир, 2015).

Публікації. Результати дослідження відображено в шести статтях, опублікованих у фахових виданнях (в тому числі одна – в закордонному виданні).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, переліку джерел і додатка. Повний обсяг дисертації становить 217 с., з них основного тексту – 175 с.

РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історія вивчення використання наддністрянського говору в українській художній прозі

Наддністрянський діалект, "центральний говірковий масив Галичини" [29, с. 1675], має тривалу історію вивчення. Дослідженню структурно-системних ознак цього говору, з'ясуванню його походження, аналізу взаємодії його з іншими південно-західними діалектами в українському мовознавстві присвячено низку наукових праць (Д. Бандрівський [2], З. Бичко [7; 9; 10; 11], І. Верхратський [17], О. Горбач [26; 27; 29; 30], К. Дейна [201; 202], Ф. Жилко [63; 65], К. Кисілевський [76], М. Лесів [96], І. Матвіяс [110], П. Приступа [133], Я. Пура [136], Я. Рудницький [138; 209], Г. Шило [195; 196] та ін.).

Питання взаємодії наддністрянського говору з мовою української художньої літератури вивчено значно менше. Першою розвідкою, в якій розглянуто окремі аспекти цієї проблеми, є стаття В. Лева "Мова поетів Руської Трійці" [91]. Аналізуючи мовні особливості художніх творів М. Шашкевича, Я. Головацького та І. Вагилевича, В. Лев поряд із загальновживаними, літературними, виділив і охарактеризував деякі вжиті письменниками діалектні, зокрема і наддністрянські, мовні форми. Дослідник з'ясував мотиви використання та функціональний статус говіркових елементів у художніх творах представників "Руської трійці". На думку В. Лева, М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич – прихильники мовознавчих поглядів В. Копітара – в умовах браку тісного контакту з мовою наддніпрянців використали місцеву говірку як базу нової літературної мови в Галичині [91, с. 86]. У статті В. Лев звернув увагу також на те, що художня мова М. Шашкевича, Я. Головацького та І. Вагилевича засвідчує прагнення

письменників спиратися не лише на власний мовний досвід, укорінений у народну основу – наддністрянські говірки, а орієнтуватися і на східноукраїнську літературно-мовну практику. “Аналіза мови всіх трьох членів Р. Трійці виказує, що вони користувались не тільки елементами місцевої народної мови, а також і мови Котляревського і Квітки, К. Тополі та й народної мови зі збірки народніх пісень М. Максимовича; та збірок В. з Олеська, П. Лукашевича, Т. Падури” [91, с. 39].

Відображення наддністрянського говору в художніх творах М. Шашкевича побіжно проаналізовано в статті В. Лева “Слово, що збудило Галичину” [92]. Характеризуючи внесок М. Шашкевича в розвиток нової літературної мови в Галичині, дослідник звернув увагу на використання наддністрянського діалекту в його творах, зазначивши, що наявність наддністрянських говіркових одиниць у художньому мовленні М. Шашкевича зумовлена його орієнтацією на народнорозмовну основу формування літературної мови. М. Шашкевич, як і І. Котляревський, зауважує В. Лев, послуговувався місцевою народною мовою, він “впровадив … у літературну мову Галичини свою говірку – говірку Золочівщини” [92, с. 149], вважаючи, що “й ця мова має багато спільного з мовою наддніпрянців” [92, с. 149]. У розвідці В. Лев відзначив лише деякі відображені у творах М. Шашкевича наддністрянські діалектні риси, зокрема збереження давнього *е* в займенникових формах, депалаталізацію приголосного *с* у суфіксі *–ськ-*, закінчення *-е* в називному і знахідному відмінках однини іменників середнього роду, флексію *–ов* в орудному відмінку однини іменників жіночого роду та узгоджуваних із ними прикметників і займенників, закінчення *–ох* у місцевому відмінку множини іменників чоловічого роду, скорочені форми особових займенників, закінчення *–ит* у 3 ос. дієслів, фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта в минулому часі дієслів [92, с. 149].

Наддністрянські діалектні одиниці в художніх творах М. Шашкевича стали предметом спеціального вивчення в статті І. Матвіяса “Говірка в

художніх текстах Маркіяна Шашкевича” [102]. Дослідник детально проаналізував наддністрянські фонетичні, морфологічні та синтаксичні діалектні явища, розглянув типи говіркового словотворення в художній мові, охарактеризував лексичні діалектизми, вжиті письменником. І. Матвіяс слушно зазначив, що М. Шашкевич орієнтувався на рідні наддністрянські говірки в процесі творення нової літературної мови, великою мірою завдяки йому “переважно наддністрянський говір південно-західного наріччя ліг в основу західноукраїнського варіанта літературної мови” [102, с. 87].

І. Матвіяс дослідив також особливості відображення наддністрянського діалекту в художньому мовленні М. Яцкова. У розвідці “Діалектизми в мові творів Михайла Яцкова” [104] науковець виявив і проаналізував різнорівневі наддністрянські говіркові ознаки в художній прозі, зауваживши, що письменник “намагався уникати діалектизмів, проте в мові його творів, зокрема в мові персонажів, вони наявні” [104, с. 21]. Дослідження наддністрянських говіркових одиниць у художньому мовленні М. Яцкова І. Матвіяс здійснив на матеріалі неприжиттєвого видання творів (1973 р.), пристосованого до сучасних мовних норм, із суттєвими редакторськими правками, що призвело до неповноти опису мовознавцем діалектних рис й унеможливило одержання достовірних результатів і висновків про спосіб та мотиви використання М. Яцковим наддністрянського говору.

Загальні питання застосування наддністрянського діалекту в українській художній мові висвітлено в статті І. Матвіяса “Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури” [101]. У розвідці дослідник вкотре наголосив на важливій ролі наддністрянського говору в становленні української літературної мови [101, с. 9], частково розглянув особливості його вияву в художніх творах М. Шашкевича, Я. Головацького, М. Устияновича, А. Могильницького, О. Маковея та М. Яцкова.

Спеціальною науковою розвідкою, безпосередньо присвяченою дослідженню використання наддністрянського говору в мові української

художньої літератури, є стаття В. Ґрещука та В. Ґрещук "Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Богдана Голода" [47]. Зазначивши, що "добре чуття народного слова, розмовної стихії, місцевої говірки" [47, с. 93] є однією із характерних особливостей малої прози Б. Голода, дослідники докладно проаналізували засвідчені у творах фонетичні та морфологічні наддністрянські говіркові риси, описали лексико-тематичні групи наддністрянських діалектизмів, розглянули специфіку функціонування в мові прози говіркових фразеологізмів і переконливо довели, що "різнорівневі діалектні одиниці, що їх фіксує передовсім мовлення персонажів, виконують важливі функції етнографічної ідентифікації їх як ополян, художньої переконливості зображуваного, типізації мовлення героїв та експресивізації художнього тексту" [47, с. 102].

Загальні закономірності функціонування наддністрянських діалектизмів у художній мові Б. Лепкого і Ю. Винничука дослідила С. Єрмоленко в статті "Говіркове багатоголосся сучасної української прози" [56]. Спираючись на засадниче положення про те, що мова художньої літератури не тотожна літературній мові, що поряд із загальнолітературними існують стильові норми [56, с. 198], С. Єрмоленко простежила відмінності використання діалектних одиниць у художніх текстах, створених у різні періоди розвитку української літературної мови. Наддністрянські говіркові одиниці у прозі Б. Лепкого (в повісті "Казка мого життя"), на думку дослідниці, функціонують як стилістично нейтральний компонент художнього мовлення, вжиті нецілеспрямовано, без спеціальних художніх завдань: "діалектизми, що їх фіксуємо у творі Б. Лепкого, не мали визначеної стилістичної настанови. Їхня стилістична маркованість – результат прочитання твору читачем – носієм сучасної літературної мови, який сприймає відхилення від конкретної літературної норми як ознаку розмовного висловлювання, забарвленого часовим і регіональним колоритом" [56, с. 200].

Інше функціональне навантаження наддністрянських діалектизмів у мовній практиці Ю. Винничука, зазначає С. Єрмоленко. У романі "Мальва Ланда" говіркові елементи вжито свідомо, "з метою стилізації – наперед спланованої, передбаченої реакції читача на гротескове, гумористично-сатиричне зображення вигаданих подій" [56, с. 200]. С. Єрмоленко проаналізувала використання в романі наддністрянських лексичних діалектизмів та відзначила деякі фонетичні і морфологічні говіркові явища.

Окремі питання взаємодії наддністрянського говору й художньої мови Б. Лепкого розглянула Л. Бурківська, вивчаючи словник історичної прози письменника. У дисертаційній роботі "Лексика історичної прози Богдана Лепкого в контексті загальнолітературної та стилістичної норми" [16] дослідниця, здійснюючи структурно-семантичну характеристику стилістично маркованої лексики в художніх творах письменника, зупинилася і на використанні ним наддністрянських говіркових одиниць. Л. Бурківська детально проаналізувала тематичні групи засвідченої в тетралогії "Мазепа" наддністрянської іменникової, прикметникової та дієслівної лексики, охарактеризувала окремі фонетичні й граматичні діалектні елементи і визначила мотиви й спосіб уживання їх автором. На думку дослідниці, більшість наддністрянських говіркових одиниць у мові історичної прози Б. Лепкого позбавлені стилістичного навантаження, вони "часто потрапляють у писемно-літературну практику спонтанно" [16, с. 116], проте, зауважує Л. Бурківська, "незважаючи на велику кількість говіркових рис у мовотворчості Б. Лепкого, не можна стверджувати, що письменник писав діалектом. Діалектні елементи у нього утворюють сплав із тодішнім західноукраїнським варіантом літературної мови" [16, с. 157], який "ґрунтувався на впливових наддністрянських говірках" [16, с. 157].

Отже, здійснений огляд наукової літератури, присвяченої питанню взаємодії наддністрянського говору й художньої мови, засвідчує неповноту і фрагментарність його розв'язання. Наддністрянський діалект з погляду його

відображення в українській художній прозі досліджено частково, здебільшого спорадично, в рамках дотичної проблематики або у зв'язку із вивченням окремих індивідуальних авторських стилів. Це зумовлює актуальність подальшого дослідження окресленої проблеми.

1.2. Методика дослідження взаємодії наддністрянського діалекту й художньої мови

Взаємодія наддністрянського говору і художньої мови – це проблема, яка потребує всебічного, комплексного аналізу. Методологічний підхід до її розв'язання ґрунтується на основі поєднання різних методів і прийомів дослідження, зумовлених метою, завданнями, об'єктом і предметом наукової роботи.

Аналіз особливостей використання наддністрянських діалектизмів в історії української художньої прози здійснювався в кілька етапів.

1. На початковому етапі роботи методом суцільного добору наддністрянських діалектних одиниць із художніх текстів було зібрано матеріал дослідження, укладено картотеку. Належність тих чи інших рис до наддністрянського говору встановлено на основі монографічних описів наддністрянського діалекту, зокрема на основі праць Д. Бандрівського [2], З. Бичка [7; 9; 10; 11], І. Верхратського [17], О. Горбача [26; 27; 29; 30], К. Дейни [201; 202], Ф. Жилка [63; 65], К. Кисілевського [76], М. Лесева [96], І. Матвіяса [110], П. Приступи [133], Я. Пури [136], Я. Рудницького [138; 209], Г. Шила [195; 196] та ін.). та на матеріалі карт "Атласу української мови" [1]. При цьому до наддністрянських говіркових ознак віднесено не лише власне наддністрянські діалектизми, а й ті, які поширені, поряд із наддністрянським, у частині суміжних із ним чи у всіх говорах південно-західного наріччя.

Відбір текстів для аналізу взаємодії наддністрянського говору й мови художньої прози ґрунтувався на творах, авторами яких є вихідці з Наддністрянщини, носії наддністрянського діалекту – М. Шашкевич, Я. Головацький, А. Чайковський, О. Маковей, Б. Лепкий, М. Яцків, І. Керницький, Б. Бойко, Б. Голод, Ю. Винничук. Художні тексти письменників Наддніпрянщини не стали об'єктом вивчення в нашій роботі, оскільки, як показує дослідження, наддністрянський діалект у них не знайшов широкого відображення. У творах східноукраїнської художньої літератури, тематично пов'язаних із Наддністрянщиною, фрагментарно відбито не стільки власне наддністрянські, скільки загальні західноукраїнські мовні риси. Практика використання наддністрянського говору наддніпрянськими письменниками не відображає вузьколокальних особливостей його фонетичної, граматичної та лексичної систем.

У дослідженні функціонування наддністрянських діалектизмів у художній мові XIX – першої половини XX ст. як матеріал аналізу використано першодруки текстів або прижиттєві видання творів: у них максимально повно відтворено мовну систему письменника, збережено діалектні різнорівневі елементи. Як зауважує П. Гриценко, численні зміни, внесені в художній текст упорядниками, редакторами чи видавцями відповідно до чинних на час видання творів правописних кодексів, призводять до створення ілюзії чистоти тексту, відчутного переважання "сучасних нормативних елементів" над відхиленнями від норми, нівелювання характерних для ідіолекту митця слова діалектних, народнорозмовних форм. Такі зміни, особливо ті, на якість яких автор не міг упливати (у неприжиттєвих виданнях художніх творів), дають до рук дослідника квазітекст – ірреальний стосовно процесу авторського текстотворення, зі зміщеними логіко-естетичними акцентами [35, с. 34 – 35].

Аналіз використання наддністрянського говору в художній мові М. Шашкевича, Я. Головацького, А. Чайковського, О. Маковея, Б. Лепкого,

М. Яцкова та І. Керницького на матеріалі першодруків і прижиттєвих видань творів уможливив повноту опису наддністрянських діалектних ознак у їхній мові та забезпечив точність оцінок у з'ясуванні функціонального навантаження елементів наддністрянського говору у творах названих авторів.

2. За допомогою описового методу на наступному етапі наукового пошуку здійснено класифікацію зібраного матеріалу. Виявлені в художніх текстах наддністрянські діалектні одиниці було систематизовано за мовними рівнями – фонетичним, морфологічним, лексичним і синтаксичним; лексичні діалектизми покласифіковано за частиномовною належністю, в межах іменникових діалектних лексем виокремлено лексико-тематичні групи слів.

3. Третій етап роботи – опис семантичної структури наддністрянської діалектної лексики. У дослідженні семантики наддністрянських лексичних одиниць використано компонентний аналіз, суть якого "полягає в розщепленні значення слова на його елементарні смисли, що називаються семами або компонентами" [88, с. 14]. У роботі застосовано також контекстуальний аналіз, який дав змогу встановити конкретне значення кожного вжитого в художній мові полісемантичного наддністрянського діалектизму.

4. Четвертий етап дослідження – виявлення статусу та функціонального навантаження різнорівневих наддністрянських діалектних елементів у мові української художньої прози. Аналіз наддністрянських діалектизмів з погляду їх відображення в мові персонажів та в авторській мові, частоти їх уживання, а також їх характеру (лексичні, синтаксичні, морфологічні, фонетичні) дав змогу визначити, які наддністрянські говіркові одиниці використано у творах як художній засіб, а які – як стилістично нейтральний компонент художнього мовлення. На цьому етапі дослідження було застосовано такі методи та прийоми аналізу:

- описовий – для лінгвістичної інтерпретації наддністрянських діалектизмів;

- прийом функціонального аналізу – для характеристики функціональних особливостей наддністрянських діалектизмів у художніх творах, визначення їх образо- і текстотвірних можливостей;

- метод стилістичного експерименту – для обґрунтування вмотивованості діалектних мовних засобів. При спробі заміни діалектного слова його літературним відповідником було виявлено зміну емоційної тональності та семантичних характеристик художнього висловлення, що дало підстави вважати діалектизми, цілеспрямовано вжиті в тексті, єдино можливими для досягнення відповідних стилістичних завдань;

- прийом кількісного аналізу – для встановлення частоти вживання наддністрянських різнорівневих говіркових одиниць у художніх текстах. Аналіз діалектизмів з погляду частотності їх використання в художніх творах у сукупності з іншими прийомами дослідження уможливив з'ясування міри і ступеня репрезентації наддністрянського діалекту в художній прозі.

Літературна мова і її норми, як відомо, належать до історично змінних категорій, тому кваліфікація мовних одиниць як діалектних також зазнає змін [56]. Виходячи з твердження про те, що діалектизм – це поняття історично мінливе, яке формується разом із виробленням і усталенням норм літературної мови, що зміна норм відбивається на оцінці мовних одиниць, їх віднесенні до діалектизмів чи нормативних [34, с. 146], аналіз використання наддністрянських діалектних одиниць у художній прозі здійснено з урахуванням особливостей розвитку української літературної мови на час створення художнього тексту.

Функціональне навантаження та статус елементів наддністрянського говору в українській художній мові до середини XX ст. охарактеризовано з урахуванням існування західноукраїнського варіанта літературної мови, в якому нормативним могло бути те, що з погляду сучасної мови кваліфікується як діалектне.

У дослідженні взаємодії наддністрянського діалекту й художньої мови спираємося на теоретичне положення про “подвійне відношення між літературною мовою й говорами, а саме творення з говорів літературної мови і пізнішу літературну стилізацію говорів” [138, с. 73]. Як зазначає Я. Рудницький, “від говорів, що їх уводять у письменство й творять з них літературу, треба відризнити говори, що їх уживають письменники для чисто мистецьких цілей, тобто від так званих стилізованих говорів. <…> Стилізованих говорів уживають письменники й поети звичайно тоді, коли літературна мова добре розвинута” [138, с. 24]. С. Єрмоленко зауважує, що кваліфікацію діалектних одиниць у художніх творах XIX ст. “не можна автоматично переносити на явища використання діалектизмів у художній прозі кінця XX – початку XXI ст.” [56, с. 198]. Сутність цих процесів відмінна: через художньо-мовну практику письменників діалектна за походженням лексика утверджувалася як елемент лексичної норми літературної мови XIX ст. [56, с. 198]. У XX ст. і на початку XXI ст., на думку С. Єрмоленко, діалектизми “набувають статусу стилістичних засобів, що збагачують, урізноманітнюють не лише художній, а й розмовний стиль” [56, с. 198], їх необхідно розглядати вже у зв’язку зі стильовим розгалуженням літературної мови, функціонуванням стильових норм.

Підставою для кваліфікації в нашій роботі елементів наддністрянського діалекту в українській художній мові XIX – початку XX ст. як “нестилістичних” (за термінологією П. Тимошенка [162]), тобто таких, що не зумовлені художніми настановами, є їх “поточне вживання <…> як в мові персонажів твору, так і в мові самого автора” [78, с. 39]. Як стилістичний засіб кваліфікуємо ті засвідчені в мовних партіях персонажів наддністрянські говіркові одиниці (фонетичні й граматичні), що мають літературні відповідники в авторській мові.

Висновки до розділу 1

В українському мовознавстві досі відсутня праця, в якій би всебічно, комплексно було досліджено тенденції й закономірності відображення наддністрянського говору в історії української художньої мови, зокрема визначено склад наддністрянських діалектних рис, мотиви і спосіб уживання їх у творах, з'ясовано функціональне навантаження наддністрянських діалектизмів на різних етапах розвитку художнього стилю української літературної мови.

У наукових розвідках В. Лева, С. Єрмоленко, Л. Бурківської в межах дотичної проблематики або у зв'язку зі студіюванням окремих індивідуальних авторських стилів частково досліджено особливості використання наддністрянських діалектних одиниць у художніх творах М. Шашкевича, Б. Лепкого та Ю. Винничука.

У працях В. Ґрещука й В. Ґрещук, І. Матвіяса об'єктом більш детального мовознавчого вивчення стало відображення наддністрянського говору в художній мові М. Яцкова, М. Шашкевича та Б. Голода.

Основними методологічними засадами і принципами аналізу взаємодії наддністрянського діалекту й художньої мови в нашій роботі є: використання різних методів і прийомів аналізу, що уможливлює різноаспектне дослідження наддністрянських діалектизмів у художніх текстах, забезпечує достовірність отриманих результатів і висновків; урахування особливостей розвитку літературної мови на час створення художнього тексту, в якому відображено наддністрянські говіркові риси; необхідність використання як матеріалу дослідження першодруків або прижиттєвих видань творів, що дає змогу уникнути неточності оцінок і неповноти опису наддністрянських діалектних рис в українській художній мові, зокрема XIX – першої половини XX ст.

РОЗДІЛ 2. НАДДНІСТРЯНСЬКИЙ ГОВІР У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

2.1. Наддністрянські діалектні елементи в мові художніх творів М. Шашкевича

Використання наддністрянських діалектних елементів в українській художній прозі має тривалу історію. Започаткована вона у творах представника "Руської трійці", носія наддністрянського говору М. Шашкевича.

Формування основ мовної особистості М. Шашкевича відбувалося під впливом наддністрянського діалекту – письменник народився і дитячі роки провів у його ареалі – в селах Підлисся та Княже Золочівського району Львівської області. Добре знаючи цей говір, застосовуючи його в повсякденному спілкуванні, М. Шашкевич, орієнтуючись на народнорозмовне джерело формування літературної мови, використовував його елементи у своїх художніх творах.

У дошашкевичівський період, зокрема в перші три десятиліття XIX ст., у Галичині, як відомо, в художній літературі продовжувала функціонувати стара книжна мова, тоді як у наддніпрянській Україні активно діяла тенденція творення літературної мови на основі народнорозмовної стихії. На прикладі "Енеїди" І. Котляревського, "Малоросійських пісень" М. Максимовича, творів Г. Квітки-Основ'яненка М. Шашкевич, як згадує Я. Головацький, "переконав ся о можности народної рускої словесности" [24, с. 229] і з наміром "утворити чисто народну словесність южнорускую" [24, с. 229] почав використовувати у своїй художній практиці живу розмовну мову.

До розуміння і розв'язання мовних питань М. Шашкевич підходив науково. За свідченням Я. Головацького, М. Шашкевич "не рік не два виучовав і розберав народну бесїду" [24, с. 234]. Виразно усвідомлюючи, що українська розмовна мова "значно відрізняється від церковної і дуже – російської

(московської)" [139, с. 93], він, разом з Я. Головацьким та І. Вагилевичем, збирає фольклорні матеріали, "щоби на них краще досліджувати будову руської мови" [139, с. 94], "зрівнюючи її з другими словенскими" [24, с. 229], вивчає мову наддніпрянських письменників, студіює праці слов'янських лінгвістів. Як зазначає дослідник мови "Руської трійці" В. Лев, М. Шашкевич, як і Я. Головацький та І. Вагилевич, "основно підготовилися до видання літературного збірника, а то вивчанням рідної народної мови й літератури в східній Україні, вивчанням народної літератури й усної словесности інших слов'янських народів, вивченням усної словесности в збірниках Максимовича і записуванням своїх народних творів, вивченням наукових праць з ділянки письменства писаного й усного та мовознавства" [91, с. 37].

У "Русалці Дністровій" М. Шашкевич апробує нову модель мови, поклавши в її основу рідну говірку – наддністрянську. Наддністрянський говір послужив діалектною базою Шашкевичевої мови; на початковому етапі формування нової літературної мови його використання в художніх творах, закономірно, не пов'язане зі стилістичними настановами.

Наддністрянський говір є найбільш типовим для південно-західного наріччя (З. Бичко [10], Ф. Жилко [65], М. Лесів [96]). У фонетиці і граматиці його характеризує найбільша кількість діалектних рис, властивих загалом південно-західному наріччю української мови.

Проаналізуємо, які риси наддністрянського говору – інтегральні й диференційні – знайшли відображення у творах М. Шашкевича. Для цілісніщого уявлення про роль наддністрянського діалекту в тогочасній мовно-літературній практиці доцільно простежити особливості його вияву у творах носія бойківського говору І. Вагилевича.

Голосний *а* після м'яких приголосних і шиплячих в наддністрянському, а також гуцульському, покутському, буковинському і надсянському говорах переходить в *е, и, і*. У художній мові М. Шашкевича таку діалектну ознаку засвідчено в поодиноких словах – *розлігає* (60)*, стрілєли* (16), *здоровлічко* (75).

Перевагу автор віддає голосному *а*: *подяковав* (65), *обіцяв* (65), *тряс* (67), *червінцями* (67). Художня мова І. Вагилевича за єдиним винятком – *ся держєли* (63) – також фіксує в цій позиції *а: часу* (72), *тисяч* (53).

Збереження етимологічного *е*, а також з *ь* після *ч* та *й* у займенникових формах, що властиве наддністрянському, гуцульському, покутському, буковинському, надсянському, бойківському, лемківському та закарпатському говорам, є регулярним явищем у мові М. Шашкевича і відбиває, очевидно, погляд автора на творення літературної мови на загалом південно-західній діалектній основі. М. Шашкевич послідовно, в усіх позиціях, уживає *е*: *єму* (68), *єго* (68), *вечерниці* (67), *вчера* (28), *вечером* (56). У творах І. Вагилевича названа говіркова риса відображена також безвинятково: *вечера* (20), *вчера* (16), *єго* (17).

Давній *о* замість *а* перед наступним наголошеним складом, що побутує в наддністрянському та в більшості говорів південно-західного наріччя, стабільно відбитий у мові художніх текстів М. Шашкевича: *горячу* (73), *богатий* (123), *богача* (87). Цю діалектну рису послідовно фіксує і художня мова І. Вагилевича – *горячий* (368).

Перехід *о* в *у* не лише перед наголошеним складом, а й у кінці слова, властивий насамперед наддністрянському та надсянському говорам. Сильне "укання" характерне також частково для подільського і волинського діалектного вокалізму. У мові творів М. Шашкевича цю говіркову рису виявлено тільки у двох словах – *в ліву* (53), *в праву* (53), пор.: Розступились мужі лісом, Розступились *в ліву*, *в праву* (53). Художня мова І. Вагилевича таке наддністрянське вузькодіалектне явище не відбиває.

Характерна для наддністрянського та багатьох інших південно-західних діалектів депалаталізація приголосних *ц, с* у суфіксах *-цьк-, -ець-, -ськ-* у мові художніх текстів М. Шашкевича відображена майже послідовно: *Українска* (66), *по бісовски* (66), *татарской* (66), *райских* (65), *передвіцкій* (46), *підлисецка* (28), *молодецка* (37), *вітрец* (98), *ловец* (78), *дубец* (83). Поодинокими словами

репрезентовано вживання м'яких приголосних: *передвіцьку* (75), *мужські* (52), *мертвець* (98), *Хмелницький* (17). У мові І. Вагилевича також переважають тверді суфіксальні *ц, с: люцкої* (36), *райскоє* (42), *міщаньска* (41), *сиротиньская* (38).

У наддністрянському, як і в інших говорах галицько-буковинської групи, звук *л* після голосного в кінці складу й слова переходить у *в*. М. Шашкевич відбиває *в* на місці *л* у словоформах *полк*, *горілка* та *фіалка*: *горівкою* (66), *горівка* (68), *повк* (60), *повки* (64), *повками* (86), *фіявків* (72), але *полк* (19), *горілки* (65). У всіх інших позиціях виступає *л: стіл* (16), *престіл* (87), *сокіл* (24) та ін. Мова І. Вагилевича такої діалектної особливості не відображає, пор.: *полки* (358).

Зі специфічних ознак наддністрянського діалектного консонантизму у творах М. Шашкевича засвідчені такі:

- втрата початкового приголосного *в* в окремих словах – *пав* (14), *пала* (80);

- послідовне позначення м'якості свистячих перед губними з *і, я: зьвір* (97), *зьвізда* (20), *зьвіздарі* (70), *сьміло* (98), *цьвітка* (34), *сьвітлиці* (97), *сьвятим* (100);

- частково відображено перехід м'яких *д, т, н* у *й: кільканайцять* (66), *дванайцять* (66), *двайцять* (65), *молойці* (16);

- в одній словоформі виявлено у творах М. Шашкевича ствердіння м'якого *р* з виділенням *й*: *горйованє* (104).

Художня мова І. Вагилевича відображає тільки втрату приголосного *в* у слові *впасти – пали* (356) та палаталізацію свистячих приголосних – *цьвіти* (369).

Таким чином, художня мова М. Шашкевича на фонетичному рівні відбиває в основному ті діалектні риси наддністрянського говору, які об'єднують його з багатьма говорами південно-західного наріччя. Вузьколокальні наддністрянські діалектні особливості представлені у творах в окремих словах. Наддністрянський говір вплинув і на мову творів

І. Вагилевича, яка фіксує майже всі ті діалектні фонетичні ознаки, що засвідчені в художній мові М. Шашкевича.

У морфології наддністрянський говір характеризується діалектними рисами, більшість із яких поширена в інших південно-західних говорах, деякі діалектні ознаки є вузьколокальними.

У родовому, давальному і місцевому відмінках однини іменники жіночого роду в наддністрянському говорі мають флексію *-и*, властиву також гуцульському, покутському, буковинському, надсянському, бойківському, лемківському, закарпатському діалектам. У художній мові Шашкевича це закінчення вживається часто: *з неволи* (65), *недоли* (65), *пісни* (65), *в души* (98), *до соли* (66), *в повени* (72), *з радости* (68), *зі жмени* (102). Обмежено функціонує у творах флексія *–і*: *по тучі* (66), *неволї* (37). Для мови І. Вагилевича характерне паралельне вживання закінчень *–и* та *–і*: *в земли* (59), *на левадоньці* (55).

Спільним для наддністрянського та всіх названих вище говорів є закінчення *-ов, -ев* у формі орудного відмінка однини іменників І відміни та узгоджуваних із ними прикметників і займенників. М. Шашкевич цю флексію вживає – *ватров* (66), *нуждов* (104), *тобов* (105), *з пісеньков* (17), *буревъ* (39), *бардицев* (79), *з недолев* (30), але перевагу віддає закінченню *-ою, -ею: цілою душею* (66), *стежкою* (66), *з великою хусткою* (64), *котрою* (65), *з думою* (17). У мові І. Вагилевича, поряд із *-ов, -ев,* також частіше фіксується *–ою, -ею: білов руков* (354), *ватров* (59) і *роспукою* (58), *сиротою* (60), *собою* (60), *головою* (62).

У формі родового відмінка множини іменники І відміни в наддністрянському, як і в більшості говорів південно-західного наріччя, мають флексію *–ів.* У художній мові М. Шашкевича це закінчення засвідчено в одній словоформі – *фіявків* (72). І. Вагилевич такої флексії не вживає.

У давальному відмінку однини іменники чоловічого роду отримують у наддністрянському, як і в усіх інших південно-західних діалектах (окрім

волинського), закінчення *–ови, -еви*. У творах М. Шашкевича та І. Вагилевича ця флексія відбита безвинятково, в усіх позиціях: *грабителеви* (68), *ко шляхови* (65), *к Данилови* (66), *Семенькови* (65), *князеви* (66), *Семеневи* (66), *Жулинови* (59).

В іменниках чоловічого і середнього роду однини ІІ відміни м'якої і мішаної груп в орудному відмінку виступає закінчення *–ом,* характерне також для надсянського, бойківського, лемківського, закарпатського та частково подільського говорів. Художня мова М. Шашкевича цю флексію фіксує, хоч і непослідовно, пор: *під Галичом* (11), *мечом* (12), *жальом* (24), *ройом* (65), *місяцьом* (46), але *конем* (12), *мечем* (59), *огнем* (101), *днем* (53). І. Вагилевич також уживає обидва закінчення: *житьом* (58), *вугльом* (59) і *мечем* (54).

У давальному відмінку множини іменники чоловічого, жіночого роду та множинні іменники в наддністрянському говорі мають варіантні закінчення: *-ом*, що поширене також у бойківському, закарпатському, лемківському і подільському говорах, та *-ім*, *-ем*, властиві надсянському, покутському, буковинському та гуцульському діалектам. М. Шашкевич флексію *–ом* не вживає, а *-ім*, *-ем* – лише в окремих випадках – *дїтем* (118), *братем* (87), *д конєм* (71). Натомість широко відбито в названій позиції недіалектне закінчення *–ам: людям* (104), *мечам* (75). Тільки літературну флексію фіксує мова творів І. Вагилевича: *князям* (358), *шаблям* (364), *пісням* (342).

Характерні для наддністрянського, а також бойківського і гуцульського діалектів закінчення *-еми, -ема, -іма, -има* в орудному відмінку множини іменників чоловічого роду та множинних іменників у художній мові М. Шашкевича відбиває тільки одна словоформа – *мечима* (68). Послідовно вживає в цій позиції М. Шашкевич, як і І. Вагилевич, флексії *–ами, -ми: князями* (18), *краями* (56), *кіньми* (16).

Закінчення *–ох* у формі місцевого відмінка множини іменників чоловічого й жіночого роду та множинних іменників, що об'єднує наддністрянський говір із карпатською групою південно-західних діалектів, у

творах М. Шашкевича, також і І. Вагилевича, відображене: *в пальцьох* (14), *у грудьох* (123), *по корчьох* (65), *в вовньох* (62). У названій позиції в художній мові М. Шашкевича зафіксовано також флексію *–ех,* поширену насамперед у гуцульському, покутському і буковинському говорах: *в грудех* (23), *на конєх* (73). У наддністрянському діалекті, за даними "Атласу української мови" [1, карта № 206], вона відома лише в окремих говірках. Очевидно, наявність у творах закінчень *–ох* і *-ех* можна розцінювати як вияв спроби М. Шашкевича репрезентувати в літературній мові різноговіркові західноукраїнські елементи. І. Вагилевич флексії *–ех* не вживає.

Іменники середнього роду в наддністрянському та інших говорах галицько-буковинської групи у формі називного та знахідного відмінків однини мають закінчення *–е.* У художній мові М. Шашкевича, також І. Вагилевича, воно відбите, але не в усіх позиціях, пор.: *вісілє* (67), *щастє* (47), *хлипанє* (76), *радованє* (76), *щастє* (58), *листє* (356), але *гіля* (32), *листя* (32), *вісіля* (67). Флексія *–а* в іменниках середнього роду зумовлена, ймовірно, впливом інших південно-західних говорів або ж ужита автором з опорою на наддніпрянську мовну практику.

Прикметники, порядкові числівники та присвійні займенники чоловічого роду в деяких говірках наддністрянського та волинського діалектів мають стягнену форму в називному і знахідному відмінках. Мова М. Шашкевича, як і І. Вагилевича, цієї вузькодіалектної особливості не фіксує. Названі частини мови послідовно вжиті у творах у нестягненій формі: *старий* (96), *великий* (103), *сивий* (96).

Поширені в наддністрянському та всіх інших південно-західних діалектах (крім закарпатського) стягнені форми прикметників, числівників і займенників жіночого роду в давальному і місцевому відмінках у творах М. Шашкевича та І. Вагилевича теж не відображені. Очевидно, під впливом східноукраїнської мови М. Шашкевич уживає повні закінчення в цих позиціях: *в зеленій* (27), *в бурній* (104), *моїй* (97), *в другій* (60).

Особові займенники в родовому, давальному і знахідному відмінках однини зберігають у наддністрянському, як і в інших галицько-буковинських та карпатських говорах, енклітичні форми: *м'я, ми, тя, ти, го, му.* Такі скорочені займенникові форми переважають у мові М. Шашкевича: *му* (98, 107), *го* (93, 98, 99), *мя* (97, 100, 104), *ми* (97, 104), *тя* (104, 105, 113), *ти* (47, 104). І. Вагилевич також використовує здебільшого енклітичні займенникові форми, пор.: *мя* (61), *ми* (62), *тя* (61), *го* (63).

Вказівні займенники *той, та, те* у наддністрянському та деяких надсянських і волинських говірках мають підсилювальні форми – *тамтой*, *тамта*, *тамтота*. Такі займенники вживає М. Шашкевич у своїх творах: *тамту* (62), *тамтим* (99). У наддністрянському, гуцульському, покутському, буковинському, закарпатському та частково бойківському говорах функціонують також редуплікові форми вказівних займенників *тот, тота, тоте.* Їх фіксує мова М. Шашкевича*:* *тот* (65, 103), *тотим* (99). І. Вагилевич названих займенникових форм не використовує.

Числівник *один* у наддністрянському говорі вживається в таких фонетичних варіантах: *єден*, як і в карпатських діалектах; *оден*, як у покутському, буковинському, гуцульському говорах; рідше функціонує форма *їден*, що відома у волинському та подільському діалектах. У художній мові М. Шашкевича з усіх трьох говіркових числівникових утворень найбільшого поширення набула галицько-буковинська форма *оден*, рідше використовується *єден*, взагалі не засвідчено числівник *їден.* Поряд із діалектними числівниковими варіантами, М. Шашкевич часто вживає літературну форму *один.* І. Вагилевич, як і М. Шашкевич, використовує говіркові числівникові форми *оден* (58) та *єден* (366).

У системі дієвідмінювання наддністрянський говір характеризується такими рисами.

Дієслова з основою на *-г, -к* утворюють інфінітив за допомогою давнього суфікса *–чи*, що властиво всім південно-західним говорам, крім частини

волинського і подільського діалектів. Для деяких наддністрянських говірок також характерне невідоме в інших говорах збереження кінцевого приголосного основи перед суфіксом *–чи*. У творах Шашкевича таке вузькодіалектне наддністрянське явище відбито: *вергчи* (75), *стерегчи* (81), *помогчи* (113), засвідчено і звичні для більшості говорів форми *втечи* (99), *стеречи* (63). Літературний суфікс *–ти* в неозначеній формі дієслова художня мова М. Шашкевича не фіксує. Простежити вияв зазначеної діалектної ознаки у творах І. Вагилевича неможливо, оскільки автор у своєму художньому мовленні не вжив дієслів з основою на *–г, -к* в інфінітиві.

У дієсловах 3-ої ос. однини і множини теперішнього і майбутнього часу в наддністрянському говорі кінцевий *–т* твердий, як у всіх південно-західних діалектах, або відсутній (у дієсловах ІІ дієвідміни), як у покутському, буковинському та частково подільському говорах. У мові М. Шашкевича, як і в І. Вагилевича, в цій позиції флексійний *т* вживається і він майже завжди твердий: *чинит* (100), *зовут* (100), *закрячут* (101), *підкидают* (102), *танцюют* (103), *заблищит* (104), *мовлят* (105), *бют* (59), *гладят* (59). М'який *т* фіксується тільки в атематичних дієсловах, пор. *їсть* (103), *ся здасть* (66), *дасть* (36).

Атематичні дієслова *дати, їсти* в 2 особі однини теперішнього часу в наддністрянському діалекті мають форму *дась, їсь,* нетипову для інших південно-західних говорів. У творах М. Шашкевича в 2 ос. одн. засвідчено тільки одне атематичне дієслово, і воно вжите в говірковій специфічно наддністрянській формі – *дась* (41).

Аналітична форма майбутнього часу в наддністрянському діалекті, на відміну від інших південно-західних говорів, утворюється з особових форм дієслова *бути* та основного дієслова в минулому часі – колишнього дієприкметника. Така виразно наддністрянська діалектна форма виявляється в художній мові М. Шашкевича: *будеш випитовав* (119), *будеш сьміяв ся* (119). Іноді фіксуються у творах характерні для гуцульського, покутського і

буковинського говорів форми майбутнього часу з дієсловом *йати*, що вживається перед інфінітивом – *йме ворогувати* (104). У художніх текстах І. Вагилевича майбутній час дієслів утворений за зразком літературної мови.

У наддністрянському, як і в більшості південно-західних говорів, дієслова у формі минулого часу дійсного способу та дієслова умовного способу зберігають фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта. У художній мові М. Шашкевича й І. Вагилевича ці енклітичні закінчення фіксуються часто: *заступав-єм* (97), *взрів-єм* (97), *смо ступили* (97), *були-смо* (96), *утомив-єсь ся* (96), *сте ся позабували* (95), *вснула-м* (83), *сиділа-м* (83), *сь поїхав* (14), *переїла сь* (29); *літав бим* (26), *мила бим* (45), *бим зібрала* (45), *бим виціїдила* (45), *розігнала-сь* (58), *почорнів-єм* (58).

Наказовий спосіб дієслів у формі 3 ос. одн. і мн. в наддністрянському та всіх інших південно-західних говорах, крім волинського, утворюється за допомогою частки *най*. Мова М. Шашкевича та І. Вагилевича цю діалектну ознаку відображає, за кількома винятками, послідовно: *най сяде* (101), *най припаде* (20), *най засвище* (12), *най не плаче* (26), але *нехай несут* (26), *нехай знає* (26).

Специфіка функціонування службових частин мови в наддністрянському діалекті така.

Відповідно до літературних сполучників *щоб, що* в наддністрянському говорі вживаються *жеби* (*жеб), же (жи)*, поширені також в окремих надсянських та лемківських говірках. Рідше використовуються сполучники *шоб* – як у волинському та подільському діалектах – та *шо,* властивий більшості південно-західних говорів. Художні тексти М. Шашкевича виявляють досить обмежене вживання цих сполучників: *же* (111, 104), *шоб* (64) та *шо* (66). Сполучник *жеби* (*жеб*) у творах не засвідчений. Очевидно, на відбір і функціонування сполучників у художній мові М. Шашкевича вплинула тогочасна писемна практика, що усталювалася в мовотворчості письменників-наддніпрянців, а не говіркове мовлення – автор майже послідовно вживає

недіалектні сполучники *щоб, що.* Тільки такі сполучники засвідчено й у творах І. Вагилевича.

Літературному сполучникові *якби* в наддністрянському та багатьох інших говорах південно-західного наріччя відповідає сполучник *коби (коб)*. Його без варіантів фіксує мова М. Шашкевича: *коби* (25), тричі на (78); *коб* (44), двічі на (45), (71). І. Вагилевич у своїх художніх текстах такий сполучник не вживає.

Спільними для наддністрянського та більшості південно-західних говорів є прийменники *д (ід)* ‘до’, *о* ‘про’, *к* ‘до’. У творах М. Шашкевича вони фіксуються часто: *ід нему* (40), *д нему* (99), *ід дворови* (97), *о журбі* (16), *о Татарах* (41), *о лицарях* (39), *о птицях* (39), *к собі* (23), *к тобі* (28), *к горам* (54). У художній мові І. Вагилевича засвідчено прийменники *к* та *о*, замість прийменника *д (ід)* автор уживає літературний *до,* пор.: *к земли* (369), *к морю* (362), *к гнізду* (369), *о війні* (361), *о чварі* (358).

Художня мова І. Вагилевича на морфологічному рівні протиставляється мові М. Шашкевича деякими специфічно бойківськими діалектними рисами, зокрема в називному відмінку множини у творах І. Вагилевича засвідчено флексію *–и* зі збереженням результатів другої палаталізації, пор.: *волци* (359), *внуци* (360), *віци* (361); в орудному відмінку множини іменників фіксується давнє закінчення *–и*: *дрібними слови* (62), *черленими щити* (360). М. Шашкевич таких не характерних для наддністрянських говірок діалектних форм не вживає.

Отже, зіставлення морфологічної будови наддністрянського говору з особливостями словозміни в художній мові М. Шашкевича виявляє низку спільних ознак. Автор використовує насамперед ті морфологічні елементи наддністрянського діалекту, що поширені в багатьох інших південно-західних говорах. Водночас мова текстів М. Шашкевича відбиває й окремі вузьколокальні, специфічно наддністрянські морфологічні риси. У художній мові І. Вагилевича наддністрянський говір на морфологічному рівні репрезентований меншою мірою. У багатьох випадках засвідчено вживання

літературних форм, яким у творах М. Шашкевича відповідають діалектні наддністрянські. Деякі морфологічні риси в художніх текстах І. Вагилевича є виразно бойківськими, їх мова М. Шашкевича не відображає.

Лексичному складові кожного діалекту, з одного боку, властива відносна замкненість системи, що виявляється в певному наборі лексем, у відсутності в говорі тих чи інших слів загальнонародного характеру або слів, що входять у лексичну систему іншого говору чи говорів [52, с. 45]. З іншого боку, в лексиці говору наявний спільний для багатьох діалектів лексико-семантичний фонд, завдяки якому діалекти утворюють певну лінгвальну спільність як вияв їх генетичної спорідненості [52, с. 45].

Наддністрянський говір, як і всі інші, має "окремий шар діалектних слів, які є вузьколокальними" [7, с. 109]. Водночас цьому діалектові передусім властива низка форм, що об'єднує його в лексико-семантичному плані з суміжними говорами. "Подібна спільність характеризується наявністю тотожного, однакового лексико-семантичного словника, як опільського, так і інших контактних із ним говорів, а також дистантних діалектів" [7, с. 102].

Лексико-семантичну систему і структурні відношення словникового складу наддністрянського говору досліджено в праці З. Бичка "Діалектна лексика Опілля" [7]. У монографії здійснено аналіз лексики наддністрянського діалекту в зіставленні з лексичною системою інших говорів південно-західного наріччя, встановлено спільні та відмінні ознаки семантичної структури наддністрянської лексики на тлі суміжних діалектних систем. Наддністрянський говір, зазначає З. Бичко, "характеризується чималою кількістю власне лексичних протиставних відмінностей" [7, с. 98]. У художній мові М. Шашкевича, як показує аналіз, вони не численні. Зокрема, на позначення 'сіножаті' письменник уживає лексему *болоні* (15), якою наддністрянський діалект протиставляється волинському (*бариг*) та буковинському (*косиря*) говорам. Зафіксовані у творах апелятиви *глота* 'натовп' (82), *сльота* 'дощова погода' (42) протиставляють наддністрянські

говірки буковинським, у яких використовуються в цьому значенні слова *кагал* і *ляпавка*. Лексемами *обійстя* ‘садиба’ (101) і *туча* ‘грозова хмара’ (98) наддністрянський діалект протиставляється волинському (*гумниця, планіта*). Характерно, що на позначення ‘садиби’ М. Шашкевич застосовує наддністрянську номінацію *обійстя,* поширену в усіх, крім волинського, говорах південно-західного наріччя, а не паралельно вживану в наддністрянських говірках лексему *пляц*, що “не утворює жодних ізолекс” [7, с. 53] і протиставляє таким чином ці говірки всім іншим південно-західним діалектам.

У творах М. Шашкевича не засвідчено вузьколокальних лексичних діалектизмів, автор ужив говіркові лексеми, що територіально не обмежуються лише наддністрянським ареалом, вони відомі частині південно-західних говорів.

Спільний для багатьох діалектів південно-західного наріччя лексичний склад наддністрянського говору в художній мові М. Шашкевича представлений такими лексико-тематичними групами:

1) назвами житлових і господарських будівель та їх частин, предметів домашнього побуту, знарядь праці: *стріп* ‘стеля’, *димня* ‘димохід’, *припічок* ‘частина печі перед челюстями’, *барильце* ‘мала бочка’, *барда* ‘сокира’, *збанок* ‘глечик’: Ліжником в него моріг споловілий, / *Стріп* із галузя (с. 40); Зазвонили топірці та мечі, іскри ся посипали мов з *димні* (с. 102); Сваненьки з молодцями, стиснувши ся в кутку коло *припічка*, хоч дрібненько но частенько витрясали крупник із чарочки (с. 95); Семенько сумував, присмотруваючись тотим дивоглядам з-укоса: то ручницям, то ясним топірцям стремлячим докола курища, то *барильці* з горівкою (с. 99); На щастє своє взріли они *збанок* з водою (с. 120); Вдарив тяжков *бардов* в груди (с. 82),

2) номінаціями їжі та напоїв: *питльованец* ‘білий пшеничний хліб’, *жир* ‘їжа’, *крупник* ‘горілка’: *у порівн.:* Аж бач! шляхом дїдич суне четвергою. гладун, *питльованец*, кругленький собою (с. 36), Лише вітер ярами засковиче

тай ворони закрячут, радуючи ся на будучий *жир* (с. 101), Обоє приступили к ньому і просили го: “Хотяй на годинку на *крупничок*, та на солодкий медок” (с. 103);

3) найменуваннями рослин і тварин: *ридза* ‘рижик (гриб)’, *моріг* ‘дернак’, *ломаччя* ‘хмиз’, *літало* ‘птах’, *канюка* ‘шуліка’, *кругавець* ‘яструб’, *роба* ‘хробак’, *дик* ‘дика свиня’: Як гарбуз му лице, а руки як тїсто, червоний, як *ридза*, під горлом звисисто (с. 33), Хоть з дерева лист упав, / *Моріг* половіє (с. 95); Затріщіло корчами по сухім *ломачю*, тай го переймило (с. 98); Ударив крик грозоносний, сполохав весь зьвір лїсовий, всї небесні *лїтала* аж по третїй верх (с. 50), З-під могил, казав бись, старих людей кличе, … / Щоби розвідати про орду *канюку* (с. 22), Сї нам дерева звалили, сполошили з лїсів *кругавцї* (с. 54), Гей, Людїче, ти є *роба* над короля роби! (с. 54); І нанесли їди з *дика*, / І носили питє з меду (с. 66);

4) назвами географічних об’єктів і метеорологічних явищ: *звір* ‘глибокий яр’, *болоня* ‘сіножать’, *грехіт* ‘дрібне каміння, рінь’, *гостинець* ‘шлях, дорога’, *царина* ‘обгороджена частина поля або сіножаті’, *стремена* ‘вершина гори’, *опока* ‘кам’яна брила’, *мовня* ‘блискавка’, *туча* ‘буря’: Скоро смеркнесь, голуб сивий сюда прилїтає, … На темнїї лїси гонит тай *зворами* блудит (с. 32), Дим вєсь по *болонї*, від розсьвіту аж до змерку ржут бистрії конї (с. 15), Богів храми де стояли *грехіт* мохи поросли (с. 10), При битім *гостинци* липа зеленїла, Під липою баба жебруща сиділа (с. 33), *Царина* ся зеленіє, всьо ся ізмінило (с. 49), Вітер буйний осінний метав хмарами від верха до верха і гнав споловілим листьом з гір в темні роздоли, то знов під круту *стремену* (с. 38), Перісті *опоки*, закляті над безвістям стояти, здавалися при настиглій нічній мрації проживати та свої міняти становища (с. 98), Стерлися дві хмарі, бючи *мовнями* по чорних воздухах (с. 102), І втихомирив ся дух єго, як природа по шайній *тучі* (с. 98);

5) номінаціями осіб за віком і соціальним станом: *бадьо* ‘старший чоловік’, *дїдич* ‘пан’: “*Бадю*, промовляй к ним отецькими словами” (с. 51), Аж бач! шляхом *дїдич* суне четвергою (с. 36);

6) назвами абстрактних понять: *бута* ‘буйність’, *глота* ‘велика кількість чого-небудь’: В ряди поган без памяти гнали з таков *бутов*, яку силу мали (с. 71), Твердов збройов *глоти* врагів розбивав (с. 82);

7) назвами на позначення частин та органів людського тіла: *карка* ‘в’язи’, *барки* ‘плечі’: Вже ми єму *каркy* нагнули, аж на землю поклоном упав, і відав не зведеться (с. 103), Станув Медведюк піднебесною чорногорою, *барки* єго – у Бескидах камінь (с. 100).

Окрім іменників, наддністрянська діалектна лексика у творах М. Шашкевича представлена також прикметниками, зокрема *горний* ‘гірський’, *спорий* ‘великий, чималий’, *скудерлений* ‘закучерявлений’, *борзий* ‘швидкий’, *глітний* ‘людний’: Нуте жваві хлопаки, ледїники *горні*, витинайте гопаки, хлопчата моторні! (с. 96), Приступив і старий батенько, сивий голубонько, та приніс *спорий* кухоль горівки з медом (с. 96), А по єї білій шиї розвіває золот волос, *скудерлений* у перстенці (с. 65), Нагорнули, чого треба було, повсїдали всї на *борзї* коні (с. 69), Було *глітне* пированє, було славне пированє (с. 66).

Діалектні дієслова в художній мові М. Шашкевича – це *глодати* ‘розбивати’, *скорити* ‘поспішати’, *гомотіти* ‘лунати’, *знорити* ‘виснажити’, *ймити* ‘зловити, взяти’, с*хнюритися* ‘спохмурніти, насупитися’, *шнити* ‘нишпорити’: Ой як тяжко, побратиме, тверд камінь *глодати*, / Ой ще тяжче бездольному в сьвітї пробувати! (с. 32), Гей, то ляхів сорок тисяч в поход виступає, / А в недїлю на розсьвітї полк козацький *скорить* (с. 15), А рускими сторонами звін вічовий *гомотїв* (с. 9), Туга до серця як гадь ся вселила, з’їдає мисли, як змия зірочки, груди зсушила, здоровля *знорила* (с. 36), Розіграла ся душа молодецька. / *Імив* за керму тай чухнув на воду (с. 37), Він, бачимо, не дуже нам рад був, *схнюрив ся*, люто по нас глянув, відвернув ся (с. 96–97), Намість дружини – вовків стадо *шниє* (с. 40).

Із діалектних прислівників у творах засвідчено *вкрадьце* ‘крадькома’, *гороїжно* ‘чванливо’, *горі* ‘угору’, *домів* ‘додому’, *борзо* ‘швидко’: В тихій Празї *вкрадьце* ся укрили, все оружє в поли огорнули (с. 47), *Гороїжно* нас

визиват надутий Власлав (с. 58), Всї в сторону одну замірили і *горі* під горб ся мітко мчали (с. 73), “Скакай”, казав менї, “*домів*, я духом приспію” (с. 97), Натягали *борзо* тугі луки (с. 73).

Дослідження співвідношення наддністрянського діалекту та інших говорів південно-західного наріччя на синтаксичному рівні мови М. Шашкевича становить певну складність, пов’язану з відсутністю повного опису синтаксичних явищ наддністрянського говору, невиробленістю класифікації діалектних відмінностей у синтаксичній системі. “До кінця залишається невідомим, якими синтаксичними рисами відрізняються між собою українські наріччя, окремі діалекти, групи говірок” [144, с. 2]. В “Атласі української мови” діалектний синтаксис відображено фрагментарно, в ньому визначено ареали лише окремих синтаксичних явищ. З огляду на це, вкажемо тільки, які характерні для південно-західного наріччя загалом синтаксичні риси відображено у творах М. Шашкевича, не виокремлюючи специфічно та неспецифічно наддністрянські говіркові ознаки.

Діалектні особливості на синтаксичному рівні художньої мови М. Шашкевича такі.

При перехідних дієсловах прямий додаток-назва осіб у множині вживається у формі називного відмінка: Музика різко від уха заграв, а бас то загудів то в лад вибиваючи моторні *дївчата* аж *піднимав* (с. 95), Отець пійшов к отцям і *лишив* дома свої *діточки* і свої *любиці* (с. 51), Казав конї сідлати і щонайжвавші *хлопці* в цілім замку з собою *бере* (с. 101).

Прямий додаток при дієсловах із заперечною часткою *не* інколи виступає в знахідному відмінку: *Не хочу* я твоє *побратимство* (с. 104).

Поряд із літературними словосполученнями родового відмінка з прийменником *у (в)* мова М. Шашкевича часто фіксує діалектні конструкції давального відмінка без прийменника: Скоро взрів тумани по корчох, *волосє му* горою *ся звело*, кров ся стинала (с. 98), Голова *сему* вдвоє *розколена* (с. 76).

Підмет виражається іменником (субстантивованим прикметником) у родовому відмінку: Та під ними з-переду *стануло сильних* (с. 61).

Еквівалентом головного члена безособового речення виступає *ніт:* І брат твій скаже: "*ніт* менї брата" (с. 105), *Ніт* вже молодця у горах (с. 82).

Кожна із названих діалектних синтаксичних рис у мові М. Шашкевича відтворена варіантно, що на етапі початку формування літературної мови, в умовах невиробленості мовних норм, є явищем закономірним і природним.

Отже, у творах М. Шашкевича наддністрянський говір використано як базу для формування літературної мови на народній основі. Фонетичні, морфологічні, лексичні й синтаксичні наддністрянські діалектизми в художньому мовленні вжиті в стилістично нейтральному плані і спеціальних образно-емоційних функцій не виконують.

У художній мові М. Шашкевича відображено насамперед інтегральні ознаки наддністрянського говору як репрезентанта всього південно-західного наріччя. Засвідчені у творах і вузьколокальні різнорівневі наддністрянські форми, але вони здебільшого функціонують обмежено, представлені поодинокими словами.

2. 2. Риси наддністрянського говору в художній мові Я. Головацького

Риси наддністрянського говору знайшли відображення в мові творів іншого представника "Руської трійці", співавтора збірника "Русалка Дністрова" Я. Головацького, який народився і дитячі роки провів в ареалі наддністрянських говірок – у селі Чепелі Бродівського району на Львівщині. Разом з М. Шашкевичем та І. Вагилевичем Я. Головацький започатковував традицію використання в галицькому письменстві нової літературної мови на народній основі. Виходячи із засади, що жива розмовна мова є "запевно правдиве і перше жерело для письменного язика, бо в устах народа найчистїйше заховуют ся всі форми, цїлий лад і склад язика, правий дух єго"

[25, с. 248], Я. Головацький виступав за те, щоб художні твори "совсїм так писати, як нарід говорит" [25, с. 248]. З цією настановою він використовував у своїй мовно-літературній практиці наддністрянські діалектизми.

Спираючись значною мірою на власний мовний досвід у формуванні літературної мови, Я. Головацький, проте, розумів, що "не все, що походить з говірок, можна прийняти до літературної мови в сирій необробленій постаті" [91, с. 86]. Добрий знавець західноукраїнської народної мови, він усвідомлено підходив до використання місцевої говірки, добираючи з неї тільки найтиповіше й уникаючи вузьколокальних форм. У художньому мовленні Я. Головацького засвідчено в основному ті наддністрянські діалектні риси, що властиві багатьом південно-західним говорам.

Для наддністрянського, а також гуцульського, покутського, буковинського, надсянського, бойківського, лемківського та закарпатського говорів характерні такі зафіксовані у творах Я. Головацького діалектні елементи:

1) голосний *о* на місці *а* перед наступним складом із наголошеним *а: богачі* (80), *богато* (114);
2) етимологічний *е* замість *о* в займенникових формах та під наголосом: *вчера* (99), *єго* (80), *єму* (85);
3) депалатальні приголосні *ц, с* у суфіксах *-цьк-, -ськ-: царский* (81), *панского* (94), *отцевским* (82);
4) рефлекси *ер, ир* на місці давніх звукосполучень *ъ, ь* із сонорним *р* між приголосними: *керниці* (99);
5) закінчення *-ови, -еви* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду*: батькови* (82), *по колоскови* (84), *мужикови* (90), *циганови* (97);
6) флексія *–и* в родовому, давальному і місцевому відмінках однини іменників ІІІ відміни та І відміни м'якої групи*: при земли* (80), *смерти* (81), *чести* (82), *по хвили* (92);

7) закінчення *–ов, -ев* у формі орудного відмінка однини іменників жіночого роду та узгоджуваних з ними прикметників і займенників: *з тов тугов* (156), *студенов водов* (128);
8) флексія *–ий* у родовому відмінку множинних іменників: *гроший* (87), *дітий* (135);
9) енклітичні форми зворотного та особових займенників *у* родовому, давальному і знахідному відмінках: *му* (83), *го* (85), *си* (86), *ти* (99), *ми* (75), *мя* (75);
10) редуплікована форми займенників *тот, тота, тоте: тото* (84), *тота* (97);
11) кінцевий твердий *т* у формах дієслів II дієвідміни у 3 ос. мн. та I дієвідміни у 3 ос. одн.: *уродит* (80), *простит* (80), *приходит* (81), *кажут* (84);
12) фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта у формі минулого часу дієслів: *урадили-сьмо* (82), *сь виріс* (86), *єсь приніс* (100), *наняв єм* (100), *єм витяг* (101), *їли-сте* (103);

Засвідчено в художній мові Я. Головацького і деякі діалектні явища, що поширені, окрім наддністрянського, також у гуцульському, покутському, буковинському і надсянському говорах. Вони такі.

В окремих словах приголосний *л* переходить у *в* у кінці складу: *горівки* (85).

На місці літературного звукосполучення *хв* виступає звук *ф: підфатив* (96), *фалити* (104), *филенькою* (77).

Іменники середнього роду мають закінчення *-е* в називному та знахідному відмінках однини: *нещастє* (94), *здоровє* (96), *насінє* (80), *желїзє* (88), *весїлє* (88).

Окремі відмінкові форми іменника відбивають залишки двоїни: *дві мишці* (114), *обі доньці* (223).

Числівник *один* уживається у фонетично зміненій формі *оден* (93).

Для наддністрянських та частини лемківських, бойківських і закарпатських говірок характерні зафіксовані у творах Я. Головацького форми іменників чоловічого роду в орудному відмінку на *–ом – гайом* (154), *мужом* (135) – та числівник *єден: єдним* (108).

Зі специфічно наддністрянських діалектних ознак художня мова Я. Головацького відображає у фонетиці перехід приголосного *д* у *й* у звукосполуці *дц – двайцять* (92), дорсально-палатальну вимову свистячих приголосних *– сьвітї* (80), *усьміхаючись* (93), *цьвяшок* (111), *зьвізду* (134), звукосполучення *ле* на місці давнього **ль – слеза* (153).

Морфологічними виразно наддністрянськими діалектизмами у творах Я. Головацького є форми інфінітива із суфіксом *–гчи – облягчи* (267), форми майбутнього часу дієслів, утворені з *бути* та дієслова в минулому часі – *буду стеріг* (85), *буду їв* (98), *буду гонивсь* (102), *будеш ся мірив* (102) та сполучник *жеби* (99).

Отже, на фонетичному і морфологічному рівнях мова Я. Головацького, як і М. Шашкевича, відбиває насамперед ті діалектні риси наддністрянського говору, що об'єднують його з багатьма іншими південно-західними діалектами; лише деякі наддністрянські говіркові форми у творах є вузьколокальними.

Лексика наддністрянського говору в художніх текстах Я. Головацького представлена різними лексико-тематичними групами слів. Серед побутової діалектної лексики у творах виділяються назви одягу – *сіряк* 'верхній чоловічий одяг з овечого сукна', *рубочок* 'сорочка з грубого білого полотна', *кафтан* 'полотняний плащ', *сердак* 'верхній короткий рукавний одяг з домотканого сукна', *перемітка* 'головний убір нареченої': Взяли три братя рідненькії свого батька старенького, завели в комору, прокопали під помостом, вистелили ряднами, *сіряками* (с. 83), Не упав Жидок, лише троха *кафтан* замочив ся (с. 87), Тот за ключі і отворив комірку; аж там всего як на ярмарці: і опанчів, *сердаків* і кожухів, і шапок і чобіт жовтих сафянових і чоловічих таки шкапових, ба й були бекеші, *перемітки* (с. 88).

Наддністрянський побут представляють також номінації хатнього начиння, знарядь праці, меблів, такі як *горнець* 'глечик на молоко', *міх* 'великий мішок', *пужало* 'держак батога', *сакельня* 'торба, у якій по дорозі коням дають сіно', *мошонка* 'гаманець', *пряслиця* 'дошка-днище прядки', *упінь*

‘мотуз, яким прив’язують корову’: Она винесла *горнець* на улицю, та сїла собі на дорозі, тай їсть, що аж за ухами тріщит (с. 112), А він не возьме в *міх* полови, насипле, перемішає, возьме на плечі, тай понесе до міста (с. 86), Сам луснув по сакельни *пужалом*, нїби козак нагайкою (с. 91), Мужик з великою бідою пристав, але гроші, каже, я возьму в *сакельню* межи обрік тай сам присяду (с. 91), *Мошонка* з грішми вилетіла із кишенї (с. 87), Так ідемо невістку пізнати, приносимо золоту *пряслицю*, на пряслиці мисирське повісмо (с. 257), Паслися телята в городі на *упоні*, а баба грядки полола (с. 226).

Наддністрянські діалектні назви осіб репрезентовані у творах лексемами *ґазда* ‘господар’, *хлоп* ‘селянин’: Був він змолоду у господаря, та вигнав го *ґазда* (с. 85), Жид знов взяв *хлопа* підмовляти (с. 88).

Кілька наддністрянських слів, ужитих у творах, позначають назви частин тіла –*писок* ‘рот’, *крижі* ‘поперек; частина спини нижче пояса’: Зловила ворона рака і несла по-над воду в *писку* (с. 112), Через твої гроші та позбавив мене здоровя; ох, плечі ж мої! Ох, *крижі* мої! (с. 92).

Поодинокими наддністрянськими діалектизмами репрезентовані інші лексико-тематичні групи слів, зокрема назви їжі, будівель та їх частин, метрологічна й абстрактна лексика – *пироги* ‘вареники’, *чвертка* ‘міра, що дорівнює 25 кг’, *хосен* ‘користь’, *глота* ‘велика кількість чогось’: А у сусїди позичу сира, та наліплю *пирогів* та зробимо собі пущене (с. 98), “Ану, Іване! збреши не розмишляючи, дістанеш *чвертку* пшениці” (с. 107), А лінива і байдуже, пійшла собі до ями як до своєї, та цїлїсеньку зиму живила ся чужим *хоснем* (с. 115), Громада слухала, слухала цигана, та уже зачала було і вірити, та уже декотрі казали, щоб єго пустити, але хтось з *глоти* обізвав ся (с. 98).

Художня мова Я. Головацького фіксує не лише іменникові, але й іншочастиномовні наддністрянські лексичні діалектизми, зокрема дієслова *банувати* ‘тужити’, *фицькати* ‘бити, копати’, *околотувати* ‘зв’язувати снопи в околоти’: Куда ходит, за першим *банує* (с. 121), Аж там поперек дороги стоїт якась коняка та цїлі судки заступила; хочу перейти їй з-переду, так не дасть

приступити, кусає; зайду з-заду, то она ногами бє та *фицькає* (с. 98), “Але не найшов би ся межи вами, хто би за день півтори копи жита змолотив, *з'околотував* і вивіяв?” (с. 95).

Засвідчено у творах деякі наддністрянські діалектні прислівники – *домів* ‘додому’, *борзо* ‘швидко’, *ниньки* ‘сьогодні’, *горіниць* ‘обличчям догори’, *горі* ‘угору’, *сночи* ‘звечора’, *втогід* ‘тогоріч, минулого року’: Але з чим же тепер *домів* вертати ся? (с. 99), А козак *борзо* потішив єї (с. 106), А другая лінивая з дня на день живе, от аби йно *ниньки* голоду не мати (с. 114), Жид: “Айвай! де я ся сховаю?” тай *горіниць* упав у віз (с. 91), Ти ляжи *горі* черевом на возї, а я тебе рядном прикрию (с. 91), Вна мя *сночи* вином умивала (с. 123), А нуте, нуте, бистрий Пруте, весело мені заграй! Чи я сподівався тебе взглянути, / *Втогід* сказавши “прощай” (с. 185).

Наддністрянський говірковий синтаксис у художній мові Я. Головацького простежується у вживанні конструкцій із безприйменниковим давальним відмінком (Якомусь *орендареви пропав* котел із винниці (с. 84)) та формах прямого додатка-назв осіб у називному відмінку: Заставляют послідне, аби *діти годувати* (с. 88), Хотячи *люди потуманити* (с. 98), Я й так *маю два брати* там на небесах, оба ковалї (с. 101).

Отже, у творах Я. Головацького наддністрянські діалектні риси – інтегральні та деякі диференційні – відображено на всіх мовних рівнях. Уведення автором наддністрянського говору в художні тексти мотивоване орієнтацією на народнорозмовне джерело формування літературної мови.

2. 3. Відображення наддністрянського діалекту в прозі А. Чайковського

Із виходом у світ “Русалки Дністрової”, створеної на базі південно-західних діалектів, виникає західноукраїнський варіант літературної мови [10;

65; 98], у структурі якого наддністрянські говірки, що “територіально становлять центр Галичини” [10, с. 24] і найбільш виразно представлені в збірнику, посідають основне місце [10; 29; 37; 65; 98; 192]. Як зазначають дослідники, наддністрянська відмінність у західноукраїнській літературній мові “була найвпливовішою, вона, включаючи в себе елементи інших говорів південно-західного наріччя, становила до певної міри західноукраїнське наддіалектне койне” [98, с. 93], чому також сприяла мовно-літературна діяльність вихідців із Наддністрянщини, зокрема і А. Чайковського, уродженця с. Гординя Самбірського району Львівської області, носія наддністрянського говору.

Діалектні лексеми А. Чайковський розглядав як джерело, основу формування літературної мови і наголошував на необхідності надання їм “права громадянства”. Про роль і значення діалектної мови в процесі розвитку літературної мови, місце її в мові художньої літератури А. Чайковський висловив свої міркування в статті “В справах нашої письменницької мови”: “Наша народня українська мова багата на ріжні наріччя-діялекти <...> Ми їх не вживаємо, вважаючи те за провінціялізми, льокалізми і т. п. Та ми їх ще гаразд не розслідили й не знаємо, які мовні скарби ховаються в тих ріжних діялектах, які там мовні перлини, що їх тільки брати б повними пригорщами до нашої літературної мови. Нам би слідувало в тій велетенській праці розвитку письменницької мови подбати про те, щоб ті діялекти спрямувати в одне велике мовне річище <...> Коли цього доконаємо, тоді викинемо з письменницької скарбниці всі “прийдешності”, а на їхнє місце дамо право громадянства тому всьому, що створив дух українського народу за останню тисячу літ свого розвитку” [188, с. 361].

Надаючи великого значення говорам у розвитку та збагаченні літературної мови, А. Чайковський вважав за доцільне створення окремого мовного журналу, в якому, крім обговорення питань письменницької мови, пропонував фіксувати діалектний матеріал – “відшукувані вислови з наших

діялектів, а навіть … цілі статейки, оповідання тощо, писані мовою діалектів із названням місцевости, з якої цей говір взятий" [188, с. 361].

Уживання наддністрянських діалектизмів у мові прози А. Чайковського здебільшого не мотивоване зображенням місцевих реалій і не пов'язане з відтворенням особливостей усної мови персонажів. Говіркові риси, включені не тільки в мовлення героїв, а й у мову автора, виконують у творах переважно ту ж художню функцію, що і нормативні літературні одиниці. Як стилістично нейтральні мовні форми, наддністрянські діалектизми введені А. Чайковським як в оповідання з життя сучасного йому галицького села, так і в історичні повісті про козацтво.

Складовою частиною і невід'ємним компонентом західноукраїнського варіанта літературної мови виступає наддністрянський говір, наприклад, у творі "Віддячив ся" (1913), події якого розгортаються в Лівобережній Україні, а персонажами є запорізькі козаки, пор.: Густий непроглядний туман заляв широкий до безкраю степ лівобережної України. Ще *йно* свитає. Степом їде козак-запорожець. Він ще не старий. Найбільше буде йому *трийцять* літ з роду. Запорожець молив ся завзято хотячи прибити в собі немиле *вражінє*, яке викликав заяць.

– Воно все гарно – говорив козак – коли б лише знати, в який світ завела мене нечиста сила. Годило ся б відпочити і поснідати. І *коневи* спочити треба. Кошовий сердитий буде, вилає, *коби* не що гіршого, та годі!

Поява діалектизмів у наведеному фрагменті тексту є наслідком розвитку тогочасної літературної мови в Галичині. Закінчення *–е* в іменниках середнього роду (*вражінє*), флексія *–еви* в давальному відмінку іменників ІІ відміни (*коневи*), звук *й* замість *д* у числівниках (*трийцять*), частки *йно, коби* є нормативними для західноукраїнського варіанта літературної мови [105; 106; 108]. З погляду норм сучасної української мови ці мовні форми розглядаються як діалектні, але спеціальних художніх функцій у такому контексті вони не виконують.

Використання наддністрянського говору в прозі А. Чайковського, як показує матеріал дослідження, тільки в окремих випадках має на меті досягнення стилістичного ефекту. Про усвідомлення автором здатності діалектних мовних одиниць виконувати художні функції свідчить той факт, що окремі діалектизми письменник вводить лише в мовлення персонажів. Такі говіркові риси, як енклітичні та редуплiковані форми займенників (*го, му, тому*), форми майбутнього часу, утворені з *бути* та дієслова в минулому часі (*будеш правив, буду платив, буде сіяв*), фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта в минулому часі дієслів (*зробилисьте, сь сказала, обіцялисте*), діалектні вигуки (*ади, ая, агі, мой*) не вживаються в авторській мові, не засвідчені вони й у мові героїв історичних повістей, не-носіїв наддністрянського говору. Як позанормативні елементи літературної мови, що мають територіальну віднесеність, вони виступають засобом мовної характеристики персонажів твору, їх етнографічної та соціальної ідентифікації.

Наддністрянський говір у творах А. Чайковського представлений на всіх мовних рівнях. У фонетиці діалектними є такі мовні явища.

Голосний *и* вживається замість *і* на початку слова: – Може й знаю, та там вже не Чорноусенко, а як небудь *инакше* зветь ся… (Відд., с. 19), Господар хотів цілу історію замяти, та звернути увагу гостей в *инший* бік (П., с. 23).

Етимологічний *е* після *ч* послідовно не переходить в *о*: На дворі стало *вечеріти* (Не п., с. 22), На другий день спав Абрамович довго по *вчерашнім* перепою (П., с. 233).

Давній *о* перед наступним складом із наголошеним *а* не перейшов у *а*: Воно якийсь голодранець конокрад, не *богато* з такої здобичі поживиш ся (Відд., с. 27), В другій кімнаті роздавали *горячий* чай і перекуски (П., с. 84).

На початку слова перед приголосними втрачається звук *в*: От як раз приїхав старий Пандяк, так і зараз зачав, ні сіло, ні *пало*, розмову про посаг для Гані (Ч. з., с. 41).

Приголосний *р* депалаталізується там, де в літературній мові виступає послідовно м'яким: Турко червоний мов *бурак* пересунув свій кашкет геть аж на праве вухо дашком (Мал., с. 11), Панас полетів *ратувати* худобу в стайни, що була заперта на колодки (Н. п. б., с. 49).

Приголосні *з, с, ц* перед губними з *і, я* пом'якшуються: В тій хвилі вийшов місяць з за хмари і *присьвічував* йому в тій роботї (Н. п. б., с. 9), … ніхто в цих сферах не *посьмів* би лихого слова про нього сказати (П., с. 8).

Звук *л* переходить у *в* перед приголосними: Ось тобі мій синку глоток *горівки*, зараз і сили набереш (Відд., с. 14).

Приголосні *ц, с* депалаталізуються у суфіксах *-цьк-, -ськ-:* <…> таке мале, а вже від *мученицкої* смерти втікати мусить (Коз. п., с. 6); Хата відрізняла ся від иньших *сельских*, бо була на підмуроваю (Н. п. б., с. 45).

Засвідчено у творах А.Чайковського заміну звука *ш* на *с* у слові *шлюб* та похідних: Весілля не штука, але перед весіллям треба списати добру інтерцизу *передслюбну* (Ч. з., с. 427); Він знав, що перед *слюбом* треба когось посватати (Мал., с. 353).

На місці літературного звукосполучення *хв* виступає звук *ф*: Лакей відчинив якусь невеличку *фіртку* й повів їх темними вузькими сіньми (К. п., с. 75), Бистра *филя* фортуни несе певно твій човен серединою русла (П., с. 219).

Колишнє звукосполучення *ър* між приголосними перейшло в *ер*: Андрій устав раніше, обмився студеною водою під *керницею* (Мал., с. 18).

У звукосполуці *вй* замість *й* виступає *л*: Здоров, хлопче, пчихай на *здоровля* (Відд., с. 14), А цілий його мебель то звичайний, *деревляний*, білий стіл з військовим знаком A. V. (П., с. 179).

Художня мова А. Чайковського досить повно відбиває наддністрянський говір на морфологічному рівні. З іменникової словозміни засвідчено такі діалектні особливості.

Іменники середнього роду мають закінчення *-е* в називному та знахідному відмінках однини: У нього було гарне напрочуд личко та кучеряве

волосє мов у баранця (Відд., с. 14), Панас хопив Микиту попід пахи, та заки другі отямились виніс його на двір, через *подвірє* (Н. п. б., с. 17).

У давальному відмінку однини іменників ІІ відміни вживається флексія *-ови, -еви*: *Хлопцеви* були зв'язані позад руки сирівцем (Відд., с. 14); Та мама була покірна, нікого не лаяла, не проклинала, а молилася *Богови* і мене цього вчила (Хт. в., с. 90).

Іменники ІІ відміни м'якої і мішаної групи в орудному відмінку однини закінчуються на *-ом*: Шалапінда схилився блискавкою халяви *за ножом* (Ч. з., с. 39); На верху протягнене було грубе полотно, наповнене *дьогтьом* (Ч. з., с. 4).

Іменники ІІІ відміни та І відміни м'якої групи в родовому, давальному і місцевому відмінках однини мають флексію *-и*: Він мусить стати людиною поступовою, а *при* його *талановитости*, це буде не важко (П., с. 140); Текля стояла *біля печи* розхрістана з подрапаним *до крови* лицем і плакала... (Н. п. б., с. 29).

Зафіксовано в художній мові А.Чайковського іменникові форми колишньої двоїни: А ясна пані <…> каже поставити вам хату і будинки потрібні, дасть удержання на двайцять штук худоби і *дві парі* коней (У ч. гн., с. 52), Вона арешту дуже бояла ся з того часу, як сиділа *дві добі* за ганьбу (Н. п. б., с. 29).

Для родового відмінка множинних іменників характерна флексія *-ий*: Се знанє *людий* послужило йому до того, що свого часу мав у всїх справах рішающий голос (З л. р., с. 14), Пес скочив до сінних *дверий* і вдарив лабами так, що двері відчинились (Н. п. б., с. 15).

У місцевому відмінку множинні іменники закінчуються на *–ох:* Судия сказав жидови зачекати *в сїньох* (П., с. 44).

Наддністрянські говіркові риси простежуються і в числівниковій та займенниковій парадигмах. Так, у числівниках від *одинадцять* до *двадцять,* а також *тридцять* звук *д* заступає приголосний *й*: <...> вашій Зосі буде вже 26

літ? – Правду кажу, їй вже *двайцять* вісім. Бо то так: перша Анна має вже *трийцять* не цілих <...> Яcько, ваш похресник, має тепер *дванайцять* (Мал., с. 326).

Числівник *один* вживається у формі *оден*: – Нема, я сам *оден* вуйко на ціле село для всіх однако (В., с. 287).

Числівники *обидва, обидві* мають форму *оба, обі*: Над вечером вернули Явтух з Максимом. *Оба* були під чаркою (Відд., с. 111); Він сїв на лаві і держав сестру за *обі* руки (Н. п. б., с. 17).

Іноді фіксуються підсилювальні, редуплiковані та енклітичні форми займeнників: – А тепер йдіть тату з *тамтого* будинку до сіний до бюра (П., с. 123); *Тамтих* вакацій я нераз сама варила обід, не то шо… (З л. р., с. 37); - Боже! Мій Боже! Що *тота* мама не виробляє, такою мамою нас Бог покарав (Н. п. б., с. 31); Він, дай *му* Боже здоровля, зібрав нас кількох охочих і вивчив письма (П., с. 20); - Най *го* хоть пан добре скують, драбугу… (Н. п. б., с. 55); – Андрію, я коноплі сію, дай *ми* Боже знати, з ким буду збирати (Мал., с. 428).

Прикметники м’якої групи відмінюються за твердим типом основи: Добрячі Донці не пустили з *порожною* торбою (Відд., с. 14).

Форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників утворюються за допомогою суфіксів *-ійш-, -іщ-*: <...> а ти колись дізнаєш ся, що нема *лютійшого* звіра на чоловіка, як сам чоловік (Відд., с. 23); На другий раз буду *обережніщий* (У ч. гн., с. 497).

Наддністрянські діалектні особливості відображені й у дієслівній словозміні. Зокрема, у неозначеній формі дієслів з основою на *г, к* зберігається давній суфікс *–чи*: Сюди прийшло двох жидів з місточка, <...> щоби *помочи* землякові (Н. п. б., с. 62), Текля такі не витримала, щоб не *побігчи* звістити Гринька, що Панас вернув (Н. п. б., с. 18).

Часто вживаються фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта: - Не *далисьте* мені знати про смерть батька (Н. п. б., с. 15); Ти, приблудо, хату-

сь мені *споганила*, хлопця звела (Хт. в., с. 57), -А во що брешеш, бо-*с ходив* (Ол., с. 103), - Так *єм випарив*, вуйку, що а! (Ол., с. 132).

Аналітичні форми майбутнього часу утворюються з *бути* і дієслова в минулому часі: - Хиба ж *будеш* панахиду *правив*? (Н. п. б., с. 14); Сам *буде* поле *сіяв* (Н. п. б., с. 34), Вуйка з опіки скинеться, а мені наставиться иншого опікуна, але вуйко *буде мусів зложити* рахунки за десять літ... (Мал., с. 401), На що їй наражуватися тут у моїй хаті, коли вдома у себе *буде могла робити*, що їй схочеться (Мал.,с. 506);.

Аналітичні форми 3-ої особи однини і множини наказового способу творяться за допомогою частки *най*: – Та *най каже*! *Най* не *краде*! (Н. р., с. 82), Завтра остану в дома, поможу Гриньови перевести ся, а они обоє *най* йдуть до суду (Н. п. б., с. 28).

Атематичне дієслово *їсти* у наказовому способі в другій особі однини має форму *їдж*: – На, *їдж* трохи меду (В., с. 286).

Із діалектних службових частин мови у творах А.Чайковського засвідчено частки *ко, іно, коби*, вигуки *ади, ая, агі, мой,* сполучники *а* (з єднальним значенням), *заки, сли, ино*: – Ану-*ко*, козаче, переведи нас на той бік Дніпра, – гукав Явтух (Відд., с. 77); Та нащо їй школи? *Іно* змарнує час (Ол., с. 33); Та *коби* хоч раз зблизька побачити тоє оружжє! (Вуйко, с. 289); "*Агі*, блуд мене вчепився!" (Кр. см. як н., с. 39); "*Ади! Ади!* І мій вобронца встає" (Н. р. н. вд., с. 93); – А корову ти обійшла? – *Ая*, прошу їмости, випрятала гній і принесла корові трави (Четв. зап., с. 17); – *Агі*! А це що? Вона може хора на розумі? (Мал., с. 462); – Степане, *мой,* чого став і задивився, чого не робиш? (Кр. с., с. 35); *Між матерю а дочкою* завважав він дуже щирі відносини (Четв. зап., с. 13), *Заки* вартівники коло церковці спостерегли пожежу, та вдарили в дзвони, уплило богато часу (Не п. б., с. 49), Але як *ино* Олюнька сіла під вербою і розтворила книжку, товариші підняли страшний сьміх (Ол., с. 104), Я казав твому вуйкови, щоби тут зараз прийшла вуйна, *сли* тебе хоче мати у себе (Ол., с. 117).

Синтаксис творів А. Чайковського характеризується низкою наддністрянських діалектних рис. Вони стосуються організації речення та його частин, передусім словосполучень. Найпоширеніший тип структурних особливостей словосполучень у художньому мовленні А. Чайковського пов'язаний із прийменниковим керуванням та приляганням, якому в літературній мові відповідають конструкції з іншими прийменниками, а саме:

1) із прийменником *на* замість *про*: Тямка про вуйка не давала мені спати. І я би був і *забув на него*, коли мені все його нагадували (В., с. 284).

2) із прийменником *до* замість *для* (у словосполученнях із семантикою призначення): У корчмі укладалася навіть змова на його довгу бороду, з котрої мала би зробитися *щітка до чесання поросят* (Ол., с. 20); Андрій <…>купив собі<…> столярський верстат, *столець до тесання обручів* і трохи знаряддя (Мал., с. 416).

3) із прийменником *о* замість *про*: Він *думав о зреалізованню* своїх ідеалів, *думав о поверненню* (В., с. 293); Прийменник *о* вживається і в значенні "*на"*: Вона *старша від його о десять років* (Мал., с. 328).

4) із прийменником *за* замість *про*: Чи ви *читали* коли *за демонів*? (Мал., с. 496); На біду свою вона забула, як ворожка називається, і прямо *питала* людей за *ворожкою* (Мал., с. 505).

Інколи безприйменниковому керуванню в літературній мові у прозі А.Чайковського відповідає прийменникове керування: – Я якраз *за батьком шукаю*, я лиш що недавно з Берком приїхав (Ч. з., с. 19).

Нерідко вживаються конструкції давального відмінка без прийменника замість словосполучення родового відмінка з прийменником *у*: Нема стемпліїв… Як був похорон дитини, хтось *мені вкрав* (З л. р., с. 340), Ноги *їй почервоніли*, аж *посиніли* (Ол., с. 106), Аж раз *пропав мені* ключик до моєї скриньчини (М. П., с. 306);.

При перехідних дієсловах прямий додаток – назва особи – виступає в називному відмінку: Я *бачила* такі *жидівки* з затисненими губами, а вони були

страшно злючі (Мал., с. 495)– Чого ти *дїти лякаєш* проти ночи? – говорив Явтух (Відд., с. 124), Вуйна не дала їй нічого робити, хиба прясти. До другої роботи, именно до шиття та до кухні, *заправляла свої доньки* (Ол., с. 105).

Діалектні ознаки засвідчені й у вираженні головних членів речення. Так, складений підмет, що в літературній мові утворений з іменника та числівника в називному відмінку, виражається у творах словосполукою в родовому відмінку: Як зійдеться таких *двох жовтодзьобів*, то яке то буде господарювання? (Мал., с. 19), *Кількох* молодих *ґаздів* підписали враз з ним вексель і взяли гроші в банку в тім місточку (Н. п. б., с. 61).

Художня мова А.Чайковського відбиває характерний лексичний склад наддністрянського говору, репрезентований різними лексико-тематичними групами слів. Передусім виділяється побутова лексика. Із назв одягу, взуття та прикрас у творах використано такі: *дрантя* ‘старий, поношений одяг; лахміття’, *кафтан* ‘полотняний плащ’, *кацабайка* ‘утеплена безрукавка’, *сюртук* ‘короткий верхній одяг з домотканого сукна’, *сірачина* ‘верхній чоловічий одяг з овечого сукна’, *спенцерик* ‘верхній одяг’, *камізелька* ‘жилет’, *капот* ‘верхній зимовий одяг із двома складками ззаду’, *кучма* ‘висока шапка’, *киптар* ‘короткий верхній одяг без рукавів’, *сардак* ‘верхній короткий рукавний одяг з грубого домотканого полотна’, *футро* ‘кожух’, *полотнянка* ‘верхній селянський жіночий та чоловічий одяг з домотканого грубого полотна’, *лахи* ‘старий одяг’, *ходак* ‘старий черевик’, *пацьорки* ‘намисто’: А звідки ж їй, то-б то Марійці, попала ся така книжка в руки, як не від тебе? Понавозиш того *дрантя* і розложиш по всій хаті, та хочеш, щоб потім ніхто того не рушив (З. л. р., с. 11); Вони не цураються свого хлопського строю. Одягаються в полотняні *кафтани* слов’янського строю (Ол., с. 12); Жінки носять *кацабайки*, на голові хустини, зав’язані під бородою (Ол., с. 12); За столом сидів якийсь панок в подертих *сюртуках*, мав їх на собі зо три – один на другому – зазвичай проти холоду (Бр. г., с. 498); Дозорець, що стояв на коридорі, відхилив двері і побачив, як засуджений злодій в арештанській

сірачині держався в обіймах з молодим священиком (Ч. з., с. 454); Короткий французький *спенцерик*, вузонькі штанці по коліна і довгі чоботи; не забув і на рукавички (У ч. гн., с. 12); Коли вже справа перейшла всі інстанції, Михась надягнув нові чоботи, суконні штани, *камізельку* і сиву батькову *капоту*… надяг високу сиву *кучму* і пішов до Яричовського (У ч. гн., с. 49); Дозволив обстригти собі довге гарне волосся, обголити вуса, розстався зі своїми вишиваним *киптарем*, *сардаком* та постолами, з лисячого хвоста (Кр. см., с. 5); <…> ходив в полотні, а зимою в старім лисячім *футрі*, що ще по батьку зосталось (В., с. 295); Андрій покинув сокиру, надягнув *полотнянку* і перейшов через перелаз (Ол., с. 141); – Я є спеціаліст від пуляресів і годинників, а у вас у скриньці самі *лахи* (М. П., с. 306); – Ні, мій батько богач був <…> в соломі спав, а *ходаком* чир сьорбав (Хт. в., с. 6); <…>а ще инші вишивали дрібними *пацьорками* "обойчики", які в давнину наші священики носили (Ч. з., с. 9).

Велику групу наддністрянських діалектних слів, ужитих у творах А. Чайковського, становлять назви хатнього начиння, предметів, речей господарського призначення. Тут виділяються номінації *шафлик* 'велика миска', *скопець* 'посудина, у яку доять молоко; дійниця', *барилка* 'мала бочка', *обрус* 'скатертина', *коц* 'вовняна ковдра', *вареха* 'ополоник', *гибіль* 'рубанок', *бичівно* 'держак батога', *верета* 'домоткане простирадло, рядно', *наперсток* 'ковпачок, який захищає палець під час шиття', *коновка* 'мале відро', *креденс* 'шафа для посуду', *кошіль* 'кошик', *горнець* 'глечик на молоко', *бардка* 'сокира', *банкбетель* 'лавка-ліжко', *куфер* 'скриня', *перескринок* 'секція у скрині (для грошей, намиста)': Скочила в хату і винесла задними дверми *шафлик* з помиями (Мал., с. 508); Пішов у стайню, де наймичка доїла корову, узяв *скопець* з молоком і випив (Мал., с. 511); Янкові сподобалося те дуже, та став наливати з *барилки* в квартову пляшку "шабасівки" для колядників (Ол., с. 20); Ймость стала накривати стіл *обрусом* і виймати ложочки з комоди (Ч. з., с. 401); Треба витерти піском долівку, помити лавки та столи, почистити пічку, перетріпати солом'янники та *коци* (М. П., с. 307); *Варехою* наливала гарячої

води до склянок і ставила перед гостей (Ол., с. 23); <…> а дальше під стіною всього накопичено, поскладано, аж очі хапає. Тут ріжних свердликів, пилок, сокир, дол, *гиблів* (В., с. 289); <…> а він прямо з села, в старім сурдуті, перероблюванім і другий раз полицьованім, а з рук ще не позлазили гаразд мозолі від вил та *бичівни* (Св. с., с. 21); За худібкою вийшла дівчина. На плечах несла *верету* (Ол., с. 24); Та купи мені <…> *наперсток*, бо той дуже подірявився, не можу навіть латки до сорочки пришити (Ол., с. 90); – Та візьми з собою *коновки* і принеси за одним заходом води додому (Ол., с. 113); Войцєх отворив *креденс*, виймив фляшку та малесеньку чарочку і хотів наливати (У ч. гн., с. 59); Максим сягнув рукою і витягнув *кошіль*, в якому була флящина з горілкою, печений пиріг і ковбаса (Ч. з., с. 47); Аж побачив на припічку великий залізний *горнець* з теплою водою (Мал., с. 508); Я перемучився б тих шість місяців, а потім пішов би чергою до моїх ворогів-брехунів і кожному по кульці з рушниці або таки *бардкою* лоби порозчереплював би (Мал., с. 15); Під стіною, навпроти ліжка, стояв *банкбетель* – лавка, котру можна розсунути і спати на ній, як у ліжку (Ол., с. 20); Вона вставала, то сідала, то шукала за чимось по своїм *куфрі* (З л. р., с. 27); Тоді взяла папірчик, поскладала в нього кусники тої нитки, завинула і вложила до свого куфра в *перескринок* (З л. р., с. 30).

Ще однією тематичною групою наддністрянської побутової лексики у творах є найменування їжі та напоїв, зокрема *малай* ‘кукурудзяний хліб’, *кулеша* ‘густа страва з кукурудзяної муки, зварена на воді’, *солонина* ‘сало’, *гугля* ‘булка’, *чир* ‘страва з кукурудзяної або вівсяної муки’, *пироги* ‘вареники’, *арак* ‘ром’: Така розкіш не варта кукурудзяного *малая*, якого ти частенько маєш (Кр. см., с. 25); Двоє діточок їдять на запічку гарячу *кулешу* (Кр. см., с. 34); За те давали йому боханець хліба, муки, молока, кусок *солонини* або ковбаси (В., с. 291); Янкелиха поклала на стіл кілька шабасових *гуглів*, миску сиру й горня сметани (Ол., с. 22); Ні, мій батько богач був <…> в соломі спав, а ходаком *чир* сьорбав (Хт. в., с. 6), Шевкова поставила на стіл хліб і масло.

Зварила ковбасу, поставила миску капусти з солониною, *пироги*, голубці – одним словом празник (Ол., с. 121), Шевко післав за горівкою і *араком* (Ол., с. 121).

Засвідчені у творах назви будівель, споруд господарського призначення та їх частин: *склеп* ‘крамниця’, *шопа, шіпчина* ‘місце, де складають дрова’, *шпихлір* ‘приміщення для зерна’, *під* ‘горище над хатою’, *сусік* ‘відгороджене місце для зберігання чого-небудь’: За ті гроші привіз Панас цілу фіру всячини такої, яка хліборобови на селї потрібна і отворив такі в своїй хатї *склеп* (Н. п. б., с. 47); Було б акурат за що поставити *шіпчину* (Н. р., с. 94); – Горпино, по вечері заведи хлопців у *шпихлір* спати, там вже настелено (Відд., с. 94); Вона полізла на *під*, вистромила голову крізь стріху і стала репетувати, закликаючи на поміч (Ол., с. 66); Навпроти хати стояла висока стайня, поділена на чотири части: для коней, рогатої худоби, безрог, а дальше *сусік* на сіно (У ч. гн., с. 79).

Значну кількість діалектної лексики в художній мові А. Чайковського становлять назви осіб за різними ознаками, зокрема за спорідненістю та віковими особливостями: *сестрінка* ‘дочка сестри’, *вуйко* 1) ‘брат матері’; 2) ‘старший чоловік’, *вуйна, вуянка* ‘дружина брата матері’, *стрийко* ‘батьків брат’, *шваґер* ‘чоловік сестри’, *неня* ‘мама’, *дєдьо* ‘батько’, *татунцьо* пестл. ‘тато’, *мамунця* пестл. ‘мама’, *стрийна* ‘дружина батькового брата’, *родичі* ‘батько і мати’, *бахур* ‘хлопець, дитина’, *кавалір* ‘парубок’: – Цить, жінко! Нещастя… Обоє Лукаші померли від холери, лишилася сирота… Треба було взяти… Це ж моя *сестрінка* (Ол., с. 16); – Вибачайте, панове! Покійна Лукашиха була моєю рідною сестрою, – сказав Андрій Лукашів. Не було що казати на таке тверде слово. Префект казав віддати дитину *вуйкові* (Ол., с. 16); *Вуйкові* минуло 60 літ… Старець над гробом, пустинник здружився з дитиною, з хлопцем, що йно зачинав жити (В., с. 295); Олюнька поцілувала діда в руку, зняла коралі з шиї і понесла їх до *вуйни*. — Нате вам, *вуянко*, сховайте мені,— каже, цілуючи вуйну в руку (Ол., с. 18); Посходилися вуйки і *стрийки* (У ч. гн., с. 76); Молодий брат давно став директором гімназії, *шваґер* мав

знамениту парохію, а вуйко лишився самітний (В., с. 295); Ми так плакали, а *неня* все казали, що ви вернетеся (Мал., с. 34); – Ти, Юро, коли згадаєш, що ти батька відвідував у криміналі, то пам'ятай, що я ні злодій, ні розбишака. –Я це знаю, *дєдю* (Ол., с. 28); Що мені *татунцьо* скажуть? Я умру з сорому (З л. р., с. 30); Я проста попадянка. *Мамунця* вчили мене кождої домашньої роботи (З л. р., с. 37); Але певно вони собі якісь рідні, коли з цею особою сполучена тайна, чому його до тепер малолітнім називають. Це певно мама, вуйна або *стрийна*. Бо він з нею поводиться дуже обережно (Мал., с. 483); Він був ніжний. Його так ховали *родичі*. Його леліяла мати, пестив батько (З л. р., с. 12); Виносися мені зараз на сміття з своїми *бахурами*, а хата має мені бути порожна (Мал., с. 390), Ану, панове *кавалїри*, на вас тепер черга! – звернув ся Шевко до паробків, що тут стояли (Ол., с. 96),

Із назв осіб за родом діяльності зафіксовано номінації *фрайкур* 'доброволець', *фірман* 'візник', *реєнц* 'дяк', *вокоман* 'економ': Вуйка прийняли охотно на *фрайкура* (В., с. 283); *Фірман* вертав спітнілий та знеможений, що сливе дух переводив (Ч. з., с. 23); – Особливо, пане *реєнце*, поручаю вашій опіці мою сирітку, Олюньку, – сказав Луць (Ол., с. 22); – Пане Єнджею, вам мабуть треба *вокомана* (Ол., с. 22).

Діалектні номінації осіб за майновим станом репрезентують лексеми *дід* 'жебрак', *ґазда* 'господар', *ґаздиня* 'господиня', *лайдак* 'убога, бездомна людина': Костиха все йому докоряла, що він *дід*, зайда, а вона зробила його господарем (Ол., с. 16); Він був би став *ґаздою*, а так з нічим, за те ще його тяжко зневажив і впакував до криміналу за фалшиве свідоцтво (Н. п. б., с. 59), — За що його забиваєш, ти розбишако... марш мені звідси, я тут *ґаздиня*, що схочу то зроблю... (Н. п. б., с. 18); – Ти, *лайдаку*, марш мені з хати, бо тобі той лайдацький лоб розібю… Марш! (П., с. 224).

Наддністрянськими назвами осіб за внутрішніми якостями у творах А. Чайковського є *зух* 'відчайдух, сміливець', *варият* 'божевільна чи несамовита людина', *батяр* 'шибайголова, волоцюга', *збиточник* 'бешкетник':

– А то з тебе *зух* хлопець! (В., с. 298); Кажу вам тверде слово, що як не успокоїтесь, то вас звяжу і завезу до Львова до *варіятів* (Н. п. б., с. 30); - Ти, *батяре*, піяку, картяре, марш до дому! (П., с. 253), Михасів Ясьо, знаний *збиточник*, задумав собі штуку і хотів єї таки зараз виконати (Ол., с. 121).

Відбиті в оповіданнях та повістях і деякі наддністрянські діалектні назви рослин і тварин, зокрема *хопта* ‘бур’ян’, *бряcква* ‘абрикос’, *товар* ‘худоба’, *бузьок* ‘лелека’, *свірщ* ‘цвіркун’: – Тепер я піду в огород *хопту* рвати (З. н., с. 20), Тут росли сливи, *бряcкви*, яблуні, а найбільше ліщини (В., с. 285), Люди женуть *товар* в поле (Хт. в., с. 26); Отже, моя перша любов не почалася ані під знаком соловейка, ані *бузька*, ані кота (М. п. л., с. 300); В траві чичиркали свершці (З л. р., с. 3).

Назви мір засвідчено лексемами *корець* ‘міра ваги, центнер’, *морг* ‘міра землі, що дорівнює 0,56 га’, *кавальчик* ‘шматок’: Дяк радо пристав і згодився за три *кірці* пшениці, *корець* бобу і ячменю вивчити Михася читати й писати (У ч. гн., с. 81); Мій Андрусь має свого поля двадцять *моргів* опріч города (Мал., с. 327); Дівчина хотіла бодай *кавальчик* тої нитки сховати собі на спомин (З л. р., с. 30).

Абстрактна лексика представлена словами *кортячка* ‘бажання’, *алярм* ‘тривога’, *празник* ‘храмове свято’, *публіка* ‘ганьба, сором’: Але *кортячка* перемогла, і старий попросив пишнівського вченого, аби “виагзамінував” Олюньку (Ол., с. 37); – Горить, гей! Утікайте! – Що то за *алярм*? – питає Лавро (Ол., с. 90); Причепурили хату і переодяглися наче у *празник* (Мал., с. 346); Панас не хотів вже мами завертати, аби не робити *публїки* на улици (Н. п. б., с. 31).

Інші лексико-тематичні групи наддністрянських діалектизмів у творах репрезентовані поодинокими словами, такими, як *слово* ‘заручини’, *кімак* ‘дрюк’, *фіра* ‘підвода’, *приколоток* ‘обмолочений сніп’, *ріща* ‘дрібний хмиз’, *оболоня* ‘пасовище’, *зимно* ‘холод’, *файка* ‘люлька’, *бохонець* ‘буханець’, *мошонка* ‘гаманець’: Нині малолітній засватав Зоську Тачинську. Вже по *слові*

(Мал., с. 368), Нарешті Панас найшов кусок *кімака*, заложив за ратіж і став з цілої сили виривати скобель... (Н. п. б., с. 49), Гринуню, дитино возьми яку *фіру*, та вези мене до дохтора (Н. п. б., с. 19), Кождий сусід з горбка позичив комусь з долини *приколоток* соломи та трохи сухого *ріща* (Ол., с. 98), Кожний знав, що якби повінь захопила худобу на *оболоні*, тоді вона певно пропала б (Ол., с. 33), Подорожний позатикав посинілі від *зимна* руки в кишеню (Н. п. б., с. 6), Може, собі купиш *файку* або хустку на шию (Ол., с. 130); Чинило ся на тижлень два *бохонці* хліба (З л. р., с. 20); Не перешкоджуй же і не приноси мені пеху, бо мені моя *мошонка* мила (З л. р., с. 52).

Окрім іменникових діалектизмів, у повістях А.Чайковського засвідчені й слова інших частин мови. Велику групу становлять дієслова – *заков'язти* 'замерзнути', *банувати* 'сумувати', *пантрувати* 'стерегти', *лапати* 'ловити', *публічитися* 'ганьбитися', *прятати* 'прибирати', *фиркатися* 'упиратися, сердитися', *цофати* 'забирати назад':– <…> а так, коли б Олюнька *заков'язла*, я був би ще кавалір (Ол., с. 108); В хлопській хаті не спав він вже три роки, і більше йому стало весело на души. Вона так довго *банувала* за селом (Н. п. б., с. 11); Мене нема що *пантрувати*, я не втечу (Н. п. б., с. 54); <…> літом я мушу підкрастися і поглянути з-за плота на вуйка. А як побачить, *злапає* і виб'є? (В., с. 284); – Взяв її за руку та й затягнув на обійстя. Що, гадаю, буду *публічитися* з такою на вулиці (Н. р. н., с. 83); <…> Ганна надягла чисту сорочку, застелила білу постіль, стіл накрила чистим покривалом і *попрятала* в хаті (Ол., с. 54), — Лише мамо так дуже не *фиркайте ся* (Н. п. б., с. 18), Она не знала, чого Шевко хоче, і вже бояла ся, що, може, *цофає* то, що сказав (Ол., с. 119).

Із прикметникових діалектизмів у творах зафіксовано *нездалий* 'який не задовольняє потрібних вимог', *бутний* 'розбещений', *сльотний* 'дощовий', *стрипіхатий* 'розпатланий, розкуйовджений', *мосяжний* 'мідний', *цуґовий* 'швидкий (про коня)': По довгім часі вуйко вилічився, але до служби був *нездалий* (В., с. 294); Дмитро вислухав матір уважно, а хоч його *бутна* душа не

рада піддатися тому деспотизмові <…> то таки страх перед кріпкою рукою вуйка наклонював його обходитися з батьком чемніше (Ол., с. 32); Але наблизилася *сльотна*, холодна погода (Ол., с. 29); Під носом великі *стрипіхаті* вусища (З. н., с. 8); У кожного над дверми, як вивіска, стояла жовта *мосяжна* тарілка (Ч. з., с. 19), - У мене вуйкове добро більше значить, як сто "*цуґових*" коней (Ол., с. 98).

Художня мова А.Чайковського фіксує і наддністрянські діалектні прислівники, зокрема *глітно* 'тісно', *маркотно* 'сумно', *пиняво* 'повільно', *банно* 'сумно', *уцтиво* 'чесно', *акурат* 'якраз', *борзо* 'швидко', *напівперек* 'навпростець', *заєдно* 'постійно, завжди', *наборзі* 'наспіх, квапливо', *горі* 'угору': Всередині було *глітно* і гамірно (Відд., с. 42); Ганна поралася коло печі і слухала тої мови старого. І їй стало трохи *маркотно* (Ол., с. 52); Читання йшло *пиняво*, але цікавість перемогла (Св. с., с. 29); Закури собі, Степанику, щоб тобі *банно* не було (Кр. см. н. н, с. 29); Давніше то заробляла *уцтиво*, пряла, шила тощо, як у господарстві (Н. р. н. вд., с. 91); Було б *акурат* за що поставити шіпчину (Н. р. н. вд.,с. 94); Мати з того нічого не могла порозуміти, але стала одягатися *боржій* (Св. с., с. 15); Човен плив *напівперек* ріки (Відд., с. 31), Але думка, котру йому підсунув радник, не покидала його, а бреніла *заєдно*, мов влізлива муха (П.,с. 145), Ганні треба було миски і казала *наборзі* обмити миску (Ол., с. 106), Панас лежав *горі* спиною (Н. п. б., с. 51).

А. Чайковський ужив у своїх творах і наддністрянські говіркові фраземи, зокрема *берегти, мов ока в голові* 'старанно пильнувати', *мати добрі плечі* 'бути під чиїм-небудь захистом', *в чотири очі* 'удвох без сторонніх людей; віч-на-віч', *псови на чоботи* 'ні до чого', *теребити зуби* 'розпускати плітки про кого-небудь, глузувати з когось', *втикати три гроші* 'втручатися в чужі справи', *як мартова погода* 'змінний, нестійкий', *брати куку в руку* 'брати хабар', *обернути кота хвостом* 'перекрутити', *окульбачити, як сліпу кобилу* 'взяти владу над кимось': Це відзивалось у людей добрих, що *бережуть* своєї совісти *мов ока в голові* (Мал., с. 426); Тому, що Тучко *мав всюди добрі плечі*,

його вибирали Зарічани за делегата до всіх громадських справ і комісій (Мал., с. 337); Але мені дивно, звідкіля люди про це дізналися, бо я нікому сього не говорив, а Тучко також ні. Ми розмовляли про це *в чотири очі* (Мал., с. 402); – Ти, Зосю, вгамуйся, і не кричи, бо це *псови на чоботи* не здалося (Мал., с. 474); – Лайдаки, шельми! – кричав Тучко, бо не міг інакше зігнати злости, яка ним трясла, – не перестають собі мною *зубів теребити* і слідять за мною, що не роблю (Мал., с. 372); І той старий хрін сміє сюди *втикати свої три гроші!* (Мал., с. 372); Це не любов, а якась безглузда примха, а ця примха, то *мов мартова погода* (Мал., с. 370); Либонь, це буде правда, що люди по селу говорять, що ви за це сватання *взяли* від Тачинського *куку в руку* (Мал., с. 371); Це було перший раз, що Тучко <…> не пробував себе вибрехати. Може, був би зробив це, і *обернув кота хвостом*, коли б це був хтось посторонній чув (Мал., с. 432); – Ти, Ганно, маєш гострий язик, ти *окульбачила* свого чоловіка, *як сліпу кобилу* (Ол., с. 56).

Отже, в художній мові А. Чайковського зафіксовано низку наддністрянських говіркових рис. Більшість діалектних одиниць у творах ужиті без заздалегідь визначеної стилістичної мети. Вони використані як невід'ємна складова тогочасної західноукраїнської літературної мови, введені і в мовлення персонажів, і в мову автора. Стилістичне застосування наддністрянського говору в художніх текстах А. Чайковського простежується лише в окремих випадках і виявляється у вживанні автором деяких діалектних форм тільки в мові героїв твору.

2. 4. Наддністрянський говір у новелах і оповіданнях О. Маковея

Із Наддністрянщини походив і особливості наддністрянського говору відобразив у своїх новелах та оповіданнях О. Маковей, уродженець міста

Яворів Львівської області, активний учасник процесу вдосконалення і внормування літературної мови в Галичині й на Буковині [98, с. 93].

Як і А. Чайковський, О. Маковей лише в деяких випадках уживав наддністрянські діалектні одиниці зі стилістичною метою, здебільшого використовуючи їх як нормативний компонент тодішньої західноукраїнської літературної мови. Як зразок стилістично вмотивованого застосування О. Маковеєм наддністрянського говору можна навести такий фрагмент тексту з новели "Трудне ім'я":

- А що є *окунь*, знаєте?
- На! Маєш! Я не знав би, що є *вокунь*?! Та я раз – буде тому вже з трицять літ так коло святої Покрови – злапав такого *вокуня*, що Жид мені цілу кварту горівки дав за нього!
- Отже добре! То наш кандидат називається з початку так, як та риба. *Окуневський*.
- Ніби такий *вострий* хребет має, як *вокунь* – зажартував Воробець.
- Повторіть, Гнате: *Окуневський*!
- Та я знаю! *Вокуневський*!
- Не *Во* – лиш *Окуневський*!
- Хіба не все одно? (с. 81)

Введення автором у мовлення персонажа Гната Воробця специфічно наддністрянських діалектних фонетичних форм *вокунь, Вокуневський* здійснено цілеспрямовано й усвідомлено, на що вказує, зокрема, вживання в межах одного контексту – в мові іншого персонажа – їх літературних відповідників – *окунь*, *Окуневський*.

У художніх творах О. Маковея, на відміну від А. Чайковського, діалектна стихія виявляється меншою мірою, в них відбито лише окремі наддністрянські діалектні ознаки. Фонетику наддністрянського говору в мові прози О. Маковея характеризують такі діалектні елементи:

- голосний *е* замість *о* після шиплячих: Я аж плакав *учера* за ним (с. 246), – Ти куди волочишся *вечерами*? (с. 130);

- голосний *и* на місці *і* на початку слова: Бо тут не йде про те, тільки про *инше* (с. 224);

- приставний *в:* Ніби такий *вострий* хребет має, як *вокунь* (с. 81);

- приголосний *в* замість *л* у кінці складу: Василь Підпеньок і Гриць Соловій пили *горівку* (с. 84);

- епентетичний *л* на місці *й*: А у вашого Михася й так *здоровля* нема (с. 224);

- приголосний *й* замість *д* у звукосполученні *дц*: *Пятнайцять* корон мав Гершко викинути цїлком дословно на сьмітя! (На св.см., с. 12); … оба молоді ще, *трийцятькількалїтні* мужчини (Патр., с. 24);

- твердий приголосний *р* відповідно до м'якого в літературній мові: *Вечера* забрала картярам зо дві години дорогого часу (с. 37), … міг присїсти ся на фіякрі, котрим уже їхало *трох* знакомих (На св. см., с. 43);

Наддністрянська діалектна морфологія, як і фонетика, у творах О. Маковея відображена частково. Вона репрезентована такими говірковими явищами:

- флексією *–е* в називному і знахідному відмінках однини іменників середнього роду: … всяке *черепє*, скло, попіл, папери, солома, *вуглє*, побиті миши і щурі, *пірє* із зїджених курок, шкаралупа з яєць, кости, відпадки з кухонь, подерті черевики, шматки — коротко сказати усе те, що призначене на *викиненє* (На св. см., с. 32);

- закінченням *–ови, -еви* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду: Слуга виходить, а Савчиха тоди виймає свидоцтво й подає *дякови* (с. 226), Спитали його з котрого села і хто занедужав – і сю вістку наймичка понесла *лікареви* (с. 120);

- флексією *–и* в родовому, давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду: Отже, що ви радите мені робити? – питається *по*

хвили (с. 224), Савка спав твердо *на лавци* (с. 226);

- закінченням *–ов, -ев* в орудному відмінку однини іменників жіночого роду та узгоджуваних із ними прикметниками і займенниками: – Е! Прошу пана, то я кажу про той пліт, що я ще *дівков* запам'ятала (с. 138), Прикопій звався він – то він оженився з *Марієв* (с. 139);

- займенниковою формою *тамтой:* Бо *тамтой* пан, що мене слухав, не мав часу (с. 138);

- формами дієслів минулого часуі з залишками колишнього перфекта: – Та *дістала-м, дістала-м*, бодай я його не виділа (с. 253), Аби-*сте знали*, що піде! – потвердила Савчиха (с. 232), Ото для тебе, аби-*сь* його *пильнував* (с. 234);

- вигуками *йой, ади,* сполучниками *коби, заки,* часткою *іно*: *Йой*, старий, що мені з тобою діяти? (с. 48), *Ади*! Аби я, рідний тато, не мав, рахувати, права до своєї дитини! Чи чував хто таке? (с. 145), *Коби* то мені таке Бог дав – зітхає важко Дутчиха (с. 230), *Заки* батько прийшов на обід, мати дала Ромкови двадцять корон нагороди (с. 66), – Добре, добре, – так батько, я твого не хочу. *Іно*, аби ти вчився (с. 238).

На синтаксичному рівні мови творів О. Маковея наддністрянські діалектні ознаки виявляються у вживанні конструкцій з прямим додатком-назвою осіб у формі називного відмінка (Але надійшов на той крик старий батько Чупський і *розборонив* сварливі *доньки,* (с. 249); … а слуга *діти бавить,* (с. 226) та особливостях вираження складеного підмета, утвореного з іменника та числівника в родовому відмінку (*Чотирьох грачів* лишилося ще при столику, с. 38; Година такої гри вистала, щоб *кількох священиків* відїхало додому сполоканих чисто, с. 37).

Із засвідчених у художній мові О. Маковея різнорівневих наддністрянських діалектних одиниць як стилістичний засіб функціонують передусім такі говіркові елементи: приставний *в,* закінчення *–ов, -ев* в орудному відмінку однини іменників жіночого роду, фонетично змінені

залишки перфекта в минулому часі дієслів і діалектні вигуки *йой, ади*. Ці наддністрянські діалектні риси відображає тільки мовлення персонажів-галицьких селян, у мові автора та в мові героїв-представників інших соціальних груп на їх місці вживаються літературні відповідники.

Наддністрянські лексичні діалектизми в новелах і оповіданнях О. Маковея, на відміну від фонетичних і граматичних, представлені ширше. Автор ужив у творах низку діалектних лексем, зокрема, на позначення осіб за різними ознаками – віковими особливостями, спорідненістю, внутрішніми якостями, соціальним станом: *цьоця* ‘сестра батька або матері’, *вуйко* ‘брат матері’, *сестрінок* ‘син сестри; племінник’, *шваґро* ‘чоловік сестри’, *братаниця* ‘дочка брата’, *стрий* ‘батьків брат’, *тета* ‘сестра батька або матері’, *зведенюк* ‘зведена дитина’, *фамілія* ‘рідня’, *хлоп* ‘селянин’, *піяк* ‘п’яниця’, *кавалір* ‘парубок’, *бахор* ‘хлопець’, *скупиндряга* ‘скупа людина’, *ґазда* ‘господар’, *ґаздиня* ‘господиня’, *оферма* ‘вайло, тюхтій’: Ідіть же собі нарвати яблука, тільки гілля не ломіть, – закінчив *вуйко* розмову з *сестрінками* (с. 229), – Правду кажете, *шваґре*! Дай, Боже, здоровля (с. 256), Аж тут Савка встругав таку штуку, що ганьби і встиду наробив цілій *фамілії* (с. 256), Горілка дешевша і її *хлопи* п’ють, а вино дорожче і тілько пани його пють (с. 227), – Що ти, *піяк*, розумієш (с. 236), Такий завзятий *кавалір*, що на нього майже не було надії (с. 35), З якимось почуттям гордості і радості дивився Лесько на чорнооку Мошкову дитину. – Ладний *бахор*, нема що казати… (с. 370), – *Ґаздине*, що вам дати за сих троє курят? (с. 89), Докиж він гадає жити, сей *скупиндряга*?! (с. 120).

О. Маковей використав у новелах та оповіданнях і побутову діалектну лексику. З-поміж неї виділяються назви одягу та прикрас, зокрема *бунда* ‘верхній одяг (пальто, куртка)’, *кацабайка* ‘безрукавка’, *сурдут* ‘короткий верхній одяг з домотканого сукна’, *шляфрок* ‘халат’, *кафтан* ‘верхній одяг; коротке пальто зі складками ззаду’, *запаска* ‘фартух’, *бурмус* ‘пальто, подібне до чемерки’, *капот* ‘верхній зимовий одяг із двома складками ззаду’, *бараниця*

‘зимова шапка з овечої шкури’, *оберок* ‘пальто із блискучим коміром’, *сардак* ‘верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками’, *камізелька* ‘жилет’, *обшивка* ‘комірець-стійка в сорочці’, *ковтки* ‘сережки’, *лахи* ‘старий, зношений одяг’: То перше бувало, аж любо подивитися: дівка як убралася в *бунду*, підперезалася, чоботи взула… а вліті на ній легенька перкалева сукенка, *кацабайка* гладка – дівка, як мур! (с. 152), Дідусь мав на собі запнятий аж під шию *сурдут* з двома рядами блискучих, золочених ґудзиків, з золотим ковніром, на ковнірі три розети (с. 129), На що мені того *шляфрока* і вовняної грубої блюзи (с. 48), Жінка саме тоді зодяглася знову у новенький *кафтаник* (с. 158), І вона гірко заплакала, притуливши *запаску* до очей (с. 232).

Із побутової добре заманіфестована також лексика хатнього й кухонного начиння, речей господарського призначення – *куфер* ‘скриня’, *банкбетель* ‘лавка-ліжко’, *коновка* ‘мале відро’, *гальба* ‘кухоль’, *пішва* ‘наволочка на подушку’, *таца* ‘піднос’, *фляжка* ‘пляшка’, *креденс* ‘шафа для посуду’, *кіш* ‘кошик’, *коц* ‘вовняна ковдра’, *рискаль* ‘лопата’, *ґралі* ‘вила з гострими кінцями’, *сворінь* ‘шворінь’, *штилєт* ‘держак (вил)’: Все, що жінка хотіла, було як не в сій шафі, то в другій, або в *куфрі* (с. 46), Приходять обоє до хати; Савка спить на *банкбетли* – випив уже дещо – а слуга діти бавить (с. 226), Се правда, що я вчора на свого старого вилляла *коновку* води (с. 26), Боже, як він п’є! – десять *гальб* пива, то йому нічого, а п’ять пляшок вина, то так мов би шклянка води (с. 221),Батько приступив до ліжка, застеленого біленьким простирадлом із коронками, де побіч двох подушок із вишиваними *пішвами* лежала новенька рожева сукенка Маринці й її блузка (с. 159).

Назви страв, продуктів харчування та напоїв репрезентовані лексемами *пироги* ‘вареники’*, чир* ‘страва з кукурудзяної або вівсяної муки’, *кулеша, мамалига* ‘страва з кукурудзяної муки, зварена на воді’, *лемішка* ‘страва з пшеничного борошна’, *начинка* ‘густа страва з кукурудзяної крупи, зварена на молоці’, *поливка* ‘сироватка’, *стиранка* ‘затірка’, *логаза* ‘ячмінна каша, зварена

на молоці’, *редьква* ‘редька’, *бараболя* ‘картопля’, *гарбата* ‘чай’, *киселиця* ‘кисіль’: Тітка приняла хлопців *пирогами* і сметаною (с. 228), Що ви їсте? Борщ, хамулу, *чир*, кашу, *киселицю*, *кулешу*, квас, *лемішку*, *мамалигу*, *начинку*, *поливку*, саламаху, *стиранку*, смук, сумішку, жур – самі страви неестетичні (с. 35), Стільки *редькви*, цибулі і чоснику, скільки на своїм віку зїв Гершко Зільбер, не зїв певно жаден Жид (59), Вибагливий зробився дуже: чого-будь не їв, *бараболі* й не рушив (с. 234).

Ужиті в новелах і оповіданнях деякі назви рослин та тварин, зокрема *боз* ‘бузок’, *чічка* ‘квітка’, *шувар* ‘аїр’, *зелепуги* ‘недоспілий плід’, *лабуз* ‘бур’ян’, *троща* ‘зарості над річкою’, *бузьок* ‘лелека’, *товар* ‘рогата худоба’, *веретільник* ‘гадюка’, *дик* ‘дика свиня’, *кертиця* ‘кріт’: Садок відживав, *боз* випускав уже бруньки (с. 14), Перед хатніми дверима в два ряди стояли зелені галузки деревини, в хаті й на подвір'ю пах свіжий *шувар* (с. 210), От про одного *бузька*, котрому я причепив свою адресу, дістав я сеї зими відомість аж із полудневого Єгипту (с. 11), Там були три золотисті ящірки з синявими головками, один вуж і дві *веретільниці* (с. 105), … дай тут дві або три шинки з *дика* (с. 115), … він зжив ся з сим неладом і привик до нього так, як *кертиця* до своїх нор і темноти (На своїм сміттю).

Окремими словами представлена діалектна метрологічна лексика – *корець* ‘центнер’, *морґ* ‘міра, що дорівнює 0,56 га’: По двох днях зять старого скупаря привіз докторові *корець* пшениці (с. 128).

Поодинокими наддністрянськими лексемами в художній мові О. Маковея репрезентовані інші тематичні групи. Наприклад, *шопа* ‘покрівля, накриття на опорах для захисту чого-небудь від сонця, дощу і т. ін’, *фіякр* ‘бричка’, *дзиґарок* ‘наручний годинник’, *бантина* ‘поперечна перекладина між чепігами у плузі’, *фана* ‘прапор’, *зимно* ‘холод’, *хосен* ‘користь’, *збитки* ‘пустощі, витівки’, *мошонка* ‘гаманець’, *лаба* згруб. ‘нога з великою стопою’, *фіра* ‘віз, підвода’, *окап* ‘капіж’, *падолист* ‘листопад’: В тиждень потім, скоро світ, зайшов Гримала до *шопи* (с. 24), Кинув Сторонський кальнерови гроші,

задержав на улици *фіякра* (с. 254), Вийми-но з твої зеленої скрині *мошонку* і потряси нею трохи (249), Та я його приберу як панича, *дзигарок* йому справлю (с. 225), По якімось часі він знову відвідав Горобчика. Той уже сидів на низшій *бантині* і мовби спав (с. 6), – Чого ви махали три рази *фаною* в сторону Румунії? (с. 102), Перемовилися так із хвилю з хати в сіни і з сіней в хату, поки Савчиха дверей не замкнула, бо *зимно* йшло (с. 106), У *падолисті* вдарив мороз (с. 302).

Наддністрянські лексичні діалектизми у творах представлені не тільки іменниками, але й іншими частинами мови. Так, використано діалектні прикметники *рапавий* ‘шорсткий, шершавий’, *таний* ‘дешевий’, *первий* ‘двоюрідний’, *марний* ‘худий’, *пиркатий* ‘кирпатий’, *бутний* ‘розбещений (про дитину)’, *задуфалий* ‘гордовитий, пихатий’, *мосяжний* ‘мідний’, *штудерний* ‘хитрий, кмітливий’: Адже в нім пушка духу, такий *марний* (с. 27), Сидить сердега і куняє, коли тут зі стропу стодоли вилазить знана відьма, стара Врублєвска, брудна і немита … із *рапавими* ногами (с. 25), Тут сливки дуже *тані*, кварта тільки 4 крейцари (с. 155), … його мачуха Василина, що була за Тимофієм Кобзаєвим, ще його *первого* брата похресниця, – бо вона а Олексій Зелепуга, Штефанів син, то були якось в третім хресту (с. 139), А людям хвалиться: — Нема, — каже, — як мій Стасьо мудрий! Там-то вам *штудерна* голова! (с. 80)

Із діалектних дієслів засвідчено *перепудити* ‘налякати’, *спублічити* ‘привселюдно зганьбити’, *лапати* ‘ловити’, *чипіти* ‘довго стояти на одному місці’, *банувати* ‘сумувати’, *пискувати* ‘сперечатися’, *кривати* ‘шкутильгати’: Наробив такого клопоту, що *перепудив* цілу бурсу (с. 145), -Так мене забездурно в церкві при людях *спублічити*, як би я вже була не знати яка (с. 25), А що будете вночи робити? Миші *лапати*? (с. 227).

Вжиті в новелах і оповіданнях деякі наддністрянські діалектні прислівники, зокрема *туй-туй* ‘ось-ось’, *доста* ‘досить, достатньо’, *акурат* ‘саме так, якраз’, *файно* ‘гарно’ *тано* ‘дешево’, *глітно* ‘тісно’, *маркотно*

‘сумно’, *борше* ‘скорше’: Все він у Львови *борше* визнається, він там уже бувалий (с. 237), *Туй-туй* і вже була б те вимовила, але Львів був недалеко (с. 244), – О, є нас *доста*, слава Богу (с. 140), -Ади! То *файно* називається (с. 80).

Отже, в художній мові О. Маковея знайшли відображення окремі фонетичні та граматичні риси наддністрянського говору, більш повно відтворено в новелах і оповіданнях наддністрянську діалектну лексику. Різнорівневі наддністрянські діалектизми функціонують у творах письменника передусім як компонент тогочасної західноукраїнської літературної мови, в деяких випадках – як стилістичний засіб.

2. 5. Наддністрянські діалектні риси в художній мові Б. Лепкого

Традицію використання наддністрянського говору в мові української художньої прози продовжив Б. Лепкий. Письменник народився і до шести років жив в ареалі подільського діалекту – в с. Крегулець Гусятинського району, з яким після переїзду на Бережанщину контактів не мав. Дитинство і юність Б. Лепкого минали на території поширення наддністрянського говору – в селах Поручин і Жуків Бережанського району та в місті Бережани. Очевидно, більше вплинули на формування мовної особистості Б. Лепкого саме наддністрянські говірки, з носіями яких автор мав живе контактування в усвідомленому віці. Як згадує письменник, він у Поручині “пізнав село та зжився з сільським народом” [94, с. 478] – отже, добре засвоїв його мову – діалектну наддністрянську.

Художня мова Б. Лепкого позначена впливом наддністрянської живомовної стихії, характеризується активним уживанням наддністрянських діалектних форм – фонетичних, морфологічних, синтаксичних, лексичних.

У книзі “Писання”, яку впорядкував і пояснення та примітки до творів якої написав Б. Лепкий 1922 року, знаходимо свідчення письменника про мотиви використання ним діалектизмів у художніх текстах: “Я бачив людий, що були їй (події) причасні, зживався з ними, відчував їх горе і кривду і переносив те все на папір своїм власним, невишуканим і несилуваним способом. Я чув їх голос, їх крик розпуки і хотів закріпити їх на папері. Звідси ці провіціалізми, ці нeграматичности, які легко стрінути в моїх писаннях. Мені здавалося, що коли я скажу моїм героям говорити літературною мовою, так це буде примус, бо вони нею ніколи не балакали. Маєстат життя, з усім своїм горем і щастям, з радістю і смутком був для мене важнійший від чорнильних приписів” [12, с. 459–460].

Отже, Б. Лепкий розмежовував ресурси літературної мови та діалекту і наявність говіркових одиниць у своїх новелах і оповіданнях мотивував необхідністю якомога точніше відтворити мову персонажів з усіма її виявами, в тому числі й діалектними, завдяки чому досягти художньої переконливості в зображенні героїв твору.

Визначити, які наддністрянські діалектизми вжиті в мові прози Б. Лепкого свідомо, як стилістичний засіб, а які – потрапили в художнє мовлення мимоволі, випадково, досить складно. Для сучасного носія мови, наприклад, доречними, художньо виправданими будуть говіркові одиниці в такому сегменті тексту:

“Їдь на попівство і кажи, щоби тобі дали їсти, а ***коньом****, як видихаються, всип зерна. Ми підемо городами. Та ще скажи в кухні,* ***най*** *для нас ладять вечерю, чуєш?”* (с. 24).

Відображені в мові героя твору наддністрянські говіркові риси – закінчення *–ом* у давальному відмінку множини іменників, частка *най* – у наведеному контексті виконують художні функції, але, очевидно, діалектну належність таких мовних форм автор не усвідомлював, оскільки вживав їх і в нехудожніх текстах. Так, в історичному нарисі “Чекає нас велика річ”

Б. Лепкий використовує флексію *–ом,* пор.: *Була се чиста комедія, от так, щоб* ***людьом*** *блахмана пустити* (с. 16). Частка *най* фіксується, наприклад, у літературознавчому дослідженні письменника "Начерк історії української літератури": *Крім того, єї милість дядина пані має кожної неділї справляти обід, ... а колиб заїхав який гість, то* ***най*** *се урядить через якогось доброго слугу* (с. 193).

У дослідженні особливостей вживання Б. Лепким елементів наддністрянського говору необхідно зосередити увагу на тому, в яких контекстах і якою мірою використовує письменник діалектні форми в мові малої прози, простежити, чи вживає діалектизми автор у нехудожній мові, що дасть змогу визначити, які елементи наддністрянського говору Б. Лепкий вводив у твори цілеспрямовано, для досягнення художньої мети, а які – як звичайні, стилістично нейтральні мовні одиниці.

Матеріалом дослідження є мова оповідань, зібраних у книгах "Писання" і "Кара та инші оповідання", а також мова (фонетичні й граматичні особливості) наукових і публіцистичних праць письменника, зокрема "Начерк історії української літератури" та "Чекає нас велика річ".

Усі зафіксовані в художніх творах Б. Лепкого фонетичні і граматичні наддністрянські діалектизми можна розподілити на три групи: 1) ті, що властиві загалом мові Б. Лепкого (вжиті не лише в художніх, але й у наукових і публіцистичних текстах письменника); 2) характерні для художньої мови Б. Лепкого (використані як у мові героїв, так і в мові автора); 3) введені тільки в мовлення персонажів художніх творів.

До першої групи належать такі наддністрянські говіркові риси.

Голосний *е* не переходить в *о* після шиплячих: Заснула я з *вечера* по роботі, тай сплю (с. 277); На одні *вечерниці* Настя зпізнилася і сіла коло Мотрі (с. 204).

Давній *о* зберігається перед наступним складом з наголошеним *а:* А подивися, небоже, чи не йде *богач* (73); Знов збудили Горпину і вона знову бігала по хаті, як у

горячці (131), Великий патриот, *горячий* демократ, з'їдливий ворог духовного матеріялїзму (Начерк, 245), *Богато, богато* крови потекло тоді по широких просторах України (Нарис, с. 3).

Приголосний *р* диспалаталізується там, де в літературній мові виступає послідовно м'яким: Може би *вечеру* давати? – відозвалася від печі Гася (с. 42); Йому здавалося, що він дуже бідний і що для нього нема ніякого *ратунку* (с. 220),

Замість літературного звукосполучення *хв* уживається приголосний *ф*: Я вам даю дві тисячі за той куций *фіст* (с. 186), Плач, як *филя*, пірвав її і несе з собою (с. 138), Недаром заступали собою Европу перед розбурханими *филями* азийських народів (Начерк, с. 234).

У звукосполученні *вй* на місці *й* виступає *л:* Дай Боже *здоровля*! Прошу близше, най отець сідають (с. 152), За ним пішов луск його *деревляної* ноги (с. 17), Пророк Даниіл носив на собі *деревляне* ярмо (Начерк, с. 206).

Іменники чоловічого роду в давальному відмінку однини мають флексію *-ови, -еви:* – Треба-б до дому – почав Кирикучка – *кумови Василеви* далеко, аж під лїс (с. 8), Торг в торг, стало на тім, що Олекса заплатить *Гринькови* тридцять срібла тай дасть йому спокій на віки вічні (с. 250), Аскетичний монах і влюблений лицар-волокита мав уступити місце сьміливому *купцеви* (Начерк, с. 242), Деякі полковники … прямо зрадили свому *гетьманови (с. 12)*.

Іменники жіночого роду в родовому, давальному і місцевому відмінках однини та чоловічого й середнього роду – в місцевому відмінку закінчуються на *-и:* "Но, но, такої *чести* я й не ждав!" (с. 226), Може не дарма снився ти мені *на* сивім *кони*, з золотим хрестом (с. 40), *На* його *лици* видно було неспокій і журбу (с. 17), Не прийшов, а приїхав *на* білім *кони* (с. 28), Даром цар Петро скасував право *незалежности* вибору козацької старшини (Нарис,с. 12), Історично-догматичний трактат з моральною наукою *на кінци* (Начерк, с. 178–179).

У називному і знахідному відмінках однини іменників середнього роду виступає флексія *–е:* – Щаслива! Не довго трівати ме твоє *щастє* (с. 208), У

повітрі літали лилики, а *повітрє* робилося щораз душнійше (с. 435), Бачили се і плакали деякі сьвітлійші Українці, котрі видїли дальше, поза власне *подвірє* (Нарис, с. 8), Не знаємо також, яке *вражіннє* зробила вона в Римі (Начерк, с. 183).

Іменники чоловічого роду множини та множинні іменники в родовому відмінку мають закінчення *–ий*: Часом лишень, як пішлють мене пан-отець із якою орудкою на село, або як відвезу *гостий* до міста, то дадуть мені добра люди пару нових за послугу (с. 88), Не гаючись, добула зі скрині що найтоньшу сорочку … та побігла до мужа, що порався коло *коний* в стайні (с. 143), І листи, і література церковна вказують на те, що *людий* умних нам також і тодї не бракувало (с. 165), І не покрила червона китайка темних *очий* старечих (с. 25).

У давальному відмінку іменників чоловічого роду множини та множинних іменників вживається флексія *–ом*: – Владзю, Владзю, – почала жінка проповідним тоном, покивуючи значучо головою. – І так говорить муж жінці, батько *дітьом*! (с. 235), Але й хвостика ніхто не бачить, бо де там тепер *людьом* заглядати під ліжко (с. 397), Але була се чиста комедія, от так, щоб *людьом* блахмана пустити (Нарис, с. 16).

Множинні іменники в місцевому відмінку закінчуються на *–ох:* Коли чую, *в сіньох* щось шорохнуло, як миш (с. 276), Мати нахиляється над хору і чує, як *у* її *грудьох* клекотить і грає якась страшна, нелюдська музика (с. 209), *По дїтьох* приходить черга на церкви, монастирі і шпиталї (Начерк, с. 192).

Вищий ступінь порівняння прикметників та прислівників послідовно утворюється за допомогою суфікса *-ійш-:* Але коні не були *скорійші* і ми якраз приїхали, коли поїзд від'їхав (с. 61), Гринько *сильнійший*, але за те Олексі помагає його синок (с. 248), Цїлими довгими лїтами анї один *яснійший* промінчик не розсьвітив страшної темряви (Нарис, с. 24).

У числівниках від *одинадцять* до *двадцять,* а також *тридцять* звук *д* заступає приголосний *й*: Дехто числив кулі… *Вісімнайцять*, *дев'ятнайцять*,

двайцять три (с. 380), *Чотирнайцяте* й *пятнайцяте* століття єсть як бачимо одною великою спробою, одним важким зусиллям (Начерк, с. 64).

Часто вживаються редуплiковані вказівні займенники: От, кинь *тото* читання та збірайся до церкви, бо пан Біг буде карати (с. 317), Та всі *тоті* немилі пригоди не зломили його морального, він не теряв відваги (с. 346), Знищити до тла всї *тоті* пережитки волї, що пахли давною, свобідною Україною (Нарис, с. 16).

Наказовий спосіб дієслів утворюється за допомогою частки *най*: Взяв дідько Івася, *най* бере й колиску (с. 182), Як ізчезає дим – *най* і зчезнуть і як тає віск від лиця огня, так *най* пропадуть во віки і во віки вороги воскресення народу (с. 454), А колиб заїхав який гість, то *най* се урядить через якого доброго слугу (Начерк, с. 193).

Відповідно до літературного словосполучення в знахідному відмінку з прийменником *про* вжито конструкції місцевого відмінка з прийменником *о:* І навіть той твій образ, пригадай собі, з чого повстав? З обидженої гордости, з зависти і з охоти переконати світ *о* своїй *силі*! (с. 309), Там в тій поганій, тісній, темній, безводушній порі лежав цілими днями і цілими безсонними ночами думав *о праці* (с. 215), Він добивається титулу і значіння князя Литви і думає *о* цїлковитім *розриві* з Польщею (Нарис, с. 61).

Складений підмет, що в літературній мові утворений з іменника і числівника в називному відмінку, в мові Б. Лепкого виражається словосполукою в родовому відмінку, пор.: Значиться, коло полудня появиться *кількох панів* у чорному й піднесуть мені гарно писаний диплом (с. 226), І *двох солдатів* починає нишпорити по хаті (с. 382), В дорозї пильнували того великого злочинця майор Пузеревський, один підофіцер і *пятьох жовнїрів* (Нарис, с. 23).

Зазначені діалектні риси відображені не тільки в художній, але й у науковій і публіцистичній мові Б. Лепкого. Очевидно, такі мовні форми

письменник сприймав як стилістично нейтральні і використовував у творах як компонент літературної мови, без спеціальних художніх завдань.

До другої групи належать наддністрянські говіркові ознаки, що їх репрезентує художня мова Б. Лепкого – мовлення персонажів і мова автора, але не відбиває публіцистична і наукова мова письменника. Це такі діалектні особливості.

Вказівні займенники вживаються в підсилювальній формі: *Таммтим*, в одинацятому блоку, (тут показав рукою на таборовий цвинтар) *таммтим* і байдуже, а нам, живим, ні (с. 388), В їх тіні спочивають розлізлі гроби з камяними плитами, певно ще з *таммтого* століття (с. 241),

У дієсловах з основою на *–г, -к* в інфінітиві зберігається давній суфікс *–чи:* Збірайтеся і ходіть з нами до волості, як вам Бог милосердний раз поміг *утечи*, то може і другий раз поможе (с. 223), Можна би не сім а сто разів ціле обійстя *оббічи*, а циганки нема (с. 323).

Мова персонажів і мова автора засвідчує вживання частки *коби:* "*Коби* скорше, *коби* як спинити, бо хата стара не витримає!" – думав, перескакуючи борозди та пересаджуючи плоти, як пес (с. 138), Мотря йшла, бігла, летіла, *коби* скорше (с. 195).

Поряд із літературними словосполученнями родового відмінка з прийменником *у (в)* мовлення героїв і авторська мова Б. Лепкого часто фіксує діалектні конструкції давального відмінка без прийменника: "А *деяким* – замітив мій товариш – уже й жінки *померли*" (с. 65), Лишень очі *світилися йому* як два великі вуглі (с. 32).

При перехідних дієсловах додаток-назва особи виступає в називному відмінку: – Як звичайно, *стрічав* я ті самі *служниці*, що ішли з кошиками на торг (с. 163), *Погладив діти* по круглих головках, зітхнув і задумався (с. 217).

Очевидно, діалектну віднесеність зазначених мовних одиниць Б. Лепкий усвідомлював, тому вживав тільки в художній мові, хоча й використовував однаковою мірою як у мовленні персонажів, так і в мові автора.

Лише в мові героїв художніх творів Б. Лепкого відображені такі елементи наддністрянського говору:

- голосний *і* замість *а* після м'яких приголосних і шиплячих: - Ну ходи вже, ходи, не *колідуй* за порогом – бурмотіла стара, відчиняючи засувом хату (с. 185), Лиши – каже – піду в ній до циркулу. Няй знають, няй відають, як мене чортів брат *опорідив*, як мене скривдив (с. 248);
- приставний *в* на початку слова перед приголосними: "Гут таг! Ну, чого випулила *вочі*? Не бачила чоловіка чи що?" (с. 388); Захорував Гилько, покликали Горпину, поклали його на *вослін* посеред хати і — виходи! (с. 34); — Бодай тобі *востатна* година була, то ти хочеш, щоби мені мову умкнуло, чи як? (с. 187)
- іменники у формі двоїни: О, що богач, то кажу… Дасть *дві ниві*, і пару волів, і *дві корові* і скриню. Як гадаєте, зле? (с. 96); Добра була покійна! *Дві хоругві* до церкви купила, най з Богом спочиває, земля їй пером! (с. 95);
- закінчення *–ів* у родовому відмінку множини іменників: - *З хмарів* читає – додала бабуся (с. 290); А я його, поки на попа вийде, до арешту завдам, бо най мені народу не бунтує, най мені якихось "*ґазетів*" та книжок не навозить! (с. 43);
- флексія *–ех* у давальному відмінку множинних іменників: Тепер, коли я його при якій оказії здиблю, то скажу йому так: пильнуйте, пане мачальнику, щоби ви своїх пальців *у* громадських *грошех* не мачали (с. 43);
- енклітичні форми особових займенників: "О, виш, дідова! Як заорав! Бодай *му* так дідьки вилами спину орали" (с. 75);
- частка *няй* у наказовому способі дієслів: *Няй* отець духовні *будуть* вибачні і *няй* на мене не *гніваються*! (с. 267):

- форми майбутнього часу, утворені з *бути* і дієслова в минулому часі: - Твій чоловік Нута, – говорив вернувши з міста додому, – *буде мав* багато гроший, дуже багато, страх як багато гроший! (с. 191);
- фонетично змінені залишки перфекта в минулому часі дієслів: - Сусе Христе! *Забравєсь* мені рідні діти, а тепер мене такий паршак мамунею кличе! – бурмотіла під носом (с. 185). Зазначимо, що такі діалектні форми засвідчені тільки в мові персонажів-галицьких селян;
- прийменник *біз* у значенні ‘через’: А йно як напється і лице і руки і ноги трохи обмиє, то тікайте з хати. Тікайте *біз* подвіррє, *біз* садок, *біз* загумінок, на першу межу (с. 292);
- частки *йно, ая, чей,* вигуки *адіть, ігій, мой*, сполучник *нім*: Роби, синоньку, як знаєш. Я тобі женитися не бороню, щобись не нарікав на мене. А *йно* бери собі гідну (с. 40), - Ге, ге, паничу! Колись воно було, *ая*, було… І садок був і хата була і поле… (с. 82), Пізно приходите, господарю, дуже пізно. Але спробуємо, *чей* ласка божа поможе (с. 291), Як я колись тут … їздив, то сонце вже було геть-геть, – і ми не спізнилися. А нині? *Адіть*, де сонінько! (с. 61), Усьо швидко тай швидко, так як би чоловік мав десять рук. *Ігій*! (с. 66), *Мой*! Таж він ціле життя в арешті не сидів, нікого до криміналу не завдав, громаду ніколи не зрадив (с. 76), — Лишися коло коний, *нім* зерно з'їдять, а я піду спитати (с. 144).

Включення зазначених наддністрянських говіркових елементів тільки в мову персонажів твору свідчить про наявність установки в свідомості автора на ставлення до них як до діалектних і намагання використовувати їх зі стилістичною метою – для мовної характеристики героїв, їх соціальної та етнографічної ідентифікації. Усвідомлюючи діалектну належність ужитих мовних одиниць, Б. Лепкий супроводжує деякі з них коментарями. У примітках до творів подано тлумачення таких діалектних форм: *буде мав* – “матиме,

такого futurum уживають скрізь у Галичині" (с. 479), *щобисьте роботу скінчили* – "щоб роботу скінчили єсьте; щоб ви роботу скінчили; форма вживана мало що не скрізь у східній Галичині" (с. 472), *ая* – "так, так!" (с. 472), *адіть* – "адивіть! А глядіть!" (с. 472).

Як показує аналіз матеріалу, з виділених у творах трьох груп наддністрянських фонетичних і граматичних діалектизмів найчисленнішою є перша. Найчастіше Б. Лепкий уживає елементи наддністрянського говору у функції літературної мови, вводить діалектні одиниці як нормативні компоненти і в нехудожні тексти, що в умовах розвитку тогочасної західноукраїнської літературної мови було явищем природним і закономірним.

Більшість засвідчених у художній мові Б. Лепкого наддністрянських діалектних рис уживаються спорадично, фіксуються лише в окремих позиціях, однак вони добре відбивають специфіку наддністрянського говору у фонетиці, морфології і синтаксисі.

Мова творів Б. Лепкого засвідчує широке використання наддністрянської діалектної лексики. До багатьох говіркових слів письменник у примітках до творів і, рідше, безпосередньо в тексті подає тлумачення, що свідчить про авторське ставлення до них як до лексем територіально обмеженої сфери вживання, напр.: *пироги* – "вареники з пшеничної муки, начинені картоплею і сиром та присмаженою на маслі, або на олію (олії) цибулею. Їх їдять зі смитаною" (с. 474); *торбійка* – "бідна, така що з торбою за прошеним хлібом ходить; торбій-нищий" (с. 469); *бичевно* – "прут, до якого прикріплений батіг; бичевна бувають гладкі і плетені з кількох прутів" (с. 471); *праник* – "ковенька, котрою переться білля" (с. 475); *веренька* – "веретка, грубе, дешеве полотно рядно, котрим застелюють віз, в дощ вбірають на плечі, носять у йому траву і т.д. " (с. 468); *рантух* – "біла хустка, якою завязувалися жінки на велике свято, кругом голови, тоді попід бороду і кінець знов на голові" (с. 474); *баламут* – "мішок на обрік (овес з січкою), який причіпали на попасі до дишля, щоб з

нього коні їли" (с. 480); *обійстє* – "загорода, себто хата з подвіррєм та хлівами й стодолою" (с. 475); *сестрінка* – "донька сестри" (с. 474); *фатка* – "сітка на дручку до ловлення риби" (с. 468); *куртина* – "це в Поручині коротка опанча. Куртини носять однаково жінки й мущини, старі й молодь, ціле село; тільки на щодень темні, а на свято здебільшого білі" (с. 473); *родичі* – "це у Східній Галичині не свояки, а батьки, себто: батько й мати. Свояків називають – родина, братів і сестер – ріднею" (с. 469).

Безпосередньо в тексті Б. Лепкий пояснює значення діалектного слова *тета,* пор.: - *Тето* – озвалася Настя (*всі старші, здавна знайомі жінки приходять нам тетами*), слухайте, тето, чи небіщика можна побачити? (с. 275).

Більшість лексичних діалектизмів, прокоментованих автором, – це лексеми, що називають явища позамовної дійсності, які в літературній мові не мають однослівних відповідників. Вони позначають сегменти матеріальної і духовної культури галичан, тобто виконують передусім номінативно-пізнавальну функцію. Очевидно, вживання у творах таких діалектних лексем і розлоге їх тлумачення зумовлене бажанням письменника поширити знання про народне життя Галичини за межі цього регіону.

Наддністрянська діалектна лексика в художніх творах Б. Лепкого відображена в мові персонажів та в мові автора і представлена такими лексико-тематичними групами слів:

1) назвами осіб за родинними стосунками, віковими особливостями, родом діяльності, зовнішніми і внутрішніми ознаками, оцінні найменування – *стрий* 'батьків брат', *стрийна* 'дружина батькового брата', *сестрінець* 'син сестри; племінник', *сестрінка* 'дочка сестри; племінниця', *родичі* 'батько й мати', *татунцьо* пестл. 'тато', *мамунця* пестл. 'мама', *тета* 'старша жінка', *сараче* 'бідолаха', *ґазда* 'господар', *ґаздиня* 'господиня', *дріб* 'малі діти', *легейда* 'ледащо', *дід* 'бідний чоловік; жебрак', *торбійка* 'жебрачка', *хлоп* 'чоловік; селянин', *збитошник* 'пустун, бешкетник', *драбуга* зневажл.

‘обідранець, босяк’, *фірман* ‘візник’, *дохтор* ‘лікар’: Хто казав починати процес із *стрийом*, хто велів злій людині підпалювати комору (с. 126); *Стрийна*, дівонько, врекла тебе, бодай її всі дідьки наврікали (с. 129); Його товариш, незвісного походження *сестрінець*, заосмотрював його в запалене сигаро і в засолоджену каву (с. 282); І не думайте, що то моя *сестрінка*, та я за нею потягаю (с. 97); Але *родичі* крізь тую тінь смутку гляділи на доньку з любовю (с. 258); — Цить, дитино, Бог з тобою, тобі щось приснилося! А воно своє: “Ай, *мамуцю* серце, а вон *татуньо* стоять” (с. 177); - *Тето* – озвалася Настя (всі старші, здавна знайомі жінки приходять нам тетами), слухайте, тето, чи небіщика можна побачити? (с. 275); - Ходи ж, *сараче*, най тебе за той подвиг “обслиню” (с. 306), Батько стояв поміж *ґаздами* і держав свічку в руках. Я між школярами, на самім переді (с. 155); А вона, Мотря, бідна, удовина дочка, одного його мала, як одну душу, тішилася, що *ґаздинею* стане, що у найми на старість не піде (с. 196); Не дасьте собі ради, ой не дасьте. І троє дітий маленьких … Хто то обійде? Хто обпере, обшиє, хто голову змиє? Такий *дріб* (с. 96); Дармоїди, *легейди*! Робити їм не хочеться тай вигадують (с. 125); Прийшла велика субота, – прошуся у старого Титли до міста. “Чого – питає – волочитися, як *дід*?” (с. 89), О! О! – горлав було війт – чого тій *торбійці* захочується, ксьондза? (с. 43), В тім селі жив Іван Медвідь, такий собі *хлоп*, як иньші, тільки що кулявий на одну ногу, сильно старші і лисий, як коліно (с. 11), — А почкай же ти! — накликувала мати. - Прийдеш ти мені, *драбуго*! (с. 337), Пішле мене бувало пан-отець на друге село з курендою, або до міста на почту, або за *фірмана* з собою возьме, то усюди на мене кажуть “хлопче” і “хлопче”! (с. 88), От видши, який вчений і *дохтор*, а що порадив? Нехай, каже, вмірає (с. 292);

2) найменуваннями житлових і господарських будівель та їх частин – *шпіхлір* ‘приміщення для зерна’, *куча* ‘хлів для свиней’, *стрих* ‘горище над хатою’, *склеп* ‘магазин’: Вона що йно пригадала, що ходила до *шпіхліра* і ключ за пояс заткнула (с. 340); Старий дідусь … вганяв за вгодованими підсвинками

і на-силу старався їх намовити, або зневолити, щоб зайшли до *кучі* (с. 266); За хвилину він так храпе, якби по *стриху* їхав із набором віз (с. 206); А Медведя аж нема. Так вибрав би нову раду громадську, так заложив би читальню, *склеп*, шпіхлір – та чи одно зробив би Медвідь (с. 13);

3) номінаціями предметів домашнього побуту, знарядь праці – *веренька* ‘рядно (переважно для перенесення трави, соломи тощо)’, *ковер* ‘килим’, *фатка* ‘підсака’, *келішок* ‘чарка’, *обрус* ‘скатертина’, *бичевно* ‘держак батога’, *рискаль* ‘лопата’, *горнець* ‘глечик на молоко’, *коновка* ‘мале відро’, *вареха* ‘ополоник’, *путня* ‘відро’, *баламут* ‘торба, у якій по дорозі коням дають їсти’, *єстик* ‘палка з гострим кінцем для чищення плуга’, *кобеля* ‘кошик’, *клевець* ‘молоток’, *скопець* ‘посудина, у яку доять молоко; дійниця’, *праник* ‘дерев’яний валик, яким вибивають білизну під час прання’, *кіш* ‘кошик’, *воловід* ‘налигач’, *пака* ‘велика скриня’, *ліхтарня* ‘ліхтар’: Замикав очі, підтягав *вереньку* аж на голову і уявляв собі, що спить (с. 31); Між двома вікнами стояла та сама різьблена, висока канапа, крита старим рипсом у великі китиці. Перед нею величезний турецький *ковер*, а на *коврі* шість таких самих, як канапа високих фотелів (с. 57), Тут усадовився Матвій, як у коши і, баламкаючи ногами, закинув *фатку* (с. 25); Матвій став мовити отченаш, а в душі розмишляв над тим, що риба його пропала і двох *келішків* горівки не буде (с. 27); На постелі подушки, як сніг білі, на скрині, що найладнійший *обрус* (39); І він показав *бичевном* позад себе так, що мало мені очий не вибрав (с. 61); Яцко вхопив *рискаль* і став з пересердям копати яму (с. 121); Мати упустила *горнець* і знов припала до мужа (с. 125); Подала Яциха Горпині з мисника нову миску, наляла з *коновки* води і нагорнула з печі червоного вугля (с. 130); Пані Коробкевичева спорою *варехою* розливала страву по тарілках (с. 232); Мошко зліз, розховстав конину і став її поїти. Зачер одну *путню*, випила, зачер другу, випила, з третої мало що лишила (с. 238); Мошко … відіпняв вязку сіна, що телепалася з заду за візком, вкинув її в *баламут* і баламут припняв до дишля (с. 239); А ти чортяче насіння! – крикнув – ти мене

будеш розуму вчити! – і потягнув сина *єстиком* через плечі (с. 247); Просила, щоби для хорого Петрика виміняв солодкої булочки за два покладки, які ось тут, у *кобелі* принесла (с. 283); Дівоцьке діло: кужіль, *скопець*, ігла а не письмо (с. 316); Вже всі жінки, що прали разом із нею білля, пішли домів, а вона заєдно бє *праником*, аж відгомін лунає по лісі (с. 111), Під зеркалом на столі годинник із ковалями, що видзвонювали на клепалі години, в *кошах* квітки і більш нічого… (с. 57); Иньші пильнують валів, впрягаються у грубезні *воловоди*, як у шлиї (с. 138); Десь другі покладки скуповують тай *паками* відставлюють до міста (с. 189); Він поставив дзвінок і червону *ліхтарню* на порозі, а сам взявся помагати старому (с. 266);

4) назвами одягу – *камізолька* ‘жилет’, *кафтан* ‘верхній одяг; коротке пальто зі складками ззаду’, *куртина* ‘короткий плащ із домотканого сукна без підкладки’, *оберочина* ‘пальто із блискучим коміром’, *рантух* ‘святковий головний убір заміжньої жінки – біла, тонка хустка’, *порохівник* ‘літній плащ’, *сурдут* ‘короткий верхній одяг з домотканого сукна’, *застяжка* ‘стрічка для зав'язування комірця сорочки’, *байбарак* ‘верхній короткий чоловічий, рідше жіночий, одяг’: Який то був кравець? От палатайко, що *камізольки* парубкам робить (с. 89); Як на старому портреті – погадав собі Стефан, приглядаючися її срібному волоссю, вільному чорному *кафтанові* і високим, різьбленим плечам фотелю (с. 57-58), Кращий зять – шляхтич, як хлоп простий в *куртині* (с. 89); Борониться учитель, вдягає стареньку “*оберочину*” і іде до віта (с. 256); Перу я, тай перу, ще йно дві сорочки, ще одна, ще *рантух*, коли чую, щось застогнало, як дитина (с. 277); Комісар злазить з воза і скидає *порохівник* (с. 240); Тому то й сказав я собі теперки, що тютюну курити не буду, а гроші буду складати на капелюх та *сурдут*, і слова додержав (с. 89); Ото й цілий мій маєток. З нього я й купував собі то *застяжку*, то ремінець, то хустину до носа, все що потреба (с. 88);

5) найменуваннями їжі, напоїв, продуктів харчування – *пироги* ‘вареники’, *зупа* ‘суп’, *гарбата* ‘чай’, *бульба* ‘картопля’, *покладок* ‘яйце’: Яцко

приніс горівки, спекли хліба, зварили *пирогів* і нарід гостював, як на празнику (131); Просила мужа сідати, бо *зупа* вистигне до останка. Почався обід (с. 232). “Казети би читав, *гарбату* пив, дзиґар би смалив, а від праці як чорт від свяченої води тікає” (с. 75); Ціле життя лиш хліб і юшка, хліб і юшка і та пісна *бульба* (с. 285); — Та ні, я хотіла би заміняти оттих два *покладочки* за солодку булку, за панську (с. 284);

6) назвами тварин і рослин – *товар* ‘худоба’, *ропуха* ‘велика земляна жаба’, *бузьок* ‘лелека’, *дріб* ‘домашня птиця’, *муравель* ‘мурашка’, *сверщок* ‘цвіркун’, *нетля* ‘нічний метелик’, *пугая* ‘пугач’, *базник* ‘бузок’, *гліг* ‘глід’, *мурава* ‘дерен’, *шувар* ‘аїр’, *троща* ‘зарості над річкою, кущі, лози’: Обійшов Михайло *товар* і думає, чи йти до хати, чи ні (с. 127); За пазухою несла жабу. Велику, зимну *ропуху* (с. 195), На дворі світив місяць, на стайні клекотіли *бузьки* (с. 347), Був то невеличкий кусник громадської толоки, обкопаний доволі глибоким ровом, на якім ховали падлину: коні, корови, вівці, навіть *дріб* (с. 120-121); І з щирою, старечою усмішкою торкав справді велику тріску, яку *муравель* силкувався занести до своєї крутої будівлі (с. 17), Тільки місяць до вікна заглядає і *сверщок* цвірінькав в куті (с. 101), Маленькі, срібні каплі мішаються з *нетлями* і нераз не пізнати, чи це впала нетля, чи дощ (с. 151), В сусіди собака виє і *пугая* кричить на дзвінниці, думаю, – буде зле (с. 276), По обох боках дороги окопи. На них замісць плотів росте *базник*, *гліг* і всякі колючки (с. 240), Під хрестом була *мурава*, густа і зелена. Волею пахло від неї (с. 18), Тихо перекрався через виднійші місця, аж зник у прибережних *шуварах* і лозах (с. 24), Його помічники бовталися в *трощі* і сітовинню (с. 26);

7) номінаціями абстрактних понять: *хосен* ‘користь’, *публіка* ‘ганьба’, *празник* ‘свято, храм’: в тіні його галуз підростуть нові дубки, і заліситься, зазеленіється збіч, даючи захист і цвітам і птицям, а людям віщуючи *хосен* (с. 145), Господи! І требаж мені було такої *публіки*, такого сорому, на ціле село? Як же я тепер бідний людям в очі гляну? (с. 92), Тому не переїздив туди ніхто, хіба на *празник* які гості до попа, або до двора на іменини (с. 11).

Інші лексико-тематичні групи наддністрянських діалектизмів у творах Б. Лепкого представлені поодинокими словами, такими, як *гурма* ‘юрба, натовп’, *сніть* ‘грибкова хвороба пшениці; сажка’, *повуз* ‘великий віз’, *запрута* ‘дерев'яний прут’, *муравлисько* ‘мурашник’, *тафля* ‘фільонка (у дверях)’, *зимно* ‘холод’, *сопух* ‘сморід’, *фякр* ‘бричка’, *крижі* ‘поперек; частина спини нижче пояса’, *дзиґар* ‘цигарка’, *бохонець* ‘буханець’, *гамарня* ‘місце, де гамірно, шумно’, *обійстє* ‘садиба, двір’, *толока* ‘ вільна ділянка біля села, де збиралася молодь гуляти’, *морґ* ‘міра землі, що дорівнює 0,56 га’, *калабаня* ‘калюжа’, *загумінок* ‘місце за током’, *під* ‘настил над хлівом чи стайнею’, *ріще* ‘дрібний хмиз’, *скап* ‘бурулька’, *кубашок* ‘отвір, через який вибирають попіл із попільника’, *канон* ‘гармата’: Як було з далека дивитися на церкву і на обідрані, поперекривлювані хати, то здавалося, що *гурма* дідів вийшла з дому божого і сунеться з торбами оден за другим понад річку (с. 10), Нужда вас з'їсть, дурнота згризе вас, як *сніть* гризе зерно (с. 16), “Най ласкавий пан сідають на мій *повуз*. Такого ‚повузу’ і ві Львові нема” (с. 56), “О, диви, диви, яку *запруту* тащить на гніздо! — говорив, дивлячись на *муравлисько*. — Тащи, небожее, тащи, бо ніхто за тебе не занесе” (с. 17), Став був великий. По середині плесо чистої води вилискувалося, як скляна *тафля* і відбивало в собі останні звізди на небі і місяць (с. 24), Вода стікала з нього та траву, як із собаки. Він трясся цілий від *зимна* і зі злости (с. 26), То мати ладаном обкурила хату, щоби хлопський *сопух* не вражав його панського носа (с. 39), Виїде нині в вечір, а завтра в полудне буде в Золочеві. Тут з'їсть обід, візьме *фякра* і на вечір стане в Розпукові (с. 54), А сопів Матвій Цапун, як перегодована корова і час від часу за *крижі* хапався, бо щось там його кололо, якби хто шилом шпигав (с. 75), Казети би читав, гарбату пив, *дзиґар* смалив, а від праці як чорт від свяченої води тікає (с. 75), В світлиці, на дубовій скрині, застеленій білою скатертю, поставлено хрест із церкви, дві свічки та хлібів три *бохонці* (с. 95), Лиш вона не чула тої бесіди і не бачило нікого. В голові в неї було як у *гамарні*; в очах потемніло, а по мозку немов розіллялася якась чорна мазюка

(с. 106), Грали музики, лилась горівка і так гуляли, так гуляли, що аж *обійстє* ходило (с. 107), Дві тисячі, то є двацять сот, великі гроші, страх які великі гроші. Ви за них докупите кілька *морґів* поля, вибудуєте собі хату і ще вам кілька соток лишиться в скрини (186), Потім прикляк над *калабанею* і набрав в долоню брудної, стоячої води, на котрій зараз стялася товста осуга (188), Йшла *загумінками*, поза село, щоби її ніхто не бачив (с. 195), — Гей, є тут хто? — крикнув дяк, заглядаючи до кухонки, комори і до світлиці. Ніхто не відповів, лиш кури озвалися на *поді* (с. 266), Але годованці, немов насмівалися з безсильності! та неповоротності! старого, бігали собі по цілім подвіррю і мабуть, мали велику охоту заглянути в город, що був забезпеченний невисоким плотом і ворітцями з *ріща* (с. 266), А за кожним разом відорвіть один *скап* зо стріхи та до скіпця (с. 291), Бабуся пірря дере коло *кубашка* (с. 290), І тоді можна було *канони* котити, а Сташко не збудився (с. 345).

Із прикметникових діалектизмів у творах зафіксовано *спорий* ‘великий, чималий’, *гливий* ‘сивий’, *лабатий* ‘довгоногий’, *кайстровий* ‘повстяний’, *таний* ‘дешевий’, *бутний* ‘буйний, розбещений’, *моцний* ‘міцний, сильний’, *штудерний* ‘ мудрований’, *сторонецький* ‘чужий, немісцевий’, *файний* ‘гарний, добрий’: Від матері дістав *спорий* шматок хліба (с. 31); Стара *глива* гуска і двоє маленьких гусенят (с. 31); - А що, йде? – Дідько *лабатий*, не він (с. 73); Томуж то я захотів сурдута та капелюха *кайстрового* і так захотів, що Боже! (с. 88); Але найбільше йшло на тютюн. Курив я який тільки був *найтаньший*, але й на такий не все ставало (с. 88); Дивиться Медвідь на тих парубчаків, що то таке *бутне* ходить тай думає собі: “Може з них що доброго вийде, може в войську розуму наберуться так, як я?” (с. 13), Але-ж *моцний*, як звір. В криміналі набрав такої сили (с. 224), Обпорядив нас, як треба. Прийшло Херувими. Можете собі уявити, що то за “Иже Херувими” було на Великдень! Скрутне та *штудерне*, а що вже довге, то й казати не треба! (с. 91), Думає, коли чує –хтось йде. Якісь *сторонецькі* жінки (с. 133), Мені снився дуже *файний* сон, дуже мудрий сон. Я вже тепер! знаю, що робити (с. 189).

Діалектні дієслова в художньому мовленні Б. Лепкого – це *чипіти* ‘довго стояти чи сидіти на одному місці’, *сокотитися* ‘стерегтися’, *віддаватися* ‘виходити заміж’, *правуватися* ‘судитися, сперечатися з ким-небудь, доводячи свою правоту’, *скорити* ‘поспішати’, *белендіти* ‘базікати’, *бабрати* ‘рити землю’, *вівкати* ‘вигукувати звук і, пищати, кричати’, *спроневірятися* ‘зневірятися’, *числити* ‘надіятися’, *багнути* ‘дуже хотіти, бажати’, *ликати* ‘ковтати’, *падькатися* ‘бідкатися’, *фатигуватися* ‘турбуватися’, *зладити* ‘зварити, спекти; приготувати (страву)’, *видіти* ‘бачити’, *заскомліти* ‘завити’, *пакати* ‘курити’, *блендати* ‘блукати, тинятися без діла’, *вивінувати* ‘наділити посагом’, *жмакати* ‘прати’, *забавитися* ‘затриматися, забаритися’: І чого ж ти дослужився, мій Владзю? Чого? Комісарем був як ішла за тебе, комісарем *чипиш* до нині (с. 235); Але перше мусить богач оглянути роботу, бо така була умова, а з богачами *сокотися*. Прикрий народ (с. 74); А може, чуєте, видить, що я *віддалася* за другого, тай вже до мене рації не має (с. 277); Вони балакали з тиха про це, що в місті ярмарок замкнули, бо зараза кинулась на худобу; розказували про Юрка Наконечного, що правується зі скарбом за кусник ліса (с. 83); Пан-отець почув зимно і *скорив*, дяк собі поспішав і що третий-четвертий крок дзвонив (с. 266); -Та що ти *белендиш*? Рівні з рівними. Що хлоп то хлоп! (с. 317); - Ого! – відповів Петрусь і побіг аж за пяте подвірря, над болотисту баюру, в котрій від кількох днів талапався і *бабрав* до несхочу (с. 337), — А *зладь* обід, бо їсти схочу (с. 23), *Виджу* я і він видить, що не дотягне, та як не штовхне мене в бік! (с. 91), Вірний пес, що спав біля порога, пізнав її. Пізнав свою ґаздиню. Зірвався, з радости *заскомлів* весело і кинувся до неї (с. 100), Чути як сани їдуть дорогою від ліса; як рубачі ідуть за ними і як сніг скрипить їм під ногами. Йдуть, *пакають* люльки і говорять з собою (с. 112), Чого мені боятись? Дітий випровадив на люди, *вивінував*, розуму навчив, тай чого більше треба? (с. 269), Почкай же собі, небого, *пережмакаю*, тай тоді буду з тобою говорити ... (с. 276), Ви до мого Софронця? — питає. — Таж до нього. — *Забавився*, зараз надійде (с. 290).

Художня мова Б. Лепкого фіксує такі наддністрянські діалектні прислівники: *ладно* ‘гарно’, *глітно* ‘тісно’, *маркотно* ‘моторошно’, *пиняво* ‘повільно’, *борзо* ‘скоро’, *домів* ‘додому’, *заєдно* ‘постійно, завжди’, *акурат* ‘саме так, якраз’: Вважай, синоньку, щоби ти *ладно* правив, щоби тебе всі хвалили (с. 43); У хаті Василя Гільчишина було гамірно й *глітно* (с. 95); Молитва йшла *пиняво* (с. 241); Сама я в хаті, саміська, трохи *маркотно* (с. 277); - Як кажеш, як? *Борше* верблюд увійде… повтори но ти ще раз (с. 73); Пізно в ночи приєм скінчився, гості стали розходитися *домів* (с. 96), В мене вона *заєдно* завалена була всілякими колодами, котрі доводилося усувати своїми власними руками (с. 462).

Отже, в художніх творах Б. Лепкого відображено низку різнорівневих наддністрянських говіркових форм. Дослідження складу наддністрянських діалектних рис у мові автора та в мові персонажів художніх творів, а також у мові нехудожніх текстів Б. Лепкого показує, що деякі говіркові одиниці використано як засіб досягнення стилістичних завдань. Уведення автором окремих фонетичних і морфологічних діалектизмів тільки в мовлення персонажів вказує на спробу усвідомленого підходу до використання наддністрянського говору. Однак більшість засвідчених у творах діалектних одиниць, ужитих як у мовних партіях героїв, так і в мові автора та зафіксованих також у науковій і публіцистичній мові Б. Лепкого, виступають стилістично нейтральною складовою художнього мовлення, вжиті як нормативний компонент тогочасної західноукраїнської літературної мови.

2. 6. Використання М. Яцковим наддністрянських діалектних одиниць у художніх творах

Із території наддністрянського говору походить М. Яцків – український письменник, творча діяльність якого припадає на початок ХХ ст. Народився

М. Яцків і дитячі та юнацькі роки провів у с. Лесівка Богородчанського району Івано-Франківської області, добре знав наддністрянський говір і використовував його елементи в художньому мовленні.

Наддністрянські діалектні одиниці функціонують у творах М. Яцкова передусім як складова і невід'ємна частина тодішньої літературної мови на народній основі; говіркові форми властиві як мовленню персонажів, так і мові автора. Часто діалектні слова в художній мові М. Яцкова виступають у контекстах, що суперечать сучасному усталеному уявленню про стилістичну функцію говіркових одиниць. Без заздалегідь визначеної художньої настанови, як варіант літературної норми, автор уживає діалектні лексеми, наприклад, у такому фрагменті тексту: *Бувають в житю хвилі, коли чоловік по довгій праці і трудах, очікує з неспокоєм* ***висліду*** *якоїсь справи. Дрож і безсонниця мучить його, він рад би вже, аби той вислід вийшов зле, лиш би* ***речинець*** *минув і настав знов спокій. Врешті настав рішучий день, минула непевна година – діло скінчило ся добре, а тут замість утіхи гірка іронія обгортає чоловіка* (А. Б., с. 72). Використання лексичних говіркових одиниць *вислід* 'результат', *речинець* 'термін' в авторській мові – філософському роздумі – не зумовлене тематично і не спрямоване на досягнення спеціальних художніх завдань, їх наявність є наслідком специфіки розвитку тогочасної західноукраїнської літературної мови. Як позанормативні, діалектні, такі лексеми кваліфікуються лише з погляду сучасної української літературної мови.

Із наддністрянських діалектних форм, що фіксуються у творах М. Яцкова, деякі вжиті в результаті усвідомленого художнього підходу письменника до організації композиційно-мовної структури тексту. Відсутність окремих говіркових рис у мові автора, відображення їх тільки в мовленні персонажів указує на розмежування у свідомості письменника можливостей діалекту та літературної мови. Виразно простежується художньо вмотивоване використання наддністрянських говіркових елементів, наприклад, в оповіданні "Ой, не ходи, Грицю":

Два мужики … ішли заложивши руки за спину і в віддаленню яких десять метрів від себе балакали. На пів милі розходив ся їх голос, але чоловік, не обізнаний з мужицьким житєм та духом тутешньої мови, не збагнув би, про що вони вели розмову:

– То, вважаєте, ***карник. Ба, ая. Покусав за мнов горіхи****, ну, покусав, то покусав. Але бо він, вважаєте, вчинив межи людьми, що я хочу* ***підпустити*** *йому* ***червоного когута****, тай подав мене! Ну міркуйте собі!* ***Таже*** *ви, рахувати, знаєте! Тай* ***приходит*** *мені на* ***Водорщі****, – я з хати, а то ще де-де-де! А тут, вам,* ***кау, ги-и-й, бадю*** *рідненький! Але де там! Ані суди Боже! Що ж тут робити?!* ***Ги-й****, міркую собі – ото!* ***Бі-і-гме!*** *Ну, тай я, вважаєте, сюди не туди, сюди не туди – пішов!* (Ой не ходи, с. 42).

Виділені діалектні одиниці кваліфікуємо як стилістичну категорію. Описуючи подію з селянського життя та прагнучи відтворити "дух тутешньої мови", автор свідомо ввів у мову персонажа говіркові форми *карник, ба, ая, покусав за мнов горіхи, підпустити червоного когута, таже, приходит, Водорщі, кау, ги-и-й, бадю* зі стилістичною метою – для відтворення природної мови героя твору, ідентифікації його як наддністрянського селянина, забезпечення художньої достовірності зображуваного. Про те, що зазначені діалектні елементи вжиті цілеспрямовано, свідчить і наявність в авторській мові їх літературних відповідників: *підпустити червоного когута – підпалити, Водорщі – Йордан, приходит – приходить*, пор.:

Річ у тім, що він пограничив ся зі своїм сусідом, а той вчинив між людьми, що сей хоче ***підпалити*** *його і заскаржив до суду.* ***Приходить*** *візванє на* ***Йордан****, сей досьвіта з хати, а тут буря і злива, що годі рушити ся* (Ой не ходи, Грицю, с. 42).

На фонетичному і морфологічному рівнях мови творів М. Яцкова мовлення персонажів протиставляється авторській мові такими наддністрянськими діалектними рисами:

- переходом голосного *а* в *і, е* після м'яких приголосних і шиплячих: Як я був у жовнєрах, то не раз надивив *сі* (Ой не ходи, с. 41); – Ой, тото дав … Дав її дві побішні, то цалком нові … заплішник такий на *дванацєть* закамарків (Ой не ходи, с. 46);
- зміною голосного *и* на *і* в префіксі *ви-:* Такий не оден, як пустит тумана, то ви би лиш очи *відивили* та й перехрестили сі (Ой не ходи, с. 41);
- переходом приголосного *ч* у *ц*: "Як не мали вкрасти, коли газда потікся на зламаний слих аж десь межи венгрів *ци* кальвінів шукати другої голови та вчорашньої днини!" (П. П., с 148);
- вживанням твердого приголосного *т* у закінченнях дієслів: - Тепер, в сих днях, ті, що відслужили свою службу, то *будут* іти на урльоп до дому (П. о., с. 92);
- збереженням форм двоїни в називному і знахідному відмінках іменника*:* – Каже, що поставить *дві чарці* горівки (Веч., с. 174).
- закінченням *–ів* у родовому відмінку множини іменників жіночого роду: – А то ви, Остапе, надовго йдете *до* тих *школів*? (Огні…, с. 326); – Але раз пішла чутка, чи то *з газетів*, чи звідки, що має настати конець світови (Огні, с. 319);
- флексією *–ем* у давальному відмінку множинних іменників: - Щож, отчику, *дїтем* дивуватися? (За горою, с. 26);
- енклітичними формами займенників: О-о, він був загонистий, най' *му* пан біг не пам'ятає (Огні.., с. 348); <…> кажу йому: хочеш спати, то лягай і хирій, але *ми* не спи. Я не мачуха, аби тобі спати боронила, але мені не хирій (Огні…, с. 349); - Десь тут мій син: кобим' *го* ще хоть раз увидїла (Д. кл., с. 10);
- аналітичними формами майбутнього часу, утвореними з *бути* і дієслова в минулому часі: – Я вже , небожата, стара, де мені по ночах ходити. Але то *буду спала, спала*, як убита! (Огні, с. 375); – Іди, бо як

скажу пану регіменгерцови, то *будеш видів!* (У м. б., с. 227); А чужу садовину лиши, за неї гріх, а за себе не *будеш мав* ніякого гріха (Огні, с. 315);

- фонетично й морфологічно зміненими залишками перфекта: Ба, чи не *забули-сте* узяти з собою, що позаписували оноді? (Огні, с. 326); Як *єм торгував*, то капелюх на голові дубом ставав (В л., с. 586); *Сварились-мо* не раз, се правда, але небіжчик ніколи не вдарив мене (Огні, с. 348).

В авторській мові в цих позиціях послідовно вживаються літературні форми, що свідчить про усвідомлення М. Яцковим діалектної належності зазначених мовних одиниць та використання їх виключно з метою досягнення художнього ефекту.

Низку фонетичних і граматичних наддністрянських діалектних рис, що їх репрезентує мова персонажів творів М. Яцкова, виявлено також і в мові автора. Використання говіркових одиниць і в авторській мові вказує на відсутність установки у свідомості письменника на ставлення до них як до діалектних. Такі форми введені М. Яцковим без спеціальних художніх завдань, як звичайні, стилістично нейтральні, мовні одиниці. Фонетичні, морфологічні і синтаксичні мовні форми, однаковою мірою відображені в мовленні персонажів та в мові автора у творах М. Яцкова, кваліфікуємо як діалектні з погляду норм сучасної української мови.

Як нормативний компонент тогочасної західноукраїнської літературної мови на фонетичному рівні художньої мови М. Яцкова функціонують такі наддністрянські елементи:

- голосний *и* на місці *і* на початку слова: Альва перескочила несподівано на зовсім *иншу* тему (Бл., с. 27); Гий, мав я гадку на *инше*, та не вдалося (З. г., с. 21);

- етимологічний *е* після *ч* замість *о*: Вийшов осінного, темного *вечера* на обійстє, аж тут щось біле перебігло йому дорогу (Зерно, с. 24); Фрайтер Полатайко випив вже *шестий* келїшок (П. о., с. 85);
- давній *о* перед наступним складом із наголошеним *а*: І не минуло *богато* часу, як старе гніздо злетіло в пропасть і вірлята розплескали ся на скелі (Б. з г., с. 99); Говорили мені люди, що мачоха випарила тобі *горячою* стравою (З. г., с. 26);
- приголосний *в* на місці *л* у кінці складу: Чижик зайшов до заїзду, в якім ще світило ся, випив *горівки* і закусив булкою (Ой не ходи, с. 46), Тої ночи Федір до пізна тужив на *сопівцї* (Д. кл., с. 9);
- депалаталізований приголосний *с* у суфіксі *–иск-*: Борис уздрів, що якийсь *хлопчиско* щибає яблока (Огні, с. 5);
- приголосний *й* на місті *д* у числівниках на *–дцять*: По *трийцять* днів касарняка! (П. о., с. 92);
- приголосний *ф* замість звукосполучення *хв*: Дівчина затулила лице і чмихнула в *фіртку* (Бл., с. 97); Перед її ногами повзали *филї* сутінку отарою сїрих овець (Огні, с. 39);
- звукосполучення *ер* на місці давнього *ър*: Дві нори бють в тій *керниченці*, а в малім плесі вечірне небо (Т. св., с. 15); "*Кервавими* сльозами кличу: Вернися, вернися, сину!" (У м. б., с. 75);
- приголосний *л* замість *й* у звукосполуці *вй*: Криса приніс овочі на *деревляній*, різьбленій тарілці (Бл, с. 37); На якого чорта менї *здоровля*? (Ой, не ходи, с. 54).

Із морфологічних наддністрянських діалектних ознак у творах М. Яцкова відбито:

- закінчення *–е* в називному та знахідному відмінках однини іменників середнього роду: У нестямі поразило його *скавулінє* собаки, схоже до здавленого жіночого сьміху (Ой не ходи, с. 55);

- флексія *-ови, -еви* в давальному відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду: Його приймила до глубини тота шалена сила сьміливої думки, що на глум цілому *сьвітови* вирвала ся з усіх шабльонів (П. в., с. 90);
- закінчення *–и* в іменниках ІІІ відміни та І відміни м'якої групи у родовому, давальному і місцевому відмінках однини: *На* цілій *земли* будять ся дрібні народи (Я. М., с. 12);
- флексія *–ий* у родовому відмінку множинних іменників: З тих мрій збудив його рип *дверий* і сьвітло (Ой не ходи, с. 35);
- відмінювання прикметників м'якої групи за твердим типом основи: Отсе *давний-предавний* князь так покутував і шукав загубленого меча й дружини (Б. з г., с. 98);
- редуплiковані та підсилювальні форми займенників *тот, тамтой*: Як голуби злопотіли крильцями, то здавало ся, що се *тота* біла, розбавлена дітвора плеще так з утіхи в долоні (П. в., с. 87); – Не завидуй, небого, се не з гаразду, – відповіла *тамта* (На д., с. 137); Знов перед *тамтими* опинилася печеня, а перед нашим хрін (П. П., с. 148);
- фонетично видозмінені числівники – *штири, оден:* Лікар почав різати — ех, як не сіпну ся, то всі *штири* розкотили ся по земли як коти (Огні, с. 15); - Марш *оден* з другим та скрий ся десь в аборті (П. о., с. 90);
- збереження давнього суфікса *–чи* в дієсловах з основою на *г, к*: Д-ра Мандриля прострілили сі слова, він мав вже *втечи*, але тут прикувала його инша подія (В. б., с. 30).

Синтаксичні діалектні ознаки в мові творів М. Яцкова такі.

При перехідних дієсловах прямий додаток – назва живих істот виступає в називному відмінку: *Застав* лише *дві акторки*, які віднаймили з тамтою

окремий покій (Ой не ходи, с. 48); – *Дівки зачіпаю*, нікого не боюся, на субітках гуляю, аж помости угинаються (Огні, с. 317); “Та напиши, чи будеш висіти там до суду-віку, чи маю в чужі краї відрізати тебе, чи *лишити діти* й хату та йти в світ за очі?” (П. П., с. 190).

Нерідко вживаються конструкції давального відмінка без прийменника замість словосполучення родового відмінка з прийменником *у*: Не сплю по ночах, а се з трьох причин: раз – *мені жінка* хвора, другим разом – не дають мені спати нерви хворі… (Пс., с. 228); Як *вмерла Гжесьови дитина*, прийшов Микита Кочколобський (В. н п., с. 34).

Діалектними є словосполучення з прийменником *за* замість *про*: Ним потрясла давна, чорна заздрість. *Згадав за* діти (Огні, с. 43); Не знаю, чому мені вчора прийшов сей образ в спомині… Я *думала за вас* (Бл., с. 435).

Відповідно до літературних конструкцій родового відмінка з прийменником *до* у творах фіксуються словосполучення давального відмінка з прийменником *д:* – Щось, гейби дітвак. – От іде *д’нам* (Дит.,с. 193)Вона квапила ся *д’хатї* (Д. кл., с. 5).

У часових конструкціях вживається прийменник *по*: *По* довгім *торзі* зачав оповідати Савчук (В к., с. 56); *По каві* закурив люльку і, своїм звичаєм, став чвиркати крізь зуби на землю (П. П., с. 147).

Підмет виражається іменником із числівником у формі родового відмінка: Тямлю, як одного вечера зійшло ся у нас *кількох ґаздів* та балакали з татом про те (Огні, с 12); То *їх двох* було підсіло на когось іншого, а я саме тогди надійшов (На д., с. 141).

У питальних реченнях у значенні “куди” вживається прислівник де: – Мамо, Остап *де* йде? – Він уже іде геть далеко (Огні, с. 324);); – *Де* ж ви те несете? – До трупарні (У м. б., с. 132).

Однорідні члени речення поєднуються сполучником *а* (з єднальним значенням): – Слухай, Манько, не гнівайся, що сміюся, але мушу, бо, бігме, не знаю, які властиво зносини *між тобою а сим Мрігалом*? (Огні, с. 380).

М. Яцків ужив у повістях та новелах чималу кількість наддністрянських лексичних діалектизмів. Локально обмежені у вживанні мовні одиниці в художніх творах служать засобом номінації широкого кола понять. Виокремлюємо такі лексико-тематичні групи наддністрянських діалектизмів у художньому мовленні М. Яцкова:

1) назви одягу та його частин, прикрас, взуття: *сіряк* ‘верхній чоловічий одяг з овечого сукна’, *киптар* ‘короткий верхній одяг без рукавів’, *ковнір* ‘комір’, *заполоч* ‘кольорова нитка для вишивання’, *кафтан* ‘верхній одяг’, *крайка* ‘тканий пояс з кольорової шерсті’, *півка* ‘фартух’, *пацьорки* ‘намисто’, *політичка* ‘шовкова стрічка’, *ковтки* ‘сережки’, *капці* ‘хатнє взуття’, *сурдут* ‘короткий верхній одяг з домотканого сукна’, *черес* ‘широкий шкіряний пояс’, *ходаки* ‘старі черевики’: Розвили Оленин клунок. Був там старий *сіряк* і витерта хустка, ще від матері (У н., с. 42); Звичайно видав її Криса в *киптарі* і в тім строю лінія її пригорбленої, похиленої спини вказувала будову простого, людового типу, до якого звикло око (Бл., с. 446); Велика саля, електричне сьвітло, в нїй довкола мужчини у фраках, снїжних *ковнїрах* і рукавичках (А., с. 76); Молодь, навіть старші газди, пишалися в його сніжних сіряках і киптарях з багатими вишивками, китичками і шнурованими в’язаннями з червоної і синьої *заполочі* (М. в. гр., с. 144); Вулицею котилася стара товста жінка в короткій спідниці, старомоднім *кафтані* й капелюсі і несла в двох руках тяжкі відра (В л., с. 586); Дівчата опоясані *крайками*, в червоних спідницях і фартушках в квітки (Веч., с. 171); Завила їх у стару *півку* і сховала до комори (У н., с. 39); Дівчата мали дві коси довкола голови, підтяте волосся коло вуха, коралі, *пацьорки* і *політички* на шиях, уставки на раменах (Веч., с. 171); Дві сорочки, одна латана, три перкалеві спіднички в квітки, дві хустини, кілька силянок намиста, крайка, китайка, сталевий перстень і пара мосяжних *ковтків* – ціле-ціле придане бідної дівчини (У. н., с. 42);Лише *капцями* совала по хаті та вигрівала сало в бебехах (Був., с. 156); Встав і пішов

до шафи по *сурдут* (А., с. 72); Зглядаються і видять на нім полатану кожушину, *ходаки*, під пахвою рукавиці і шапка (М., с. 235);

2) номінації хатнього й кухонного начиння, меблів, речей господарського призначення: *верета* ‘покривало, рядно’, *праник* ‘дерев’яний валок, яким вибивають білизну під час прання’, *бастринок* ‘налигач’, *рискаль* ‘лопата’, *побішня* ‘торба’, *заплішник* ‘торба через плечі’, *кобілка* ‘сумка з лози’, *пуга* ‘палиця’, *ґринджоли* ‘пара саней, з’єднаних між собою’, *горнець* ‘глечик на молоко’, *бас* ‘широка дерев’яна скриня’, *ожіг* ‘кочерга’, *рожен* ‘держак до мітли’, *мутерка* ‘гвинт’, *кошіль* ‘кошик’, *клевець* ‘молоток’, *тріпачка* ‘пристрій, яким вибирають мед із вощини’, *вареха* ‘ополоник’, *гибіль* ‘рубанок’, *бичівно* ‘держак батога’, *баламут* ‘торба, у якій по дорозі коням дають їсти’, *пака* ‘велика скриня’, *келішок* ‘чарка’, *пішевка* ‘наволочка’, *вужевка* ‘мотузка з лози’: Пішов бахур, внїс соломи, постелили менї в кутї, бо инде не було місця і дали *верету* від коний; (За г., 18); На чотирьох кутах хати він <…> наступає на праву ногу дубаючи і валить в грагар долонею, як *праником* (За г., с. 186); – Адіть, і *бастринка* не треба, йде за нами, як би знала дорогу (За г., с. 187); Говорять забагато, голосно, ярко сміються, як би *рискалем* ожеледу на тротуарі підважував (Бл., с. 456); – Чи дав Василь віно доньці? – Ой, тото дав … Дав її дві *побішні*, то цалком нові … *заплішник* такий на дванацєть закамарків і *пугу* таку на девять локот довгу (Ой не ходи, с. 46); Весела бабуха, напівзарібниця і жебрачка, боса, з *кобілкою*, великий палець обвитий грубо білою перевязкою, вдарила долонею в паркан (Ой не ходи, с. 40); Ось і сам полковник. Поставте кавун на бочівку, а бочівку на *ґринджоли*, на кавун намостіть маленьку шапку, а решту аж по ґринджоли вкрийте військовим платєм, то будете мали його вірнїсїнький портрет (П. об., с. 90); Вона збила дві миски і *горнець* (У н., с. 42); Вертери взяли “*бас*” – широку дерев’яну скриню з шальками,як би висув із сушарні (У м. б., с. 128); А мама вхопила *ожіг* та ожогом по голові (На д., с. 140); – От, якось поволи зайду. Чи се менї першина? Я вже привикла. Всміхнула ся й сягнула до *кошіля*. – Тут

маєш горнятко масла від нашої Половенької, а тут наш хлібець, хоч чорний, але у войську здасть ся (Бл., с. 95); – Коби так деинде, то пішов би ще – , але тут у сій дірі, всі знають мене. Не вір нікому як котови. Нема приятеля на сьвіті. Рука руці ворог; одна одну вдарить *клевцем*, скалічить ножем (Ол., с. 81); Вояки збирають ся до розказу. Хто обчісує мундур, хто чистить черевики, хто сталить, хто ремінє. Всьо робить ся на алярм, аж касарня двигтить, бо пан капраль додає *тріпачкою* охоти (Бл., с. 85); Тремтить, ледве ногу за ногою волочить, а *бичівно* глухо хлопає по її кістяку (Ш., с. 53); Селянам, які везли цеглу і черепицю, впадали в очі передусім *паки* і скрині, а на зігнуті постаті на возах дивилися зовсім байдуже (О. н., с. 170); Редактор здвигав правим плечем по кождім *келїшку* чим раз більше (А., с. 61); Пригадуєш собі ту подушку і сьвіжі *пішевки* щосуботи і сьвяточні колачі ? (А., с. 62); В тій хвили Бербера вхопив за ногу, скрутив як *вужевкою*, панич впав на него колінами, став душити за горло (А., с. 63);

3) назви страв, напоїв, продуктів харчування: *вудженина* ‘копчене м’ясо’, *зупа* ‘суп’, *мізерія* ‘порізані огірки та пір’я цибулі, заправлені сметаною’, *гербатка* ‘чай’, *набіл* ‘молоко’: Деякі, що не мали часу поснідати, виймали з торбини хліб, багатші – паприковану *вудженину* (Д. з., с. 60); Кусав раз мясо, раз хліб, піднимаз чиколонками шальку, посербує *зупу* і квапить ся, як би хто з кулаком стояв над ним (П. об., с. 85); Ніна спитала в задумі: - Що ж мама хотіли? – Та може би ти принесла *гербати*… (Огні, с. 27); До міста йшло босе жіноцтво з *набілом* (П. об., с. 98);

4) назви споруд та огорож, їх частин: *карник* ‘хлів для свиней’, *шіпка* ‘дровітня’, *варцаб* ‘скриня у вікні або у дверях’, *маштарня* ‘майстерня’: Старий не годен на то все дивитися і пильнує, аби лише з хати та з косою на лаз або з сокирою під *шіпку* (Т. св., с. 132); Я перейшов до другої зали, втворив вікно і сперся на широкий *варцаб* (Д., с. 238); Підходить ближче до хати, глипнула убік від *маштарні*, під грушу – очам своїм не вірить (Б., с. 158);

4) номінації осіб: *родичі* ‘батько і мати’, *неньо* ‘батько’, *нанашко, бадьо* ‘старший за віком чоловік’, *вуйко* ‘брат матері’, *вуйна* ‘дружина брата матері’, *варіят* ‘божевільна, несамовита людина’, *ломака* ‘неповоротка людина’, *стрий* ‘батьків брат’, *шваґро* ‘сестрин чоловік’, *тета* ‘сестра батька або матері’, *батяр* ‘шибайголова, волоцюга’, *хлоп* ‘селянин’, *бахур* ‘хлопець, дитина’, *оферма* ‘тюхтій’, *ґалґан* ‘пустун’, *газда* ‘господар’, *покропивник* ‘позашлюбна дитина’, *збиточник* ‘пустун, бешкетник’, *драбуга* ‘обідранець, босяк’, *бабуха* ‘баба’, *пустяк* ‘ледар’, *фірман* ‘візник’: По його думці, діти не мають за що дякувати *родичам*. Родичі сповняють тільки свій обов’язок, віддають довг, який узяли на себе від своїх родичів (Огні, с. 21); – Айно! *Неньо* давно померли, а мама є (Горл., с. 57); Онофер приступає до Бориса та й каже: – «Чи тямите, *нанашку*, як то ви мені не раз гідно розтрясли сумлінє?» – Старий усьміхнув ся і чинив ся, що нічого не пригадує собі (Огні, с. 6); Оповідали, що як служив у свого *вуйка*, а *вуйна* вийде було вечір доїти корови, він колише дитину (Д. кл., с. 6); - Таже гімназія, се malum necessarium для кожного чоловіка! – Як для кого, а для мене ні. – *Варіят*… – Ми у Бога всі варіяти, - сказав Остап (Огні, с. 124); *Ломаки* щезали оден за другим, тілько найгірший з них стояв, розглядав ся і не знав, що почати з собою (П. об., с. 90). Граф С. був властителем тих, а тих сїл, жив в пустотї, а з близшої сїм’ї мав тілько *стрия* (А., с. 74); Це син моєї сестри, її і *шваґра* вбили вороги, бо не давалися взяти до них на роботу (До н. шк., с. 304); Се була прогулька в гори. Була тодї сестра, *тета* і дві молоді люди (Бл., с. 18); – Слухай, ти *батяру*, нехай тебе Бог боронить, бо тоді або мене, або тебе нема на сьвітї! Ти що робив коло неї? (Ол., с. 129);); – Це лиш дурні *хлопи* так кажуть, – замітив розбійник (Б., с. 78); Відтак сказав він *бахурови*, що треба нарізати сїчки, бахур пішов принїс вісяної соломи, старий справив ся йти до сїний, та я не міг дурно сидїти і пішов помочи (С., с. 18); З поодиноких цуґів вибирали ломаків (*офермів*) та виганяли їх, аби не псували порядку і не робили старшинї стиду. Вони повиходили з рядів і стояли похнюплені, як мокрі коти (Бл., с. 90); *Газда* заглянув під піч,

витягнув щенята, став їх оглядати і вибирати (С., с. 48); – А звідки ти взявся, коли не маєш нікого? З кропиви? Ти, певне, *покропивник*? – Не глуміться, пане капрал, мої мама і тато в могилі спочивають, а ви… (В к., с. 112);); – Ти, хло', ану розміркуй собі таке. Лише уважай і слухай, що тобі скажу. Розумієш? – Розумію, – промовив *збиточник* (Огн., с. 314); Старий *драбуга* вхопив оголоблю і став гатити осла по голові (В. зб., с. 31);

5) назви частин тіла людини: *пазур* 'ніготь', *писок* 'рот', *чупер* 'волосся', *крижі* 'поперек; частина спини нижче пояса', *жолудок* 'шлунок': І воно за рік здасть матуру і піде між люди, таке некультурне. Дивіть, мамо, які його руки невмивані, і *пазурі* й вуха (Огні, с. 37); А він каже до молодшого: возьми там онучу та заткай старій *писок*, най не пащекує (Огні, с. 48); Очи Бориса сяли добродушністю, сивий *чупер* побурив ся (Огні, с. 13); *Крижі* ув'яли. Змоглась ще раз – зняла коновки, стягнула з коромисла, поставила їх у куті і відітхнула (Н. с., с. 49); *Жолудок* – перша річ. То котел при машині (Огні, с. 16);

6) назви рослин і тварин: *моруг* 'молода зелена трава', *базник* 'бузок', *жалива* 'кропива', *скорух* 'горобина', *четина* 'хвоя', *чічка* 'квітка', *бульба*, *бараболя* 'картопля', *товар* 'худоба', *бузьок* 'лелека', *нетля* 'нічний метелик', *ярич* 'їжак', *вивірка* 'білка', *каня* 'шуліка', *римунда* 'кобила', *медвідь* 'ведмідь': Борис сидів на ковбані серед широкого *моруга* (Огні, с. 28); Рів той зарослий лопухами і *базником*, а сподом пливла баюрка (П. ю., с. 61); — Ти була запущеним неужитком, бодлачє та *жаливу* витягав я руками (Т. св., с. 16); На ньому чисто обкошені кущі ліщини та чорного *скоруха* (У н., с. 34); Читаю бувало Біблію за вівцями, але так аж *четина* із смерік опадав, а як прийду на те місце, як Жиди Христа мучили, то реву аж луна йде!.. (Ол., с. 19); – Іди, дитинко, бо з Іваном твоя доля. А на косичку уважай, аби хто не стягнув, бо за нею й твоя доля як *чічка* на бистрій водї (З., с. 22); Сонце зайшло за ліс, дітвора заганяла *товар* і гомоніла по селі (Веч., с. 21); – Вже наших *бузьків* не видко, – говорив мужик вечором у хаті (Буз., с. 79); *Нетлі* бринять коло сонних яблуньок (У н., с. 35); Нараз здубонїло в корчах, як би зьвір гнав за звіром,

тріск счинив ся близько, я призираю ся – на передї втїкає дївчина й хлипає, за нею жене карлик, одною рукою відбиває ся від землї, в другій прут, і котить ся як *ярич* (Бл., с. 104); В корчах дав ся чути шелест. Криса глянув і показав рукою в той бік. – Видите її? – Що? – *Вивірку* онде? (Бл., с. 32); – Ти чого посоловіла, як *каня* на дощ? (У н., с. 37); – Ото, чоловічку, і що ж я тепер буду робити без ноги? І все те через дідьчу *римунду*! (У м. б., с. 131);

7) найменування абстрактних понять: *хосен* ‘користь’, *алярм* ‘тривога’, *ціха* ‘характерна риса’, *сплін* ‘нудьга’, *відпуст* ‘проща’, *кривавиця* ‘те, що зароблене важкою працею’, *збитки* ‘пустощі, витівки’, *речинець* ‘термін’: «Борони Боже від такого чоловіка, що його аж ударити треба. Який уже з него *хосен*?» (Огні, с. 58); Всьо робить ся на *алярм*, аж касарня двигтить, бо пан капраль додає тріпачкою охоти (Бл., с. 85); В гуртї людий, які прямують до одної цїли, затирають ся *цїхи* одиниць, не лиш по верха, але й духово (Ой не ходи, с. 41); Чорна сосна похнюпила ся. Образ розпучної жалоби. Таємні єства з розхрістаним верховітем туманіють у *спліні* й ностальгії (Ол., с. 178); В містї був *відпуст* (Бл., с. 45);

8) назви мір: *латер* ‘міра об'єму (4 м^3) дров’, *морг* ‘міра, що дорівнює 0,56 га’, *чвертка* ‘міра об'єму сипких тіл, що дорівнює 25 кг’, *копа* ‘велика кількість будь-чого’: А урвитель з мене був, урвитель! *Латер* дров поставлю за день як ніщо (Огні, с. 15); Коло хатини малий городець, четвертина *морга* та в царині *півморга* (Був., с. 123).

Інші тематичні групи наддністрянської діалектної лексики у прозі М. Яцкова репрезентовані поодинокими словами, такими, як: *лаз* ‘пасовище’, *віхоть* ‘жмут’, *баюра, калабаня* ‘калюжа’, *Водорщі* ‘Водохреще’, *шкалубина* ‘щілина’, *фана* ‘прапор’, *черепулька* ‘глиняна люлька’, *полудрабок* ‘бокова драбина у возі’, *поличник* ‘ляпас’, *клецок* ‘дубове поліно’, *тертиця* ‘тонка дошка’, *ковбан* ‘колода, на якій рубають дрова’, *бовдур* ‘стовп диму’, *оголобля* ‘голобля’, *празник* ‘свято, храм’, *бальон* ‘м’яч’, *лежа* ‘хвороба’, *сопух* ‘сморід’, *каблук* ‘поручні дерев'яної канапи’, *ґвер* ‘кріс, гвинтівка’, *шіфа* ‘корабель’,

студінь ‘холоднеча, холод’: Пополудні вернулась додому і погнала худобу у *лази* (У н., с. 34); Плакав і мужик з *віхтем* сіна у жмені (Ш., с. 53); Нараз на сходах зчинився заколот і переляк. Котрась з дівок трутила чужу дитину в *баюру* (П. ю., с. 61); Тай приходит мені на *Водорщі*, – я з хати, а то ще де-де-де! (Ой не ходи, с. 42); І піт, і кров, і сльози точились по його обличчю, як води по *шкалубинах* гір (З ц. в. п., с. 71); Вдосвіта гомонів бубон, військо виходило з села і дивилося остро на свою *фану*, аж мурашки пробігали (Д. з., с. 119); А тота *черепулька*, що ви мені привезли, вже збила ся (Огні, с. 38); Товкла головою об *полудрабки* та лляла рясні сльози (П., с. 88); Запала ніч, вкрила стайню з їздцями й кіньми, а чоловічок закрався, підложив двері знадвору *клецком*, всунувся віконцем з другого боку до стайні і заткав його (П. д., с. 163); Мужикам, які везли ґонти, цеглу і *тертиці*, впадали в очи передовсїм паки і скринї (Ой не ходи, с. 41); Газди сиділи хто на довгій лавці під коморою, хто на *ковбанах* і кругляках на дровітні, хто на воринню, а жінота і діти – на призьбі (Веч., с. 172); Старий драбуга вхопив *оголоблю* і став гатити осла по голові (В. зб., с. 31); – Якої дідьчої матері я розбалакався, як баба на *празнику*!? (Огні, с. 373); Нераз здаєть ся менї, що се лиш сон, а нераз у снї зриваю ся до штурму та шукаю за *ґвером* (Огні, с. 22); Сонце в морі купається, а море сьміється. *Шіфи* грають вітрилами, як птахи писаними крильми (Огні, с. 22); Скількож то разів товк ся я по зелїзницях, возах і пішки, серед спек, дощів, *студени*, заверух та пекольних ночий, шукаючи захисту! (Огні, с. 35).

У творах М. Яцкова заманіфестовані не лише наддністрянські іменникові лексичні діалектизми, а й іншочастиномовні. Із дієслівних діалектних лексем у художній мові засвідчено *конопадити* ‘докучати’, *банувати* ‘сумувати’, *жмакати* ‘прати’, *капарити* ‘бідувати’, *посоловіти* ‘посумніти’, *публічитися* ‘ганьбитися’, *помітувати* ‘зневажати’, *талапати* ‘багато говорити’, *чипіти* ‘довго стояти на одному місці’, *хиріти* ‘спати’, *телепати* ‘трясти’, *пуцувати* ‘чистити до блиску’, *шваркати* ‘цвірінькати’, *щибати* ‘збивати палицею з дерева (яблука)’, *киринити* ‘забруднювати’, *дилькотіти* ‘дрижати, тремтіти’,

імити ‘вхопити’, *багнути* ‘дуже хотіти, бажати’, *рабувати* ‘красти’, *цюлювати* ‘цілувати’, *випулити* ‘витріщити’, *падькати* ‘нарікати’, *лускати* ‘сильно стукати; грюкати’, *чинитися* ‘робити вигляд, удавати’, *нипати* ‘шукати’, *трафитися* ‘трапитися’, *збиткувати* ‘кривдити кого-небудь, знущатися над кимось’, *прятати* ‘прибирати’: Чи ж я за ним ходила, чи я його просила? Сам лазив за мною, *конопадив*, казав, що стратить ся, як не вийду за нього, а я дурна дівчина була, послухала та й вийшла (Огні, с. 60); *Банував* я довго, а потім утихомирив ся. Дома було мені гірко, місця для себе не міг знайти і попав у нехіть і німу розпуку (З м., с. 88); Потому вийшов на публічний город до басейну, роззувся, *вижмакав* онучі, бо вже були чорні, порозвішував їх, аби сохли (П. П., с. 47); – Як не йшло життя добрим, щирим способом, то най *скапариться* до крихти (Що р., с. 34); Мати *посоловіла*, брати злобили ся, потім і вони стали байдужі (Огні, с. 92); Де ж би так *публічитися* при народі! (У н., с. 32); – Ну, дивіть на ту ляльку в лякерах! Воно гадав, що як скаче в присюдах, мов паяц на нитці, то вільно йому мною *помітувати*! (Ол., с. 151); Вночі нема спочинку, бо *чипиш* на полі серед студених вітрів на сторожі (Д. з., с. 120); Хочеш спати, то лягай і *хирій* (Огні, с. 349); В будень, як виженуть на еґзецирку, то однаково мучити ся, чи болото, чи погода і борше якось день минає, але як прийде неділя, як прийде ся *пуцувати*, то всьо прокленеш (Бл., с. 85); – Жінко божа, дїти милії! Як той штанд божий швіцує! Коби ви видїли, як вийшов старший, як витягне своє довге шабло, як замуркотїв, як *зашваркотїв*, то всьо нараз так оберну ся, шо де було лицем, там, вибачте, плечі! (Бл., с. 102); Борис уздрів, що якийсь хлопчисько *щибає* яблука (Огн., с. 314); Се не робучість, але символ роздору, се той збунтований робітник, що *киринить* в добрій славі заведеня божевільних і нищить нашу управу (В. зб., с. 31); Серце *багне* поезії, та не розіб’є правди, розум бажає грошей, та не розібє поезії (А., с. 61); — Скажи, любчику, хто се *зрабував* мені спокій? (В. зб., с. 33); — А сеї дошки не хочете *поцюлювати* !? (Ой не ходи, с. 40); Панок *випулив* очи і по хвили спитав дряхло (А., с. 59); Вікна й двері

повідчиняли ся на розтвір, вихор став *лускати* ними (А., с. 79); Старий усьміхнув ся і *чинив ся*, що нічого не пригадує собі (Огні, с. 10); Не дивниця, що наші люди по читальнях *нипають* лише за новинками (Огні, с. 14); Але рекрутів я не *збиткував*, так як се иньші робили. Нї! За увесь час моєї служби я нї одного не вдарив (Огні, с. 22); Набрала води, попідливала цьвіти, в яких дуже кохала ся, *попрятала* в двох покоях, у передпокою і кухни, вмила ся і причепурила та ладила снїдане (Огні, с. 39).

Діалектні прикметники представлені лексемами *загонистий* ‘запальний’, *марний* ‘блідий’, *стрепіхатий* ‘розпатланий’, *цундравий* ‘подертий, зношений’, *благий* ‘лагідний, спокійний’, *фудульний* ‘пихатий’, *гектичний* ‘раптовий’, *зрібний* ‘домотканий’, *пинявий* ‘повільний’, *сторонський* ‘чужий, немісцевий’, *капарний* ‘нужденний’, *квасний* ‘кислий’, *цалевий* ‘дюймовий’, *дрантивий* 1.’слабий’; 2. ‘подертий’: Небіжчик мав таки паскудну натуру, любив деколи залупити око на місяць та шукати собі зачіпки. О-о, він був *загонистий*, най му пан Біг не пам’ятає (Огні, с. 61);); < > а ти сидиш на ослоні – *марний* та страшний, у розхристаній сорочці (Д. кл., с. 101); Ученики зиркали на його розбурену чуприну, *стрипіхату* бороду, червоний ніс та невиспані очи і чули мурашки по спинах (Ол., с. 113); “Покинув я надії, як *цундраву* одежу, що тілько спиняє свободу” (Огні, с. 325); Сильний христянин має так до себе, що у него серце *благе,* як у дитини (Огні, с. 11); Такий спосіб мав Борис для всякого злодія, шкідника і *фудульного* (Огні, с. 9); В тканні його *зрібної* одежі не було стільки хрестиків, скільки стонів і прокльонів виривалося коли з його грудей (З ц., с. 71); Тому попри здібності і самообразування, що ставило її на чолі жіноцтва, була вона *пинява* ростом (Огні, с. 335); Вечором зайшов до них *сторонський* парубок і просився на нічліг (П. а., с. 183); А зважмо, що хиткий та *капарний*, політичний ґрунт грає тут також не малу ролю (Ой не ходи, с. 38); Аби тою дорогою, що ви тепер мусите товчи ся, аби ними по смерти товк та *двацятицалеві* дуби тягав! (Огні, с. 37); *Дрантивим* голосом балакали потайно про свого богатого товариша (Ой не ходи, с. 46); З потемків виринув край

грубого червоно-синього лиця, ніс як порошниця, оловяне око як з під печари і *дрантивий* військовий плащ на плечах (А., с. 77).

Наддністрянські діалектні прислівники у творах М. Яцкова – це *файно* ‘добре’, *домів* ‘додому’, *навправець* ‘навпростець’, *борше* ‘швидше’, *туй-туй* ‘ось-ось’ *байбарзо* ‘байдуже’, *сночі* ‘звечора’, *банно* ‘сумно’, *цалком* ‘цілком, зовсім’, *відки* ‘звідки’, *оноди* ‘недавно’, *сподом* ‘низом’, *уперед* ‘насамперед’, *статком* ‘багато’: Га, синку, то *файно*, що ти аж тут прийшов учити ся (Огні, с. 11); Не так як тепер, що сини волочать ся що неділі *домів*, а мами до них (Огні, с. 14); Я йшов *навправець* полями і лугами (Огні, с. 15); Не журюся, кого з нас *борше* столяр змірить (Веч., с. 247); … Аж вилиці скриплять, як сани в мороз. Здаєть ся *туй-туй* вискочать із шкіри (П. об., с. 85); Ти собі там *байбарзо* – байдуже (П. П., с. 189); *Сночі* прибагав так, що мене ще тепер від сміху під грудьми коле (У м. б., с. 126); Мені дуже *банно* за Тобою (Ол., с. 225); Старий спитав, *відки* я забрів аж у Пороги, я сказав, що з Гринівки і хочу тут станути до роботи в тартаку (С. з., с. 18); Ба, чи не забулисте узяти з собою, що позаписували *оноди* ? (Огні, с. 37); Ага, осьде кора *сподом* зболіла (Огні, с. 8).

Серед службових слів у художній мові М. Яцкова засвідчено вживання вигуків *адіть, мой, йой, аво, йой, ади, ба, гий, мо, гій,* сполучників *коби, гейби, заки:* – *Адіть*, і бастринка не треба, йде за нами, як би знала дорогу (За г., с. 22); – *Йой*, як би так нас тут хто увидїв! (Д. кл., с. 4); *Мо*’ ня, хло’, ти чо’ вередуєш, як баба? (Веч., с. 175); – *Ий*, ви все лише жартуєте (Огні, с. 364); – *Гій*, сказилася дівчина, чи що…(Огні, с. 397); – *Ба*, сину, такий талан (З монастиря, с. 86); – *Мой*! Витягнися з пан талонів (П. о., с. 105); ”*Гий*, мав я гадку на інше, та не вдалося…” (Д. пр., с. 140); Не могла здобути ся, щоби сказати Тобі то всьо, а все таки не можу від’їхати, *заки* не напишу того, що мене так дуже і так довго мучить(Бл., с. 73); “*Коби* я тебе отак в моїм селі коло своєї хати здибав, дав би я тобі!” (П. об., с. 103).

Мова прози М.Яцкова фіксує також наддністрянські діалектні фраземи, зокрема *женити Пилипа* ‘дармувати’, *забагати печеного леду* ‘хотіти неможливого’, *коріцматися, як муха в мазі* ‘бути постійно зайнятим, заклопотаним’, *меду не лизати* ‘тяжко, погано жити’, *залупити око на місяць* ‘запити’, *цвяхом собі в голові прибити* ‘добре запам’ятати’, *знатися, як лисі коні* ‘бути спільниками’, *не мати роси в роті* ‘нічого не їсти’, *псові на чоботи* ‘ні до чого’: Одного дня дістав Петришин лист від жінки <…> В тім листі стояло: “Ти собі там байбарзо – байдуже. *Жени Пилипа* та чипи над пустим, а тут зайшли злодії та й вкрали воли” (П. П., с. 189); – Ет, ти щось крутиш. Де ти годна бути учителькою, де-е! От *забагається печеного леду* (Огні, с. 339); Бідний ніколи нічого не доробиться. Як не по коняці, то по голоблях. *Коріцмається* чоловік**,** *як муха в мазі,* то й ведеться йому, як мокре горить. І маєтку не доробився, і здоров’я нема вже (У н., с. 42); Може, ще так зле не є, як ви думаєте <…> Чи одно нещастя трафляється, але пан біг приводить пречінь до розуму, згоди та добра <…> Я за своїм небіжчиком також *меду не лизала*, але, як кажуть: от, най б’є ,а все ліпше, як є (Огні, с. 348); Небіжчик мав таки паскудну натуру, любив деколи *залупити око на місяць* та шукати собі зачіпки (Огні, с. 348); Ти, вважай, і *цвяхом собі в голові прибий,* аби приніс що – курсу кусник паперу з добрим класом. На той кусник паперу даю вам жерти і убираю. Більше не маєш мати один з другим нічого на голові (Огні, с. 340); – Е, та де ж би ви одно на одного що сказали. *Знаєтеся, як лисі коні.* Тримаєтеся купи всі против мене. Я знаю. Де би ви мені сказали правду (Огні, с. 343), Я, рахувати, бідний чоловік, пішки сюди прийшов та, по правді сказавши, *в роті* ще навіть *роси не мав* (В л., с. 570).

Отже, в художній мові М. Яцкова засвідчено низку наддністрянських діалектних форм. Склад говіркових рис, спосіб їх використання у творах є, з одного боку, виявом тенденцій розвитку тогочасної західноукраїнської літературної мови, а з іншого, – свідченням усвідомлення автором здатності цих мовних одиниць виконувати важливу роль у досягненні певної художньої

мети. Діалектні риси у творах М. Яцкова фіксуються в мові автора як органічний елемент тодішньої літературної мови, водночас деякі вжиті в мовленні персонажів наддністрянські діалектизми виступають виразним стилістичним засобом.

2. 7. Наддністрянський говір у художній прозі І. Керницького

Наступний етап у використанні наддністрянського говору в українській художній літературі репрезентований мовотворчістю І. Керницького (1913-1984) – відомого в українській еміграції письменника, фейлетоніста й гумориста, уродженця с. Суходіл Перемишлянського району Львівської області, автора збірок новел “Святоіванські вогні” (1934), “Мій світ” (1938), “Село говорить” (1940), “Будні і неділя” (1973); гуморесок “Циганськими дорогами” (1947), фейлетонів “Перелетні птахи” (1952); повісті “Герой передмістя” (1958) та ін.

Дослідження вживання І. Керницьким елементів наддністрянського діалекту здійснено на матеріалі перших двох збірок.

Творчу діяльність І. Керницький розпочав у час, коли літературна мова в Західній Україні значною мірою вже була внормована, а говіркові елементи, що раніше входили в неї стихійно, почали сприйматися як такі, що суперечать новоствореній системі літературних норм і за певних умов здатні виконувати стилістичні функції. За цих обставин розвитку літературної мови використання наддністрянського говору в художніх творах І. Керницького, на відміну від попередніх авторів, характеризується більшою цілеспрямованістю й усвідомленістю, про що свідчить концентрація фонетичних і морфологічних діалектизмів насамперед у мові персонажів, наявність у авторській мові тільки лексичних говіркових одиниць.

У мові героїв новел і оповідань І. Керницького наддністрянський говір на фонетичному рівні репрезентують такі риси:

- перехід голосного *а* в *е, і* після м'яких приголосних і шиплячих: — Підеш на *подрє* спати, то й не будуть видіти (с. 12);

- зміна *о* на *е:* Сам був у четвертій, а вчив таких, що ходили до *шестої* (34); Ціле своє нужденне життя, яке добіжить скоро до *семої* десятки, я тільки волочився світами (с. 78);

- перехід ненаголошеного *о* в *у:* — *Вуфермисько!* (87);

- вживання приставних *в, г* на початку слова: — *Гілкуу-у!* Грицюю-у! Чекайте на мене, я вже йду-у! (с. 29); Я тобі кажу: ти дурний, як ціп, хоч такий великий *вукраїнець* (с. 68); І його жінку — тоту з *Гішпанії*, ци мара її знає звідки (с. 37);

-звукосполука *мн* замість літературного *мй*: — То моя *памнітка* з войни! (с. 187);

- скорочення окремих ненаголошених звуків і складів — Ге, *тре'* братися до роботи (с. 45); Скажи, мені, *хло'*, що ти довоювався за тої Вукраїни, га? (с. 21)

Із наддністрянських діалектних морфологічних ознак у творах відображено такі.

Поряд із повними відмінковими формами особових займенників *я, ти, він* та зворотного *себе* часто фіксуються енклітичні: — Видиш' *го*, шмаркача, пся кров! (с. 154); *Надри'му* бульби, *дай'му* опихане! (с. 24); Марш від вогню, крутоголовнику, шуруй на десять кроків, бо так *тя* скопаю, що не рушишся. Гонь! (с. 112); — Та й потому, чуєте, положили мене на таку білу ляду, примоцували, як жиди Ісуса Христа, дали *ми* під ніс якоїсь чемериці, що-м геть чисто пам'ять стратив (с. 132); — Ходім разом, я також возьму *си* кватирку (с. 146).

Вказівний займенник *той* має підсилювальну форму *таммтой*: Надутого стрия Гнатка на покуті також був наважився поцілувати, але *таммтой* не дався (с. 98); Але якось, *таммтої* неділі, та реакція зробила гоц на шторц (с. 78).

Числівники вживаються у фонетично змінених формах, зокрема *штири*, *осьма:* Пропав капшук і *штири* грейцарі, пане десятнику Свистуне! (с. 117); Вибила сема, *осьма* — нема (с. 23).

У минулому часі дієслів зберігаються залишки фонетично й морфологічно зміненого перфекта: — Так, так... *Мав'єм* дитину та й змарнувалася (с. 108); "Що ж,— кажу,— кобіто? Таки-*сь не витримала*, га?" (с. 100); — Та во, нафти *хтіла-м* принести... (с. 64); — Але-*смо дерли*! — похвалився Гриць (с. 11).

Поширені сполучники *гей*, *ци*, вигуки *йой, ади, агі, хойцій-на,* частки *такой, но, іно,* прийменник *ведлук: — Ади*, ще один силач! — покладалися зі сміху «сироїди» з приземкуватого Василька (с. 103); — Угм... гм... Та воно все одно, *ци* тут, *ци* там... Всюди нинька тре' платити (с. 106); — Таке то було недавно нещасливе,— говорили ґазди. — Лазить, бувало, за лядою, *гей* тіло без душі (с. 154); Мороз тріскучий — а я *но* в онучках (с. 117); — *Такой* так... Надуті «сельроби» із Залісся глумливо закопилювали губи (с. 143); *Агі*! Чи мені в очах двоїться, чи тифус вертає? (с. 127); — *Йой*, Васильцуню, та хто б тобі бульби жалував? (с. 165); Як *іно* спечеться, їж скільки влізе (с. 178); Ласоха, *хойцій*, *хойцій*, *на*, маленька, на хліба, на-на-на! (с. 97); — Я то ніби вже так балакаю сам *ведлук* себе... (с. 56).

Відображення елементів наддністрянської фонетики і морфології в мовленні персонажів І. Керницького має спорадичний характер, автор уживає лише окремі діалектні риси цих рівнів, не забезпечуючи повноти й послідовності відтворення фонетичної і морфологічної систем наддністрянського говору. Більшість відображених у художньому мовленні різнорівневих говіркових одиниць – це діалектні форми, поширені не тільки в наддністрянському, а й у багатьох інших південно-західних говорах, але

використання їх у творах завжди стилістично вмотивоване, спрямоване на досягнення художньої достовірності в зображенні персонажів.

Основну групу наддністрянських діалектизмів у художній мові І. Керницького становлять лексичні говіркові одиниці, що найбільшою мірою забезпечують відтворення місцевого колориту, передачу особливостей життя і побуту наддністрянців. Діалектні лексеми, на відміну від фонетичних і морфологічних форм, ужиті і в авторській мові, вони називають реалії позамовної дійсності, що не мають у літературній мові однослівних відповідників, або ж мають, але говіркове слово порівняно з літературним оцінюється письменником, очевидно, як семантично більш адекватне.

Наддністрянську діалектну лексику в художній мові І. Керницького репрезентують такі лексико-тематичні групи слів:

1) назви осіб за спорідненістю і свояцтвом, майновим станом, оцінні найменування: *братанич* ‘син брата’, *стрийко* ‘батьків брат’, *стрийна* ‘дружина батькового брата’, *вуйна* ‘старша жінка’, *вуйко* ‘брат матері; старший чоловік’, *швагро* ‘чоловік сестри’, *батярин* ‘шибайголова, волоцюга’, *бенькарт* ‘байстрюк’, *лотр* ‘негідник, розбійник’, *вар’ят* ‘божевільна, несамовита людина’, *кметь* ‘заможний селянин’, *ґазда* ‘господар’, *ґаздиня* ‘господиня’, *воферма* ‘вайло, тюхтій’: Саме в празник св. Семена, себто в день Сенькових іменин, прийшов великий політик Гнат Кишка до свого *братанича* на переговори. — Ти слухай-но... — Слухаю,— відповів Сень і цмокнув *стрийка* в руку (с. 93); – Гей, котрий там має тоненьку сорочку, бо гребінне буде його райбувати. А, Гарбуз має, йому *стрийна* з Америки привезла!.. (с. 19); *Вуйко* Павло, кахикаючи, підвівся з лави й закинув на плечі сердачину, що на ній був прикуцнув і здрімався. *Вуйна* поправила на голові лабату хустку, втикаючи під очіпок восковими пальцями жмутки молошного волосся (с. 11); Кажу вам: не сушіть собі дурно голови. Гризота не поможе. Певно, шкода дитини. <…> А мені, гадаєте, мого не шкода? Гай-гай! Та за ним ціле село ще й досі жалує. <…> Бо скажім, приміром, щоби то був лайдак, *батярина*, ну, десь

напився, та й ’го в бійці зарізали... Ну, за таким — то нема чого жалувати. Але то ні! (с. 54); Ну, пошукала собі, як то кажуть, якогось москалика. Га! Боже милосердний! Москалі також люди... Бо ніби що ж, – думаю, – втопити *бенькарта*, як сліпого кота – нема як. <…> Най росте! <…> І що? Виросло! Бігме, виросло. І файний хлопчина вдався (с. 53). Довоювався ти, синку!.. За що ж ті *лотри* так тебе знівечили? (с. 76); От, вчив’єм сина на ксьондза, а вивчи’єм на *вар’ята*... (с. 56); Був *кметь*-богатир, коні – гей кати, за дівкою нині давав дві тисячки, із самим графом їздив на рогачі – фірманував, – а лісничий завжди гостив його білою кавою і бухтами на маслі (с. 23);

2) назви частин тіла: *писок* ‘рот’, *крижі* ‘поперек; частина спини нижче пояса’, *чупер* ‘волосся’: — Втри собі *писок* (с. 12); Задеревіли бабі *крижі*, дух заступило — ані суди, Боже! — кольки під грудьми сперли (с. 121); Зате тутешній, Михайло,— це був хлопиця черствий, як дубовий відземок, недавно жонатий, жвавий, як веретено, з буйним *чупером*, у вишиванці (с. 23);

3) назви одягу, інструментів і предметів побуту: *полотнянка* ‘верхній селянський жіночий та чоловічий одяг з домотканого грубого полотна’, *купля* ‘шкіряний пояс’, *камізелька* ‘жилет’, *кучма* ‘висока шапка’, *мисник* ‘шафка для посуду’, *верета* ‘домоткане простирадло; рядно’, *баламут* ‘торба, в якій дорогою коням дають їсти’, *обрус* ‘скатерть’, *павуска* ‘рушничок, через який проціджують молоко’, *істик* ‘палка з гострим кінцем для чищення плуга’: Двоє сватів у білих *полотнянках* — оба присадкуваті та опецькуваті — замастилися соусом (с. 32); Статочні ґазди в білесеньких полотнянках, опоясані австрійськими «*куплями*», а чупері вимазані попразнешному й приплескані, як плесканки сира (с. 143); Мр. Віллі Морріс добув з горішньої кишені *камізельки* зложений у восьмеро папір (с. 57); Зараз біля мене розсівся на півлавки жилавий та вусатий ґазда в червонім кожусі і в патлатій баранячій *кучмі* (с. 52); Тоді вуйна Павлиха охаючи, зісунулася з постелі і подріботіла до *мисника* (с. 165); Мама встала, підгорнула скирту подушок у сорокатих пішвах і добула з-під *верети* окраєць великодної паски (с. 34); Собаки рвуться на ланцах, кури

горланять, коні поскидали нашийники, бо мушня присіла, розтряслася з *баламутів* молоденька конюшина (с. 26); Помаленько, свату, помаленько, не стягніть *обруса* (с. 32); Я поганяв рудо-бурі конята, викрикував, аж охрип: «вйо, вйо, гейта!», а батько йшов за плугом, *істиком* дерни відвалював, липкі й розмоклі дернюги, лаяв конят, мене малого, Гнилу, весь світ (с. 60);

4) назви рослин і тварин: *боз* ‘бузок’, *яриця* ‘яра пшениця’, *сивулька* ‘сироїжка’, *козар* ‘підосичник’, *свербигуз* ‘шипшина’, *полетиця* ‘берізка польова’, *бузьок* ‘лелека’, *товар* ‘корова’, *менталик* ‘метелик’, *сверщок* ‘цвіркун’, *лилик* ‘кажан’: За вікном горів синім полум’ям кущ *бозу*, чуділи ластівки під стріхою (с. 122); Благу й жагучу радість маєвої днини холодив передвечірній легіт, яким пахли напучнявілі й обвагітнілі родільною снагою нивки, буйні-багаті в розкішну *ярицю* (с. 13); Під кущем *свербигузу* шкварчало багаття, а меткі і яркі язички вилизували вінцем траву, що пахла печеними яблуками (с. 14); Не так тої пшенички, що блаватів, мачків, ромену та *полетиці* зародилося на славу (с. 17); Часом баба настолочить *сивульку* чи хробачливого *козаря*: зараз розгортає папороть і нипає, чи нема другого; як знайде — прихапцем пхає за пазуху (с. 18); Ген високо, в чистому, як сльоза, блакиті змагалися за першенство в небосяжному льоті ластівки з флотилією білих голубів, перекликалися *бузьки* на чубах стріх (с. 154); Він же тепер не що-небудь – хліба вже даром їсти не буде, він сьогодні йде вперше в поле – за *товаром*! (с. 14); Вилізла баба на широку межу, обросилася по коліна, цвіркуни врізали собі марша – аж копоти пішли по сонних травах, <…> і витрішкуватий *лилик* перекабанився, як грудка землі, над бабиною головою (с. 6);

5) назви їжі і напоїв: *пироги* ‘вареники’, *драглі* ‘холодець’, *лехвар* ‘погана, несмачна юшка’, *бухта* ‘кругла булочка з повидлом’, *мачанка* ‘підлива’, *чир* ‘страва з кукурудзяної або вівсяної муки ‘, *кулеша, мамалига* ‘страва з кукурудзяної муки, зварена на воді’, *лемішка* ‘страва з пшеничного борошна’, *гербата* ‘чай’: — Ха-ха! Ото хлоп! Що такі руки варті? Навіть

пироги ліпити нездалі (с. 32); Пилипиха з донькою-відданицею увихалася коло *драглів* (с. 76); Хлепнув ложку *лехвару* і втікав, як злодій, щоб ніхто не запримітив його побитої голови (с. 29); Ложки рахувала; Лісничий завжди гостив його білою кавою і *бухтами* на маслі (с. 54); Пилипиха ж і Ганнуся увихалися безупину з пекарні до світлиці. Ой-ой, та ще пироги!.. Ой-ой, та ще *мачанка*... (с. 25); Вдома вмієтеся, скажете, най вам стара зварить *гарбати* з рум'янком – і під перину (с. 46);

6) назви абстрактних понять: *роздобенди* 'пошуки', *толока* 'гуртова поміч сусідові', *хосен* 'користь', *трафунок* 'випадок': Але во! — йому й не снилося йти кудись на *роздобенди* (с. 39); В Пилипа за потоком не празник — *толокá* (с. 32);

7) назви дій, процесів, станів: *паринувати* 'здійснювати першу оранку', *капарити* 'бідувати', с*публічити* 'зганьбити', *фалатати* 'рвати', *галайкати* 'галасувати', *пантрувати* 'стерегти', *банувати* 'сумувати', *нарихтовувати* 'заздалегідь готувати', *віддаватися* 'виходити заміж', *фурити* 'кинути': Ми тоді обидва з батьком *паринували* на нашій Гнилій (с. 134); «Що хочете робіть, самі *капарайте*, як можете, а хлопця дайте до Львова» (с. 165); Ви зачали, значить, ви всьому винні. Ви його *спублічили*, як остатню собаку, ви йому на фамілію виїхали (с. 175); — Та що, ти думаєш, що він боїться? Він їх усіх *сфалатає* на купу! (с. 123); Гості, гості! — лящали свистала, *галайкала* катаринка, у стоголосій крутіжі карбулялися всуміш роздзвонені намиста (с. 67);

8) назви ознак, якостей: *сорокатий* 'рябий', *волоокий* 'окатий; витрішкуватий', *нюнькуватий* 'неговіркий', *стрипіхатий* 'розпатланий', *перепуджений* 'переляканий', *валуйкуватий* 'неповороткий', *гилявий* 'гіллястий', *корсатий* 'довгоногий', *красий* 'рябий, плямистий': Вуйни-стрийни, вивбирані, вив'язані, запишались, мов ячмінні пироги, позасідали побішниці, попідпирали ковбиці й гору *сорокатих* подушок (с. 31); Ой-ой, дідьку *волоокий*, та де йдеш?! (с. 42); Парубій був якийсь неповороткий і

нюнькуватий, місив кашкетину у ведмежих лапах, перевалювався з боку на бік і обгуркував лавицям ноги (с. 52); Вуйки-стрийки щойно входили, густо раз коло разу тупали в сінях обцасами, на порозі кожний … рукавом полотнянки розправляв *стрипіхаті* вусища (с. 94); Десь на дубі скрикне спросоння дрозд, як *перепуджений* (с. 36); Місяць молодик, нічний джигун-красень викотився на синє плесо з-поза *гилявих* п'ятсотлітніх лип, що таємним хором правили вечірню на старезнім цвинтарищі (с. 37);

9) прислівники: *маркотно* 'сумно', *гук* 'багато', *тано* 'дешево', *борзо* 'швидко', *купа* 'дуже багато', *вправість* 'босоніж', *фист* 'дуже, сильно', *фертик* 'досить, достатньо', *купа* 'багато', *тутка-во* 'тут', *пиняво* 'повільно', *доста* 'досить, достатньо': Пашіли бронзові лиця, тут сльоза — кап!, там сльоза — кап! — запаски пішли в рух, навіть дядькам із приплесканими гирями зробилося *маркотно* (с. 117); ...В Пилипа за потоком не празник — толокá, в Пилипа гостей *гук*! (с. 152); — Чому? Таж в Абрамка *таньше*! (с. 178); Хвилину знов сидів без ніякого руху, а потім став *борзенько* виймати вату з вух (с. 126).

Більшість указаних діалектних лексем – це назви загальнопоширених понять, реалій, для яких у літературній мові є точні відповідники, часто – ряди синонімів. Їхнє введення в художні тексти свідчить про усвідомлену орієнтацію автора на діалектний мовний код, що характеризується більшими виражальними можливостями.

Отже, художня мова І. Керницького фіксує спорадичне вживання окремих наддністрянських діалектних фонетичних і морфологічних рис у мовленні персонажів та ширше використання лексичних діалектизмів як у мові героїв, так і в авторській мові. Елементи наддністрянського говору в художньому мовленні І. Керницького вжиті цілеспрямовано, для досягнення стилістичної мети.

Висновки до розділу 2

Освоєння мовою української художньої прози наддністрянського говору бере початок від М. Шашкевича і Я. Головацького. Наддністрянські діалектні одиниці у творах цих письменників використано для реалізації визначеної орієнтації на народнорозмовну стихію як основу формування літературної мови. Різнорівневі наддністрянські діалектизми виступають тут як стилістично нейтральний компонент художнього мовлення.

Наступний етап використання наддністрянського говору в українській прозі засвідчує художня мова А. Чайковського й О. Маковея, в якій окремі різнорівневі діалектні елементи вжиті цілеспрямовано, як стилістичний засіб, на що вказує наявність їх у мовних партіях персонажів та відсутність у мові автора. Більшість використаних А. Чайковським та О. Маковеєм наддністрянських діалектних одиниць спеціальних художніх функцій не виконують; як говіркові вони кваліфікуються з погляду сучасної української мови, з точки зору західноукраїнського варіанта літературної мови вони є нормативними.

У застосуванні наддністрянського говору близькими до А. Чайковського й О. Маковея були Б. Лепкий і М. Яцків. Мова їхніх художніх творів, написаних у кінці XIX – на початку XIX ст., також репрезентує західноукраїнський різновид літературної мови, базований великою мірою на наддністрянських говірках. На відміну від А. Чайковського й О. Маковея, Б. Лепкий і М. Яцків частіше вдавалися до стилістично вмотивованого застосування наддністрянських діалектизмів – у їхніх творах розмежування мови автора і мови персонажів за наявністю в них діалектних різнорівневих форм виразніше і послідовніше.

Цілеспрямоване, художньо вмотивоване використання елементів наддністрянського говору характерне для мовно-літературної практики І. Керницького. Наддністрянські діалектизми в художній мові І. Керницького

стилістично навантажені, введені у мову персонажів, що чітко протиставляється авторській мові, унормованій, у якій фіксуються тільки лексичні діалектні одиниці.

РОЗДІЛ 3. НАДДНІСТРЯНСЬКИЙ ГОВІР В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

3. 1. Ознаки наддністрянського діалекту в художній мові Б. Бойка

На використанні наддністрянського говору в українській художній прозі другої половини ХХ ст. позначились особливості тогочасної мовної політики в Україні. У радянський період, як відомо, вживання діалектизмів у художній мові з ідеологічних причин піддавалося суворій критиці, а діалектно марковані тексти – суттєвим редакторським змінам. Цензурою дозволялося використання тільки поодиноких говіркових одиниць, здебільшого лексичних, у деяких випадках – легко впізнаваних граматичних особливостей, що не повинні були ускладнювати сприйняття тексту за межами описуваного ареалу [33].

Обмежене вживання елементів наддністрянського говору репрезентує художня мова Б. Бойка, західноукраїнського письменника, уродженця села Діброва Рогатинського району, автора романів і повістей, опублікованих у сімдесяті-вісімдесяті роки ХХ ст. – у період “тотального контролю радянської цензури, яка відстежувала не тільки ідейний зміст, але й мову творів” [176, с. 29] – “Липовий цвіт сорок першого…”, “Маки червоні”, “Дорога додому”, “Столочене жито” та ін. Повість “По голови… По голови...” вийшла 1998 року – у час, коли “відсутність цензури дозволила використання різних систем правопису і з’явились умови для більш широкого застосування діалектних елементів у різних стилях і жанрах літературної мови” [33, с. 24], тож вона засвідчує вже активне використання говіркових одиниць, щоправда, гуцульських, оскільки дія твору відбувається на Гуцульщині, а персонажами виступають селяни-гуцули.

Наддністрянський говір відображено в повісті “Липовий цвіт сорок першого…” (1974), події якої розгортаються в селі Скоморохи на Наддністрянщині. Мова твору репрезентує традиційний для того часу характер

взаємодії діалектних і літературних одиниць у рамках художнього тексту: у мовлення героїв твору включено ті елементи наддністрянського діалекту, що властиві більшості південно-західних говорів; серед них переважають лексичні, рідше використовуються фонетичні та морфологічні говіркові форми. Функції наддністрянських діалектних одиниць у повісті типові: у мові автора діалектизми (лексичні) вжиті в описах побутових деталей, виробничих процесів, у портретних і пейзажних характеристиках для передачі місцевого колориту, значна частина їх – це лексеми-назви понять, для яких літературна мова не має однослівних відповідників; у мовних партіях героїв поодинокі фонетичні, морфологічні та лексичні говіркові елементи використані як один із засобів створення живих, реалістичних образів.

Наведемо фрагмент діалектного мовлення з тексту повісті.

Башовська схопилась, обернулась до міліціонера і ... почала викидати слова, мов з рова намулу.

- Пане-товаришу міліція! Вчора він так само, як мене, хвалив небіжчика. І повис Луць. А сеї ночі – вже я. Уже ***м'я*** *пхає на банта –* ***кривуляка*** *іскаріотський. Ге, які зараз* ***файні*** *стали ті самі люди, що зраненька йшли з тої дороги, де відрізали Луця. Самі* ***'го*** *на дуба висадили, а тепер плачуть.* ***Йой****, фальшиві люди.* ***Ая****, сама я* ***виділа****, як крався головатий до села геть* ***перепуджений****. А Ольгу за що-****сьте замордували****? Чесні люди… А перло би* ***тя*** *один з другим замість Наритника – на цвинтарний рів. Не хочу я до такого колгоспу.* ***Най*** *до нього йдуть всі ті кривуляки* (с. 242).

Монолог героїні повісті репрезентує не стільки власне наддністрянське, скільки загальногалицьке мовлення. Б. Бойко уникає вузьких локальних форм наддністрянської фонетики та морфологічної будови; діалектні форми *м'я, го, тя, ая, йой, сьте замордували, най,* лексеми *файний, кривуляка, виділи, перепуджений,* що їх фіксуємо в мовленні персонажа, характерні не лише для наддністрянського та частини суміжних із ним діалектів, вони відбивають мовні особливості говірок південно-західного наріччя загалом. У мові героїні

діалектизми вжиті як стилістичний засіб, їхня функція – характерологічна: вказівка на соціальну та територіальну належність персонажа твору як жительки галицького села, досягнення художньої достовірності та правдивості в її зображенні.

Практика введення Б. Бойком наддністрянських діалектизмів у мову повісті не розрахована на відбиття особливостей говіркової вимови, фонетичних прикмет. Лише в окремих словах засвідчено приголосний *й* на місці літературного *д* у складних числівниках типу *одинадцять, двадцять* (Ще я зараз беруся за свої *штирнайцять* (с. 262)) та приголосний *в* замість *л* у кінці складу: Прийдіть до моєї хати на студенину – чорне пиво, мед-*горівка* тепер тані (с. 268).

Морфологічні риси наддністрянського говору в мовленні персонажів твору, як і фонетичні, представлені досить обмежено. Вони репрезентовані, передусім, уживанням фонетично й морфологічно змінених залишків перфекта у формі минулого часу дієслів, напр.: Ньокала з нашого воза *зіпхали-сьмо* (с. 246), Розумієте, така Ольжуня моя забудькувата, вже-*м* давно *просив*, аби-*сьте відвідали* домівку нашу (с. 11), Чекаєш, *чула-м*, старостів (с. 18).

У мові героїв повісті засвідчено ще такі морфологічні особливості, характерні для наддністрянських говірок:

- енклітичні та редуплікові форми займенників: І колись тая нафта спровадить тебе разом з твоїм язиком туди, де і та грійка *тя* не зігріє (с. 47), Бо вже десь давно забули *м'я* вороги і друзі (с. 56), А головатий, як *'му* в зад добре дати, то, прошу, виложить вам усе, як на долоні (с. 243); - Що б *тота* пахнота значила і чи там підлога з рипами? – запитав Гринчук (с. 8);
- утворення наказового способу дієслів за допомогою частки *най*: Та сідай, *най* і старости *всідаються*, бо доньку, бодай їй добро було, видав (с. 42); - Семистрільний? Амуніція… *Най* ще *спить* (с. 108);

- фонетично змінені числівники *єден, штирнадцять*: Може, й правда, бо щойно Данило, як *єден* вихор погнався на Гринчуковім чорнім коні (с. 142); Але мала-м *штирнадцять* літ (с. 209);
- вигуки *йой, ади*: - *Ади*! Стась вистрижений на нульку! (с. 351), - *Йой*, вийди, Данилку, бодай на мить (с. 16);
- частки *ая, нє*: - Та *нє*. Знаєте, ціле село в один момент обійшов (с. 35), *Ая*, він ні до кого не має серця (с. 24).

Б. Бойко чітко й послідовно проводить межу між діалектом і літературною мовою у сфері фонетики і морфології. Діалектні вкраплення цього типу допускаються тільки в мовленні персонажів. На лексичному рівні мови твору, де найбільш виразно проявився наддністрянський говір, такого розмежування немає – діалектні лексеми введено і в авторську мову. Лексичні діалектизми, проте, не ускладнюють сприйняття твору, оскільки значення більшості з них розкривається у виносках або ж стає зрозумілим завдяки включенню в текст літературних синонімів діалектних лексем. У виносках подано, до прикладу, тлумачення діалектних слів *бахур, коєць, батяр, кацабайка, фудульно, стрих, задушний, барда, коркоші, таний* та ін. У парадигматичні синонімічні відношення зі словом літературного вжитку в межах того ж контексту вступає, наприклад, діалектизм *дзигарок*, пор.: Цізорик уже не відчував, чи ще тримає *дзигарок* у руках, чи ні, але характерний стукіт сталі об підлогу привів його до пам’яті. Блискавично нагнувшись, заскалюючи до пересохлої підлоги нігті, блідий як смерть, підніс *годинника* до лиця, мов збирався його жерти (с. 23). Авторські пояснення значень діалектних слів шляхом наведення загальномовних синонімів або стислого коментаря щодо вживання того чи іншого говіркового слова свідчать про свідоме включення діалектизмів у текст повісті з метою ознайомлення читачів із говірковими лексемами.

Наддністрянська діалектна лексика в повісті Б. Бойка представлена різними лексико-тематичними групами слів. Закономірним є використання у творі діалектних назв осіб. Вони характеризують родинні стосунки, вказують на вікові особливості, соціальний стан, особисті якості: *неня* ‘мати’, *вуйна* ‘дружина брата матері’, *вуйко* ‘старший за віком чоловік’, *сестринець* ‘син сестри; племінник’, *стрийко* ‘батьків брат’, *нанашко* ‘старший чоловік’, *батяр* ‘шибайголова, волоцюга’, *бахур* ‘пустун, бешкетник’, *вар’ят* ‘божевільна, несамовита людина’, *дідівня* зб. ‘біднота’, *торбар* ‘жебрак’, напр.: Але перед її затуманеним горем і сутінками зором постала тепер інша Журачиха, інша Данилова *неня* (с. 19), *Вуйна* Василина, ще досить моложава і проворна жінка, поралась у кухоньці (с. 42), Чомусь найбільше любив погомоніти Пригода з *вуйком*, коли той роздягався до камізельки, і було видно, як з широкого пояса звисає розмаїте причандалля (с. 42), - Маю честь, Іван Залип’яський. Ваш *сестринець*, хоч доля досі нас і не зводила докупи. *Стрийко* Стефан віддає за лікаря Оксану (с. 325), Там газдує *нанашко* Русин. З онуками ще малими (с. 24), -Нині, вуйно, оркестра репіжить у читальні, напахніть старому *батярові* кацабайку (с. 44), То *бахур* Русинів з намови Пригодиної часто виробляє над своїм дідом розмаїті глупства (с. 24), Хіба варто вірити в те, що *дідівня* торбиста варнякає селом? (с. 51), Багачі казали: не мруть *торбарі*, бо нема передніків (с. 220).

Наддністрянські назви рослин і тварин у повісті – це *бульба* ‘картопля’, *бузьок* ‘лелека’, *товар* ‘рогата худоба’: Не орете кіньми? А самі копаєте? Вже на *бульбу*?(с. 38), На стрісі нашій – друга пара *бузьків* (с. 161), “Така її доля” – заспівав лиш одного разу пісню вуйко Пригода, як *товар* разом пасли (с. 20).

Номінаціями *барки* ‘плечі’, *крижі* ‘поперек; частина спини нижче пояса’, *писок* ‘рот’, *коркоші* ‘плечі’ репрезентована у творі діалектна соматична лексика: Ще від того часу, як одноокий Думпаль безцеремонно хапнув його сонного за *барки* на ліжку, Семцьо поклав собі про те Довбенякове гостювання викласти проводу … (с. 86), Вже має перев’язану через *крижі* ту вічну хустку

(с. 39), Кум красно говорить, але кривий *писок* має (с. 43), Уже он Степанко під самим небом на Довбенякових *коркошах* (с. 163).

Серед наддністрянських діалектних назв, ужитих у повісті, виділяються також тематичні групи побутової лексики, зокрема номінації одягу – *камізелька* ‘жилет’, *кацабайка* ‘утеплена безрукавка’, *райтки* ‘штани-галіфе’, *футерко* ‘хутро’: Сидів лиш у *камізельці*, і вона зовсім не заступала широкого ремінного пояса, котрим був підперезаний (с. 41), Ой, позимніло. Дайте, вуйку, дівчині свою *кацабайку* (с. 115), - Якийсь чоловік у *райтках*, що ’го до нас привів Цебрик (с. 355), Перед самим Вировим носом з кожухового *футерка*, з безлічі якихось блузок і светрів роздягався до сорочки Семен Цізорик (с. 89).

Говіркові назви предметів домашнього вжитку, знарядь праці, меблів представлені лексемами *мисник* ‘шафка для посуду’, *рискаль* ‘лопата’, *скопець* ‘посудина, в яку доять молоко’, *гарапник* ‘нагайка з оситняку’, *пугар* ‘склянка’, *барда* ‘сокира для тесання’, *горнець* ‘глечик на молоко’, *коновка* ‘мале відро’, *дзигарок* ‘годинник’, *кадуб* ‘бочка’: І тихенько крався до хати, навпомацки зближувався до місця на припічку за *мисником* (с. 31), За хвилю вибігає Ганька з *рискалем* (с. 39), В око кинувся довбаний липовий *скопець*, в якому і сам любив великою дерев’яною ложкою збивати сметану на масло (с. 40), Як мав туди йти, бачив з дротяним *гарапником* твого сина (с. 50), -А про ту, вуйку, що Ясик своєму дідові підсипав в *пугар* замість того цукру, що сам зїв (с. 52), Якби … ти, замість носити під пахвою папери, узяв широку вітцівську *барду* та й зачав будувати таке, що і зараз видно селянськими очима, то Пригода не балакав би з вами навиворіт (с. 169), Хапав з кутка *горнець* з сироваткою, продував потоплених мух, напивався і біг (с. 254), А дощ тоді лив, як з *коновки* (с. 12).

Використав Б. Бойко в повісті і наддністрянські діалектні лексеми на позначення будівель та їх частин, зокрема *буда* ‘погано збудована хата’, *стрих* ‘горище’, *подра* ‘настил над хлівом’: Чи не горить їхня *буда*? Боже, на саме благовіщення…за гріхи! (с. 122), -А хто має відвагу запевнити, що того маляра

нема зараз над нами на *стриху*? (с. 87), -Знаєш, Даниле, наш індик утік на *подра* (с. 281).

Інші лексико-тематичні групи наддністрянських діалектизмів у творі репрезентовані поодинокими словами, такими, як *хосен* ‘користь’, *кулеша* ‘страва з кукурудзяної муки, зварена на воді’, *корець* ‘центнер’, *коєць* ‘клітка (для курей, поросят, кролів тощо)’, *зільник* ‘квітник’, *файка* ‘люлька’: Хтось навмисне скажено став військовим кованим чоботом речнику на ноги, але з цього малий був *хосен* (с. 50), - Наварили, Зоре, вуйко *кулеші* ще на першій забаві (с. 111), Невдовзі цимбалами забриніли на сходах жінчині ноженята в червоних чобітках за два *корці* жита (с. 9), Я сам бачив, як ви в *койці* свиню на ярмарок везли (с. 35), Нічого не було. Ні сонячної передвесняної днини з метушливим галасом синиць у *зільнику* під вікнами (с. 9–10), Чи не маєш, Олексо, чим *файку* набити? (с. 44).

Окрім наддністрянських діалектних іменників, у повісті Б. Бойка поширені й іншочастиномовні говіркові одиниці. Серед дієслів зафіксовано *напудитися* ‘налякатися’, *лапати* ‘ловити’, *відвінувати* ‘наділити приданим’, *нарихтувати* ‘заздалегідь приготувати’, *видіти* ‘бачити’: - Заплакались, ха-ха. І минуло. Знаєте, я *напудився*. Такий гість. На біду багато не треба (с. 23), -Чи ти *злапав*, Олексо, когось за руки? (с. 49), Бачиш, ми чекали – *відвінуємо* тебе з полем (с. 233).

Діалектні прикметники у творі – це *задушний* ‘поминальний’, *таний* ‘дешевий’, *перепуджений* ‘переляканий’, *файний* ‘гарний’: - Вікна вибиті, хата задротована, світло в хаті, наче на могилі в *задушні* дні (с. 116), Прийдіть до моєї хати на студенину – чорне пиво, мед-горівка тепер *тані* (с. 268), Ая, сама я виділа, як крався головатий до села геть *перепуджений* (с. 242).

Із наддністрянських прислівників автор ужив *фудульно* ‘гордовито, зарозуміло’, *банно* ‘сумно’, *файно* ‘гарно, добре’: Беремося *фудульно* стверджувати – перечити факти (с. 56), Хіба скажу піснею – *банно*, милий, мій

миленький, банно, а вже моє біле личко ціловане давно (с. 222), То хіба *файно* в чужого чоловіка, котяро, випчихувати (с. 43).

Отже, для Б. Бойка характерне фрагментарне використання наддністрянського говору як стилістичного засобу в структурі орієнтованого на літературну норму художнього тексту. Серед діалектизмів перевагу автор віддає лексиці, в окремих випадках уживає фонетичні та морфологічні форми. Говіркові риси, що диференціюють наддністрянський діалект на тлі інших південно-західних говорів, у художній мові Б. Бойка не відображені.

3. 2. Використання наддністрянських говіркових елементів у творах Б. Голода

Традиція використання наддністрянських діалектизмів у художніх текстах, започаткована М. Шашкевичем і Я. Головацьким, підтримувана А. Чайковським, О. Маковеєм, Б. Лепким, М. Яцковим, І. Керницьким, Б. Бойком та ін. письменниками, продовжується і в сучасній українській літературі.

Нові культурно-мовні умови, що виникли з прийняттям незалежності України, зокрема тенденція до ослаблення цензури, можливість відступу від мовних норм як наслідок загальної демократизації суспільного життя, створили передумови для більш широкого введення в художній дискурс діалектних елементів. Сучасні письменники “вільні у виборі способів вживання діалекту в художній мові, його використання більше не регламентується редакторами-видавцями, художні тексти публікуються в авторській редакції без редакторських поправлень діалектних форм” [44, с. 219]. Творення художніх текстів із включенням діалектних елементів у сучасному українському культурному процесі оцінюється як модерн і надалі залишається ознакою інноваційного художнього руху [33, с. 25].

Наддністрянський говір як важливий чинник художнього текстотворення використаний у мові Б. Голода – сучасного прозаїка, уродженця с. Діброва Рогатинського району Івано-Франківської області, автора збірок новел і оповідань “Грішники”, “Das ist Brot”, “Глибока дорога”, лауреата премії ім. Івана Франка (2014) в галузі літератури за книжку “Глибока дорога”. Більшість художніх творів Б. Голода засновані, як указує автор, на фактичному життєвому матеріалі, за яким стоять конкретні, знайомі йому люди – жителі Діброви та сусідніх сіл [6, с. 2], носії наддністрянського говору, тому цілком доречною в мові художніх текстів є низка наддністрянських різнорівневих діалектних елементів.

Наддністрянський говір Б. Голод використовує зі стилістичною метою – як засіб географічної локалізації зображуваних подій, етнографічної та соціальної ідентифікації персонажів. Добір наддністрянських діалектизмів у художній мові здійснено цілеспрямовано, про що свідчить, зокрема, наявність різнорівневих діалектизмів у мовленні персонажів та відсутність їх, за винятком деяких лексичних діалектних одиниць, в авторській мові, пор.:

У неділю за доброї погоди під сільською читальнею збирається найбільша в селі вулиця. То буде розмова про урожай, погоду, політику… А ще про різні “*трафунки*”, якими такі багаті наші села.

Так було на цей раз. Коли вже обговорили врожай і погоду, Петро Деруга запитав:

– А *чулисте*, хлопці, що Максим Королевич вже *чисує*?..
– Та ти що? *Дивітсі-Дивітсі*! Такий здоровезний *хлоп*!
– О-в-ва!.. А я два дні тому здибав його Таньку, то казала, що нібито надії нема ніякої, але, може, *ше* трохи потягне…
– Та яке “потягне”? Яке “потягне”?.. Я вчора був у *него*, – продовжував Петро. – Там вже нема кому жити… Що Ви? Руки – як ниточки,

рушити ними не годен. Очі йому *запалисі*! Висох на трісочку. Не *вогори* нічого і не їсть уже другий день.

– *Йо-й*! То *сі мучит*, бідний… (Сильний, с. 53).

У наведеному фрагменті тексту авторська мова й мовлення персонажів різко контрастують між собою. Мова автора – це нормативна літературна мова, в яку включено тільки лексичний діалектизм – *трафунок* ‘випадок’. Він, як іншосистемна одиниця, виділений графічно – за допомогою лапок. Мовлення персонажів стилізоване під наддністрянську говірку; поряд із лексичними (*чисувати* ‘помирати’, *хлоп* ‘чоловік’), в ньому відбито основні фонетичні та морфологічні наддністрянські діалектні форми, зокрема голосний *і* замість *а* після м’яких приголосних (*дивітсі, запалисі*), метатезу (*вогори*), приголосний *ш* на місці *щ* (*ше*), твердий *т* у закінченнях дієслів (*сі мучит*), фонетично змінені залишки перфекта (*чулисте*), вигук *йой*. Завдяки протиставленню мови персонажів авторській мові – діалектного літературному – досягається художній ефект вживання наддністрянських говіркових елементів у творах Б. Голода.

Характерною особливістю використання Б. Голодом наддністрянського говору в художніх текстах є максимально точне і повне відтворення в мовленні персонажів його фонетичної і граматичної систем. Часто автор вдається до копіювання фрагментів діалектної мови, пор.:

– В *трийціть* восьмім році, пане, я *вернувсі* з зарібків аж з *Гамерики*. Заробив я за *штири* роки, як на той *чис*, немало. Бо-*м зміг купити* п’ять *морґів* поля, *сіножіть*, та ще й морґ лісу *в Козакові* долині. І тілько я перший урожай *зібров*, як прийшли совіти і забрали *всьо*, а сам я чудом *сі вратував*. *Переховувовсі* до самої войни в *їдного* колєґи в Львові. *Аби-м* хтось не *пізнов на вулици*, то’*м запустив* бороду і ходив з *коштуром*.

Мову персонажа можна ототожнити з наддністрянською говіркою, оскільки вона повно і майже послідовно відбиває наддністрянські діалектні

риси, а саме: перехід голосного *а* в *і, и* після м'яких приголосних і шиплячих, лабіалізацію *а* перед *в* у кінці складу, вживання приставного *г,* депалаталізацію приголосного *р,* флексію *–и* в місцевому відмінку однини іменників жіночого роду, закінчення *–і* в місцевому відмінку прикметників жіночого роду, фонетичні варіанти числівників *штири, трийціть, їдного,* фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта в минулому часі дієслів, лексичні діалектизми *коштур* 'палиця', *морґ* 'міра землі, що дорівнює 0,56 га'.

У мовленні героїв новел і оповідань Б. Голода відображено майже всі фонетичні та морфологічні риси, якими характеризується наддністрянський говір. Фонетику наддністрянського діалекту репрезентують такі мовні явища.

Голосний *а* після м'яких приголосних і шиплячих переходить у голосні переднього ряду *е, и, і*: Мій *зєть* Юрко має якийсь бізис (На пр., с. 52); – А тоди *зачив*, які документи мені тра збирати (По г., с. 49); Аво, – кажу, – до мене коли би-сти не прийшли, я все маю *чис* поговорити з Вами (По г., с. 48); Ми тілько *присєдим* (М., с. 56); Та він мені в горлі *застриг* (Не по-люцки, с. 71); Вона бреше більше, як на *п'їть* цинтиметрів (Кл. з., с. 110); – … Але маю такой *щісцє* від Бога, – тішив сам себе (Ост., с. 84).

У префіксі *ви* на місці *и* виступає *і*: Давайте, Йване, *ві́п'єм* (Л. до К., с. 146); А я того вже не слухаю навіть, тілько *ві́питую*, котра то вже година (По г., с. 50); А він всьо *вітримов*, здоровий додому повернув і жиє дотепер (З. ч., с. 127).

Однією зі специфічно наддністрянських фонетичних рис є лабіалізація звука *а* перед *ў*. Вона послідовно відбита у творах Б. Голода: Дикументи приймив, сам всьо *понаписувов*, мені тілько пальчиком *показов*, де я маю підписатисі (Не по-люцки, с. 69); А питання до вас таке: скажіт, чи то *провда*, жи там на сході не стало вже псів і котів?.. (Аґ., с. 28); – Аво! Здаєсі, іде!..Бігме, його *овто*! (У в., с. 109).

Ще одна типово наддністрянська фонетична ознака у творах Б. Голода – перехід ненаголошеного *о* в *у*: Багато ґаздів будувалося, і кожен хотів звести добру хату та добру стайню. А попри те, ще й *студолу* і комору (М., с. 55).

Мова персонажів відбиває і таку характерну наддністрянську діалектну рису, як уживання протетичних *в, г* на початку слова: Я запримітила, що в нього аж сльози з *вочей* сі котят (По г., с. 47); Бери тушонку на хліб, *вогірок* та й вогори (В мл., с. 58); "*Гінтересно*: яка теперка тота Німеччина?" (В мл., с. 60); Та моя *Воксана* навіть би застриг могла дати, якби то конче потребував хтось… (В шп., с. 63); Андрій цілі дні косив, *воров*, доглєдов коней (Щ. п. хл., с. 115).

В окремих словах відбито метатезу: Не *вогори* і нічого не їсть уже другий день… (С., с. 53).

У звукосполуці *мй* звук *й* асимілюється носовим приголосним *н*: – Е-ей, таким *мнєконьким* не можна бути! (С., с. 54); Не знаю тілько, чого вона їздила тоди, не *памнєтаю* вже (Щ., с. 106); А мої мают кожного дня сир, сметану, *мнясо* (В шп., с. 63); А на *памнєтник* ще си наскладаю (П., с. 120).

Звукосполучення губних приголосних з *й* не має епентичного *л* у дієсловах: – Певне! Вони що там *роб'ют*? Лиш сидять і атрамент списуют…(По г., с. 48); – Гадаю си, ти си балакай, а я сі так від тебе не *вступ'ю* (По г., с. 48).

Приголосні *р* та *ц* диспалаталізуються: – А тогди як' му встрілив слово! Я вам' го не *повтору*! (На пр., с. 52); – В се я вже не *повіру* ніяк! (В шп., с. 65); Та ж буде ще солома, *бурак*, жому привезу (Кл. з., с. 113); Видити, – каже, – ми задля Вас поза годину навіть *працуєм* (По г., с. 50); Рахуйте: єндик, дві качки, сто *яєц*, грудку масла (Ф., с. 34).

Виразною ознакою наддністрянського говору є м'якість приголосного *с* перед пом'якшеними губними. Цю рису відображено в мові персонажів новел Б.Голода: Кине пару атомних та й буде *сьвятий* спокій… (М., с. 14); Сиру

відтиснула, трохи яєць назбирала і хліб *сьвіжий* спекла (Ф., с. 34); Рум'яна така, і так, якби сі *всьміхнути* хтіла (Щ., с. 106).

Звук *л* у позиції перед приголосними твердий: "Йдіт в тоті двері до *началника*" (По г., с. 48); Вже *більше* години, як він поїхав додому (По г., с. 50); Кажут, жи зара всьо *началство* так балакає... (На пр., с. 52).

Приголосний *ч* змінюється на *ц*: Шо Ви, пйона не видити, *ци* шо? (М., с. 56); Не знаю, *ци* Бог мені простит, *ци* нє... (Зл. і гр., с. 83); *Цудо* сі стало (Р., с. 137); Ті як зробили замок в дубовім бальку, *ци* в дубові платві, то най сі сховают теперішні зварені *ци* вимурувані (М., с. 55).

Засвідчено у творах скорочення ненаголошеного складу в слові *треба*: – Певне! *Тра* бути хлопом, а не бабов (С., с. 54); Та й каже, жи' му *тра* щось помогти (На пр., с. 52); Тобі хлопа *тра*, а не обрубка (Кл. з., с. 112).

Художня мова Б.Голода досить повно і послідовно відбиває морфологічні особливості наддністрянського говору. Вони такі.

Іменники І відміни та узгоджувані з ними прикметники та займенники у формі орудного відмінка однини мають закінчення *-ов, -ев*: Він приймив мої дикументи, а я му за то чоколяду. Він з *тов чоколядов* та й зо *мнов* (На пр., с. 51); Казала, що буду керувати *майстернев* (Ост., с. 84); Ви чого самі *з собов* балакаєте? (Н. щ., с. 87); Такой *щасливов* була (Щ., с. 107).

Іменники середнього роду мають флексію *–е* в називному та знахідному відмінках однини: Навіть-смо си невелике наймицке *весілє* справили (Н. щ., с. 89); І най з мойов смертив скінчитьсі твоє тяжке *житє*, доню ... (Н. щ., с. 89).

Закінчення *–и* характерне для іменників ІІІ відміни у родовому, давальному і місцевому відмінках однини: – А мій Ромко ходив на прийом до великого началника *в области* (На пр., с. 51); Хочу, аби-с була *на старости* щасливіша, ніж я (Н. щ., с. 88); Він так, бідний, чекає *смерти*, а Бог йому не дає (Щ., с. 105).

Іменники ІІ відміни та множинні іменники у формі місцевого відмінка закінчуються на *–ох*: – То такий собі, вже в роках, началник, але *по вочох*

виджу, жи дасть си балакати (По г., с. 48); Якбисти, – кажу, – робили *по* цалих *дньох*, то би-сти не погубили (По г., с. 49); Йой, шо то мене так заболіло *в грудьох*? (У в., с. 109); Теперечка мої діти ходєт *в* своїх *чоботьох* (Зл. і гр., с. 83).

Деякі іменники ІІ відміни м'якої групи у формі орудного відмінка однини мають флексію *-ом* замість *–ем* і *–ам*: І була-м щаслива, доню, своїм наймицьким *щісцьом* (Н. щ., с. 88); Але зато він буде єден тєгнути плуг чи сани *з гнойом* (Н. в., с. 23).

Замість літературного закінчення *–ам* у давальному відмінку іменники чоловічого роду та множинні іменники мають флексію *–ом*: Я своїм *дітьом* не раз кажу: не мучте мені внуків (В шп., с. 64); Та мій тато Андрій в трийціть третім році, як збирали збіжє нещасним нашим *українцьом*, що конали від голоду на сході, зерна не шкодував (З. п., с. 58); - Тра дати *коньом* перепочити (З. п., с. 56).

Засвідчено флексію *–ема* в орудному відмінку множини іменника *палець*: <...> як не схочеш родити мені добре, схочеш, аби я тебе би-м ті покинув, то вчіплюсі в тебе своїми *пальцєма* (Кл. з., с. 111).

Зрідка фіксуються залишки форм двоїни: Та й кажу 'му: та я лиш на *дві слові* (По г., с. 48).

Наддністрянські діалектні риси виявляються і в прикметниковій та займенниковій парадигмах. Так, прикметники жіночого роду в давальному і місцевому відмінках мають стягнені форми: – Та кождого тижнє він ї добрий пакунок з продуктами передає. Ну, а *старі* шо більше тра?.. (У в., с. 109); – Ті як зробили замок в дубовім бальку, ци *в дубові* платві, то най сі сховают теперішні зварені ци вимуровані (М., с. 55); - Ти що робиш *на чужі* нивці? (З. п., с. 60).

Простежується тенденція до вирівнювання прикметників за твердим типом основи: За ті гроші купиш собі хату. Їх *порожних* і таних – в селі зараз багато (Н. щ., с. 88); – Що 'му маю казати? Беру і брешу, жи я *самотна*... (По

г., с. 49); А він мені на то: “Ви, – каже, – здалека?” Здалека, - відповідаю. – Аж з *Середнього*! (По г., с. 48).

Поряд із літературними відмінковими формами особових займенників *я, ти, він, вона,* зворотного *себе* у родовому, давальному і знахідному відмінках, у творах поширені енклітичні форми. Займенник *я* вживається у формі *м’я, ми:* – А вона мовчит, бідна, бо що має *ми* на то казати?.. (По г., с. 48); – Господи! Та за що с *ми* так покаров? (На б. гр. кр., с. 41); То, простіт, *м’я,* люди дрбрі... (Зл. і гр., с. 32). Займенник *ти* в давальному відмінку має енклітичну форму *ти,* а в знахідному – *тя, ті*: – Чим теперка я сі вчіплю тебе, земелько моя рідна?.. Ти схочеш парубка! Аби обіймав *тя,* як дівчину (Кл. з., с. 112); – Не плач, Парасю!.. Я *ті* прошу (Гр., с. 116); Пропустив авто з краденим – шофер *ти* віддячив (В мл., с. 58). Займенник *він* у давальному відмінку вживається у формі *му*:– І що-сти’ *му* дали? – питали заклопотані мама (Ф., с. 34), у знахідному – має форму *го*: Гідний гусак був! Хтіла м’ *го* на насіння тримати (Не по-люцки, с. 69). Займенник *вона* у знахідному відмінку вживається у формі *ї*: <...> але мушу сі збути ’*ї,* бо не маю чим дітей годувати (На б. гр. кр., с. 40). Засвідчено також скорочену форму зворотного займенника *себе* у давальному відмінку: – Не давала ’м. Та що, він *си* не купи хліба сьвіжого? (Ф., с. 34);

Займенник *інший* вживається у фонетично видозміненому варіанті *єнчий*: – А він тоди питає, чи хата на когось *єнчого* не записана? (По г., с 49); Винен, бо чого я в бідности прожила своє життя, а *єнчі* розкошуют? (Н. щ., с. 87).

Засвідчені також діалектні редуплiковані форми займенника *тотой*, *тота*, *тото*: “Йдіт в *тоті* двері до началника” (По г., с. 48); – Що Ви, ґаздо, хочете за *тотово* пацєтко? – питає селянин продавця (На б. гр. кр., с. 40).

На наддністрянський говір вказують вжиті фонетичні видозміни літературних числівників *єден, їден,* а також складені числівники від одинадцять до двадцять та числівник тридцять, у яких звук *д* заступає приголосний *й*: – Дивітсі, хлопці: є з мого села *їден* такий премудрий (В шп.

с. 62); А по войні мене після фільтрації направили в Магадан. На *п'ятнайцять* літ! (К., с. 93); Вернисі, бо щось-їс туво зле відмнєрив. Мало би бути вісім і пів, а є всього вісім і *двайціть* (Кл. з., с. 110); А моя Ольга ходила до *єдного* началника довідатисі за мою пенцію (На пр., с. 51).

Низка морфологічних наддністрянських діалектних особливостей, відбитих у мовленні персонажів новел і оповідань Б. Голода, стосується дієслів. Зокрема, у закінченнях дієслів 3-ої особи однини II дієвідміни і 3-ої особи множини обох дієвідмін *т* твердий: – Шо там у Львові *кажут* пани за мої чобітки? (П., с. 44); І то *кричит* так, що люди в двері *заглєдают* (Не по-люцки, с. 69); – Ай, нанашку, що то за коні? Лиш *їдєт* багато (Н. в., с. 23); – Ти знаєш, що тепер і стіни *мают* вуха (М., с. 14); – Та жи баби, які *сі сварут* межи собов, то не раз так *роб'ют* і ні одна ще не впала і не вмерла (С., с. 54); По місєцеви не *приїздєт* і не *передают* ніц? (У в., с. 109).

У теперішньому та майбутньому часі дієслова II дієвідміни в 3-ій особі однини втрачають кінцевий *–т*: – Та що, він си не *купи* хліба сьвіжого? (Ф., с. 34); А він до мене!... Як *скоче*! (Не по-люцки, с. 69); – А теперечка ще змелю своєї пшенички, та й що ми біда *зробе*?... (В мл., с. 59).

У наказовому способі в дієсловах 3-ої особи однини та множини і 2-ої особи множини звук *т* твердий: То теперечка *скажіт* ми, ци вартує вчитисі? (В шп., с. 62); *Гасіт* світло, хлопці, тра вже спати (В шп., с. 65); – Ай, не *грішіт*, нанашко (Не по-люцки, с. 69); – Ганно! Віддай їм ті марки. *Най сі вдав'ят* (Ост., с. 86).

Форми минулого часу зберігають фонетично змінені залишки перфекта. Перша особа однини: – *Пішла 'м* до Андрія та й *мусіла 'м* там переночувати (По г., с. 50); *Віддала 'м сі* за него там, в Австрії (Н. щ., с. 88). Друга особа однини: Гей, Михайле!.. Вернисі, бо щось-*їс* туво зле *відмнєрив* (Кл. з., с. 110); – Зле-*с*, Петре, *виклепав* косу... (Кл. з., с. 113). Перша особа множини: – А що-*смо мали робити*? Га?.. (Гр., с. 115); Навіть-*смо* си невелике наймицке весілє

справили (Н. щ., с. 88). Друга особи множини: – Ото-*сти сі добули*! Вам того тра було? (По г., с. 50); – Видите, *добилистисі* свого... (По г., с. 49).

Атематичне дієслово *дати* у 2-ій особі однини має нульову флексію: – Михайле!.. А чо то ти мене пропустив? Га?.. То ліпшу землю намнєруєш тим, що до колгоспу не ходили, а мені шо *дась*? (Кл. з., с. 110).

У творах Б. Голода зафіксовано і наддністрянські діалектні службові частини мови. Серед сполучників – це *же, жи, жеби, гі*: То так, *гі* я би сі Люсці в вочи дивив (З. п., с. 46); Не захотів Михайло їхати до нас у гості, збоявсі партизанів, *же* воювали тоди в наших селах (Н. щ., с. 88); Америка не буде терпіти, *жеби* вони так глумилися над народом (М., с. 14);– Провда, *жи* ганьбив ми, лиш сі подивив на мене так, *жи* в середині ми зробилосі недобре (По г., с. 49); – Та й шо, *жи* ’му шістдесєтка минула? Мені ще молодий! (У в., с. 109).

Із наддністрянських часток у новелах засвідчено *нє, такой, хоцєнь, хоць*: У понеділок *такой* не варта їхати (По г., с. 47); Я сі погодила, бо *такой* дуже файний чоловік (По г., с. 50); Я ’му мругаю , на мігах показую, прошу, би був тихо, прошу, би ми не ганьбив, та що ви!.. *Нє*, і всьо (Не по-люцки, с. 69), Боже! Пошли нам, дай нам хліба насущного! *Хоцєнь* троха, *хоцєнь* єдну палиницю! (З. п., с. 62); Гінтересно було би стрітисі, або *хоць* лист прочитати, як живі ще (Щ. п. х., с. 117).

Діалектними є вигуки *йой, агій, адіт: – Агій*! Та чого сі полошите? (См. гр., с. 135); – *Йой*, то задорого (На б. гр. кр., с. 40); Богачі крадут більше! *Адіт*, возьміт урид наш... (Зл. і гр., с. 82); – *Йой*, – кажу, – та що мені з того, як я автобус, певне, втратила... (По г., с. 50).

У творах Б. Голода наддністрянські діалектні риси виявляються і на синтаксичному рівні. Вони такі.

Прямий додаток-назва осіб при перехідних дієсловах уживається у формі називного відмінка: Я також *маю діти* (Ф., с. 33).

У словосполученнях із семантикою призначення замість прийменника *для* вживається прийменник *до:* Я тобі ще випишу і припишу *мазь до натирання* (Пож., с. 120).

В обставинних конструкціях місця переважає прийменник *до* з родовим відмінком: *Поїхала* я в понеділок *до міста* на базар (По г., с. 47); Сестра *вступила до Львова* на науку (Підк., с. 43); Бо зранечку *мав* Ілько *їхати* за трактором *до Скоморох* (Ост., с. 85).

Прийменник *за* вживається замість *про*: Явдоха *за Панька ще не знала* (Не по-люцки, с. 72); *За* розбитих *швабів* тесть *забув* геть чисто (В мл., с. 60);– Як думаєш, Михайле, Гілько *за Мацька знає?* (Ост. обл., с. 21).

Літературним конструкціям родового відмінка з прийменником *у* в творах Б. Голода відповідають словосполучення давального відмінка без прийменника: – Він би, може,не пив був так, може, би сі був спинив, але він дуже забанував, як *їм втопивсі* їх Андрійко… (Щ., с. 107); Бо *жінка му вмерла* відразу по войні (З. ч., с. 127).

Часто фіксується така діалектна риса, як збереження предикативної зв'язки *бути* у формі теперішнього часу: *Ви є* дуже добра *людина* (Не по-люцки, с. 69); – Але *ти є фільозоф*, Словку! (В шп., с. 63); А я що, *я є хлоп* (Комп., с. 92); *То є* чужа, нецивілізована *держава* (Комп., с. 94); Я не знаю, що *таке є зо мною* (Т. м., с. 73).

Засвідчені в мовленні персонажів новел і оповідань Б. Голода фонетичні та граматичні говіркові форми демонструють вузькодіалектну специфіку наддністрянського говору. Позначені виразно наддністрянським колоритом, вони прикріплюють героїв твору до чітко окресленого соціально-територіального середовища, ідентифікуючи їх як селян-наддністрянців.

Відтворюючи в новелах і оповіданнях картини побуту та фрагменти традиційної культури наддністрянців, особливості їхнього світосприйняття, Б. Голод використав у художній мові низку діалектних лексем. Із

наддністрянських лексичних діалектизмів у мові прози засвідчено слова різних лексико-тематичних груп.

Наддністрянські діалектні назви осіб репрезентовані номінаціями людей за різними ознаками. Серед назв осіб за спорідненістю зафіксовано *неня* ‘мати’, *стрий* ‘дядько по батькові, батьків брат’, *стрийна* ‘дружина батькового брата’, *вуйна* ‘дружина брата матері’, *вуйко* ‘брат матері’, *тета* ‘сестра матері або батька’: - Тут такого хліба не печут, як пекли *неня* на капустянім листку (Б. хл., с. 107); Коли я був такий, як ти, мій тато Гриць зі *стрийом* Йваном тяжко згрішили (Зл., с. 157); – Видите, *стрийно*, так і пішов з житє, і не довідавсі, же його Петрусь також має золоті руки (Щ., с. 107); Я пішов далі, до бабусі Катерини. *Вуйна* сказала, що облавники вже в них були і *вуйка* не знайшли (Ост. обл., с. 22); В *тети* були тільки мама і Полякова Марися (Ост. обл., с. 22).

Діалектні лексеми *вуйко, нанашко, нанашка* часто використовуються у звертанні до старших за віком людей: В Зелену неділю, як вийшли люди з церкви, Штефан стримав на подвір’ї святошну громаду. – Шановні ґазди і ґаздиньки! Шановна молоде! Старий Штефан хоче затримати вас на кілька хвилин <...> Буду до вас звертатисі з тим, аби сьте простили мій гріх. – Не кажіт, *вуйку*. Богачі крадут більше (Зл. І гр., с. 82); – Та Ви що, *нанашку*? – вдає ображеного Юзик (На б. гр. кр., с. 40); Юстина Когутиха верталася автобусом з району. Сидить біля неї Карпова молодиця – Варварка та й слухає сповідь старої. – Ти розумієш, Варварко, що я сі старала. – Ну, та певне, *нанашко*, – підтримує розмову Варварка (Не по-люцки, с. 69).

Діалектні номінації особи за віком репрезентує в новелах і оповіданнях Б. Голода лексема *панєнка* ‘молода, незаміжня дівчина’: Така собі молоденька, чорненька, не маю що казати, вродлива *панєнка*, і давай зо мнов сі сварити (По г., с. 49).

Говіркові назви осіб за майновим станом представлені лексемами *ґазда* ‘господар’, *дідова* зб. ‘біднота, жеброта’: Знімав шапку *ґазда* і тричі

хрестився... А *ґаздині* додавали: – І дай здоровля нам, живим, і нашим дітям (Щ., с. 105); - Та то не армія… Якась *дідова* нещасна (Х. м., с. 36).

Із назв осіб за родом їх діяльності засвідчено *фірман* ‘візник’, *дохтор* ‘лікар’:– Та жи тепер каждий краде: від президента до *фірмана* (Зл., с. 83); – То як оперувати, пане *дохтор*? – дивився з надією на немолодого хірурга (Кл. з., с. 112).

Зафіксовані у творах і діалектні оцінні назви, зокрема *гниляґа* ‘ледащо, нероба’, *сарака* ‘бідолаха’, *покропивниця* ‘позашлюбна дитина’, *вар’ят* ‘божевільний’, *драб* зневажл. ‘обідранець, босяк’: – Твоя *гниляґа* могла би вигнати козу з саду (Сут., с. 122); Колись, як був молодим, як був здоровим, то, напевно, такой крав *сарака* (Зл. і гр., с. 82); – Ще й мало не дістала від свого *вар’ята* (М., с. 16); – Через се дитину мою всі *покропивницев* обзивали, а мене – покритков... (Н. щ., с. 87); - Прошу суду, я не є ніякий драб. Я є цісарський жовнір, до того ж вулан (Ц. ж., с. 32).

Тематика творів Б.Голода зумовила широке використання діалектної побутової лексики. Передусім це назви одягу, матеріалу, з якого він виготовляється, прикрас, взуття та супровідні до них речі – *цайґ* ‘цупка бавовняна тканина’, *сподні* ‘штани’, *байбарак* ‘верхній короткий чоловічий, рідше жіночий, одяг’, *запаска* ‘фартух’, *кучма* ‘висока шапка’, *пацьорки* ‘намисто’, *капці* ‘хатнє взуття’, *паляруш* ‘гаманець’, *ґумаки* ‘ґумові чоботи’, *куфайка* ‘стьобана куртка на ваті’, *лахи* ‘старий одяг’, *кацабайка* ‘утеплена безрукавка’, *шальок* ‘шарф’, *камаша* ‘солдатська онуча’, *барлаки* ‘сукняні чохли, які натягають на чоботи взимку’, *дерев’янки* ‘черевики з дерев’яною підошвою’, *мешти* ‘туфлі’, *турепка* ‘жіноча сумка’, *дзиґарнічка* ‘мундштук’, *платина* ‘хустина’: - Та жи то не *цайґ* якийсь, що ви собі дозволієте казати “Задорого” (На б., с. 40); На мене сі *сподні* були навіть трошки задовгі. А тепер?.. (Т. м., с. 74); Шив його Кривий Стась із шматочків, що залишилися від скупо скроєного маминого *байбарака* (Карт., с. 17); Мама кутиком *запаски* сльозу витирала (У н. р., с. 10); Уся ця бура маса вдарила в юхтові чоботи,

шкіряний фартух, забризкала обличчя і навіть чорну *кучму* (См. Гн., с. 130); <...> пошив із сирівцю новеньку шлею, ще й оздобив її гарно старими *пацьорками* й акуратно вирізаними "дзвуночками" (Гр., с. 115); – Ось там уже і штани, і білизну нормальну можна вирвати, а іноді й *капці* якісь... (Ч., с. 178); Олекса прийшов до тями. Заховав гроші в саморобний *"паляруш"* (Комп., с. 95); З одягом дещо гірше. Тому й ходимо в *ґумаках* і *куфайці* (Чистилище, с. 178); Рать була бідна, одягнута – хто в що. Переважною більшістю – в обмотках-*камашах* замість чобіт (Х. м., с. 36); – На ноги бери *барлаки*. – Не так сунися і в ноги тепліше (Ост. обл., с. 21); Роберто відкрив свою імпортну *турепку*, з якої випали долари (Л., с. 142); Поруч тато курили зі своєї довгої *дзиґарнічки* (К., с. 17); В *платині* намацав ґаничку цукру (З. п., с. 54)..

Назви їжі, напоїв, продуктів харчування представлені лексемами *лемішка* 'страва з пшеничного борошна', *баланда* 'несмачна страва', *зупа* 'суп', *паланиця* 'перепічка', *помаранчита* 'апельсини', *чоколяда* 'шоколад', *япко* 'яблуко', *льоди* 'морозиво', *гарбата* 'чай': Аби не думати про порожній шлунок і про те, коли Люська зварить *лемішку* з узваром (чи не єдине ситне блюдо, яке ще було в хаті), Дмитро тихенько встав і вийшов до стайні (З. п., с. 41); - Вам, мабуть, важко повірити, що за ту миску *баланди* з брукви мене могли розстріляти (З. ч., с. 131); Пішли вони, а я ту *зупу* нещасну вже не їм (З. ч., с. 131); Останнє борошно Люська витрясла на *паляниці* два тижні тому (З. п., с. 40); А їсте ви що?.. Чорний хліб, картоплю і фасолю. А коли ви їли ковбасу, *помаранчита*, ікру? (Аґ., с. 28); – Я їм все *чоколяду* купую, і вони мені всьо кажут (На пр., с. 51); Буду пекти зараз. А як кажеш, Варварко? Начинити'го *япками*?.. (Не по-люцки, с. 70); Тато також похвалили мене. Казали, що не хочуть, бо їли *льоди* в місті (Льоди, с. 16); Та хочеш цукру до *гарбати*, хочеш самогонки, то йди до колгоспу та й роби так, як всі (Зл., с. 163).

Ще однією семантичною групою діалектної побутової лексики в новелах і оповіданнях є номінації хатнього начиння, знарядь господарського призначення та їх частин, зокрема *бамбетель* 'лавка-ліжко', *верета* 'домоткане

простирадло, рядно', *коц* 'шерстяна ковдра', *тачівка* 'валок качати білизну', *маґлівниця* 'вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни', *обрус* 'скатертина', *кіш* 'кошик', *броцак* 'рюкзак', *ферфляша* 'металева посудина з закруткою для зберігання рідини', *пугар* 'склянка, чарка', *путня* 'відро', *жґребло* 'залізна щітка, якою чистять коней, корів', *таца* 'піднос', *кадуб* 'велика бочка', *оповка* 'торба, у якій по дорозі коням дають сіно', *рондиль* 'сковорода', *ферія* 'склянка, гранчак', *фіра* 'підвода', *кират* 'кінний привід', *пйон* 'тягарець на довгому тонкому шнурку, за допомогою якого при муруванні визначають рівень по вертикалі': Потім п'ять-шість німців сідали і ставали на широку, як *бамбетель*, спину ваговоза (Н. в., с. 23); – Нащо ти такі *верета* в'яжеш, Параню? (Гр., с. 116); Зі старого *коца* вишила собі штани, бо не було що одягти (Сп., с. 91); А мама купали мене і спати вкладали. А самі ще тачали *тачівкою* і *маґлівницею* простирадла, *обруси* і сорочки для нас (У н. р., с. 10); <...> Встигла до суду побувати вдома у судді та вручити йому за тодішніми мірками немалий *кіш* (Ф., с. 34); – Їсти можеш мені не давати в поле. Але постав в *броцак ферфляшу* з водов (Кл. з., с. 113); Семко вмостив на солому невеликий куферок з паперовими *пугарчиками* (Льоди, с. 15); Я вже як на розпеченім *рондли* сиджу (По г., с. 50); – Та вона дає *путню* молока нараз (На базарі гроші крали, с. 40); Дмитро тихенько встав і вийшов до стайні. Викинув гній, почистив *жґреблом* корову і ялівку Ласю (З. п., с. 41); – А ти виділа, кілько грошей кинув на *тацу*? (См. р., с. 167); Потім бралися стругати картоплю, набирали з *кадуба* огірків, никали по горшках за квасним молоком (Виб., с. 30); А мій, най там з Богом спочиває, як тілько *ферію* перевернув у себе – відразу з кулаками битисі ліз (Щ., с. 107); *Фіру* зібрав сам зі старих коліс і осей (Кл. з., с. 111); Довго заводила Настя: за полем, за лісом, за *киратом* (С., с. 122); Шо ви *пйона* не видити, ци шо? Ану, Семене, розбирай сей рид!.. (Майстри, с. 56); – Він ти потрафив на Андрія сам-їден витягнути з подвір'я Пилипа Васильовича віз, перетягнути через ціле село і затягти його в ріку так, що лиш *кульпаки* з води стирчали (С., с. 53);

Наддністрянські діалектні назви мір засвідчено лексемами *кільо* ‘кілограм’, *корець* ‘центнер’, *дека* ‘100 грамів’, *квандрас* ‘чверть години’: – Рахуйте, єндик, дві качки, сто яєц, грудку масла, таку десь з на півтора *кілє* і ще – дволітровий слоїк меду (Ф., с. 34); – А пшениці, знаєте, хлопці, кілько берут там? – Кілько?.. – Сімдесіть-вісімдесіть *корців* з гектара! То так гі двайціть *корців* з діжки... (В мл., с. 61); – Вип’єте по десіть *дек* та й будем сі брати до роботи (М., с. 55); Через який *квандрас* чису вертаюся вже з тютюном (Ц. ж., с. 32).

Зафіксовано у творах окремі загальні назви географічних об’єктів – *фоса* ‘рів’, *посіч* ‘ділянка лісу, де виготовляють дрова’: Лежить Семен у *фосі*, плаче, піднятись не може (См. р., с. 171); Хто поїде в *посіч* за дровами? (Гн., с. 25).

Наддністрянські діалектні номінації частин тіла у творах Б. Голода репрезентовані лексемами *чупер* ‘волосся’, *писок* ‘рот’, *барки* ‘плечі’: Як тобі пасує без того *чупера* (Кл. з., с. 114); Кричит, аж му слина з *писка* скаче (Щ. п. х., с. 115–116); Наразі вискакує якийсь офіцер, вхопив мене за *барки* і на мене матом (Х., с. 143).

Низка наддністрянських діалектизмів у художній мові Б.Голода – це слова з абстрактним значенням, такі, як *празник* ‘свято, храм’, *кривавиця* ‘те, що зароблене важкою працею’, *форшпан* ‘різновид повинності, що передбачав перевезення когось чи чогось власним кінним транспортом’, *сапсиндія* ‘субсидія’, *трафунок* ‘випадок’: Подарували сестрі чобітки на наш *празник*, на Михайла (Підк., с. 43); Вона писала в холодочку і крала разом з тобов мою *кривавицю*! (Сут., с. 123); До того ж селянин мусив відробити індивідуальний *форшпан* – відвезти державі свій континент та ще за тих із родини, в кого не було коней (Ф., с. 32); А що взяла слово відразу за Анелькою, то й собі розпочала з *“сапсиндій”*... (На пр., с. 51); І розповіли нам тато про прикрий *трафунок*, що стався в дорозі (Тр., с. 42).

Крім зазначених груп наддністрянської лексики, в новелах і оповіданнях засвідчено поодинокі репрезентанти інших тематичних груп, зокрема *олуфко*

‘олівець’, *фузея* ‘рушниця’, *копанка* ‘криниця’, *шпеклєр* ‘приміщення для зерна’, *коп’єк* ‘малий круглий стіжок’, *пацє* ‘порося’, *трійка* ‘отрута’, *канон* ‘гармата’, *шпиталь* ‘лікарня’, *фризура* ‘зачіска’, *застрик* ‘укол’, *коверта* ‘конверт’, *склеп* ‘магазин’, *п’єц* ‘піч’, *байда* ‘велика скибка, шматок (хліба)’: Зрештою, коли помру, то моя пам’ять вже не дасть нікому нічого. Тому час від часу вдаюся до *олуфка* (Мн., с. 76); Підійшов ближче тільки голова сільради Микита Крутихвіст, який був за понятого, голова колгоспу Орест Паук і сторож Мирон Шувера, якому дружина принесла *фузею* з дому (Зл., с. 163); Дехто закопав борону чи плуга, а то й цілого воза розібрав і вкинув у *копанку* (У к., с. 36); Довго заводила Настя: за полем, за лісом, за киратом. Потім – за стодолою, що розібрали на колгоспний “*шпеклєр*” (Сут., с. 122); Показую їм, же снопи стоєт в *коп’єку* необмолочені (З. п., с. 49); Конє прив’єзали до воза, а її посадили на віз з *пацєтами*, же повідбирали в людей (З. п., с. 67); - О! О! Видите, вуйку, до чого ті коні? Аби *канони* тєгати і фотографуватисі (Н. в., с. 23); Хто бував у наших сільських *шпиталях*, то, напевне, знає, що більшість тамтешніх пацієнтів не є тяжко хворими людьми (В шп. ... ,с. 62); Я тебе сам пострижу. Рівненько-рівненько! Бо більше ніхто не вміє таку *фризуру* зробити собі (Кл. з., с. 114); Моя такой дає мені *застрики*! (В шп., с. 62); Каже, я ’му всунув *коверту* та й думаю, жи він зараз буде її віддавати (На пр., с. 51); Думаю собі: аби то скорше було, перескочу через паркан та й куплю, бо *склеп* ту, недалеко стоїт (Ц. ж., с. 32); Маю ще сховані в *п’єцу* дві ґанички цукру (З. п., с. 43); Але як зобачу ту *байдочку* хліба, то слинка сама зачинає текти (Б. хл., с. 107).

Наддністрянська діалектна лексика у творах Б.Голода представлена не лише іменниками, а й словами інших частин мови. З-поміж прикметників засвідчено *файний* ‘гарний, добрий’, *таний* ‘дешевий’, *мацьонький* ‘маленький’, *нехарапутний* ‘неакуратний, неохайний’, *марний* ‘худий’, *цуговий* ‘швидкий, сильний’, *випуцуваний* ‘начищений до блиску’, *моцний* ‘міцний, сильний’, *шаляновий* ‘виготовлений із тонкої вовняної тканини’: *Файний* той

Панько. Такий культурний, вихований (Не по-люцки, с. 72); За ті гроші купиш собі хату. Їх порожних і *таних* – в селі зараз багато (Н. щ., с. 88); Просто на очах, перед дзеркалом, дійшов до того, що став *“мацьоньким”*, як миш (Т. м., с. 74); Ну що: я вже така *нехарапутна* чи така бідна, що в мене не можна брати? – знову хлипнула Юстина. Тажи в хаті в мене чистенько, сама знаєш. Та й вбрана’м не найгірше (Не по-люцки, с. 70); Є ще там такий *марненький*, з вусами (На пр., с. 65); – О-о, се, хлопці, я розумію, є *цугові* коні, – прицмокував беззубим ротом старий Бандура, котрий розумівся на конях (Н. в., с. 23); Молочар Семко Гриб, що в своїй *“випуцуваній”* молоком та “баньками” блузі і, напевно, ще в австрійському капелюсі нагадував машиніста молотарки (Мол., с. 14); Добре, прошу пана, що зуби *моцні* маю (Ц. ж., с. 32); Ґаздині теж вирядилися, мов до церкви – у шалянові спідниці й жупани (Х. м., с. 36).

Із наддністрянських діалектних дієслів використано *форшпанити* ‘виконувати форшпан’, *зицирувати* ‘командувати’, *чисувати* ‘очікувати смерті’, *цабанити* ‘зневажливими, грубими словами докоряти кому-небудь; лаяти, клясти’, *повінувати* ‘наділити приданим’, *закоцєбнути* ‘замерзнути’, *церкати* ‘доїти’, *цофати* ‘відступати’, *напастувати* ‘нападати’: Після війни *форшпанили* на совітів (Ф., с. 32); То добра душа, але вона ще не навчена людьми *зицирувати* (На пр., с. 51); – А чулисте, хлопці, що Максим Королевич вже *чисує*? <...> Я вчора був у него, – продовжував Петро. – Там вже нема кому жити... (С., с. 53); – Йой, не *цабаніт*, невістко (З. п., с. 43); Навіть не нєкайте, бо рахуйте, жи я сі побудував тоди, доньку вивчив і *повінував* і пенцію си заробив (В мл., с. 58); – Скажу, аби вивезли мене до тебе, скинули з фіри, і би я там *закоцєб* (Кл. з., с. 113); – Кажут, же *вицеркала* корову, вийшла на подвір’я, пустила путню з молоком і тілько йойкнула тихесенько... (Щ., с. 105); Ґазди в краватках … після такого “привітання” потихенько “*вицофали*” на чужі подвір’я і порозбігалися хто куди (Х. м., с. 36).

Ще одну групу діалектизмів становлять прислівники – *живо* ‘скоро’, *фист* ‘дуже, сильно’, *борзо* ‘швидко’, *фертик* ‘досить, достатньо’, *туткаво*,

тутка ‘тут’, *пиняво* ‘повільно’, *доста* ‘досить, достатньо’,: – Йой, – кажу, – та що мені з того, як я автобус, певне, через Вас втратила... – Пускайте ми *живо!* (По г., с. 50); Але я виджу, що роззлостила її *фист* (По г., с. 48); *Борше* нечисту силу можна вздріти, як Боже воко (Стр., с. 132); Так, так! Аби-с знала: більше я сі з тобов мордувати не буду! *Фертик*! (Ост., с. 85); – Бий *туткаво*, Йване, – кричала глуха Цісариха (Кл. з., с. 110); Може, здохну *тутка* з голоду (Б. хл., с. 110); Робота, за словами Костя, йде *пиняво*, бо робітники, які вантажать, втомилися, а зміни їм нема (З. п., с. 49), В нас хліба в хаті все було *доста* (З. п., с. 58).

У новелах і оповіданнях Б.Голода зафіксовані й наддністрянські діалектні фразеологізми, зокрема *широкої кости* ‘кремезний, міцний, сильний’, *грати мармуліка* ‘прикидатися’, *молоти дурного* ‘базікати, говорити зайве’, *собі на муку* ‘дуже тяжко’, *йде, як жидам мулярка* ‘дуже погано’, *батогом обуха не переб’єш* ‘нічого не вдієш’: *Широкої кости* був хлоп. Та що казати: не хлоп, а ведмідь був. Він ще малим, як припер небіжчика Яґайла на городі вилами, то той просився в него, як дитина (С., с. 53); – Бабо, *не грай мармуліка*. *Не мели дурного*. Ми були в банку і виділи підпис (Ост., с. 85); Жив Микита в своїй запущеній хатині, що стояла далеко за селом. Жив, як казали люди, *собі на муку* (Стр., с. 133); Так тобі той торг *йде, як жидам мулярка* (По г., с. 47); Дехто впирався, не хотів впускати, але *батогом обуха не переб’єш.* Совіти заходили і бралися ґаздувати в чужій хаті... (Виб., с. 30).

Отже, мова новел і оповідань Б. Голода в повному обсязі репрезентує особливості наддністрянської фонетики, морфології, синтаксису та лексики. Різнорівневі виразно наддністрянські діалектизми в художніх текстах виконують стилістичні функції етнографічної ідентифікації персонажів твору, їх чіткої територіальної локалізації, виступають засобом передачі місцевого колориту.

3. 3. Відображення наддністрянського говору в прозі Ю. Винничука

Використання наддністрянського говору як стилістичного засобу в художній мові Б. Голода, Б. Бойка, І. Керницького, частково – О. Маковея, Б. Лепкого, М. Яцкова, А. Чайковського мотивоване зображенням реалій села, що загалом відповідає традиційному уявленню про причини звернення письменника до діалектизмів у художньому тексті. Як зауважує Л. Калнинь, вживання діалектизмів у художній літературі "зазвичай пов'язане з описом сільського життя, в чому знаходить вираження відповідність між мовою і сферою її застосування" [74, с. 59].

Ю. Винничук, сучасний "виразно львівський письменник" [181, с. 123] родом з Івано-Франківська, вводить діалектні елементи у твори на міську тематику. Зображуючи в романах і повістях життя Львова та Івано-Франківська, Ю. Винничук для створення відповідного стилістичного ефекту використовує в мовленні персонажів різнорівневі риси наддністрянського говору.

У романі "Мальва Ланда", у якому змодельовано ірреальний світ – велику львівську сміттярку – наддністрянські діалектизми автор уживає з метою стилізації – "наперед спланованої, передбаченої реакції читача на гротескове, гумористично-сатиричне зображення вигаданих подій" [56, с. 201]. Як зазначено в анотації до твору, "у цьому своєрідному романі-лабіринті присутній глибокий підтекст у формі незліченних літературних алюзій і натяків, гри з читачем, як сюжетної, так і мовної" [4, с. 2]. До мовної гри з читачем залучено авторський словник, у якому в ролі засобів стилізації функціонують наддністрянські діалектні одиниці.

Прикметна особливість функціонування наддністрянських діалектизмів у романі – використання їх як прийому досягнення тих художніх цілей, що не є типовими для говіркових мовних одиниць, набуття ними специфічного

стилістичного навантаження. Ілюстрацією сказаного може бути вживання наддністрянського діалектизму в такому контексті:

- Але де ж та риба живе?
- Та тут же - у смітті. Шукає вологі місцини і там собі плаває. У мене ось бачите скільки вудочок, ловлю її на *бички*.
- Пе-ре-про-шую? - розкрив рота Бумблякевич.
- Не знаєте, що таке бички? Недопалені цигарки. Але мусять бути обов'язково з жовтим фільтром. На білий не клює.

Використання в наведеному сегменті тексту діалектного слова *бички* ‘недокурки’ мотивоване не стільки настановою на відтворення локального колориту, номінації місцевої реалії чи ідентифікації персонажа за територіально-соціальною належністю, скільки завданням досягнення комунікативно-прагматичної мети. Озвучуючи абсурдну, позбавлену раціонального змісту думку (*риба клює на недокурок*), мовець шляхом уживання діалектної назви (*бичок*) уникає прямої відповіді на запитання співрозмовника, пояснюючи значення діалектного слова, а не зміст сказаного: *Не знаєте, що таке бички? Недопалені цигарки*.

Використання в романі наддністрянських діалектних елементів часто спрямоване на створення сатиричної або гумористичної установки на сприйняття персонажа читачами. Так, за допомогою наддністрянських говіркових одиниць автор досягає гумористичного ефекту в зображенні героїні твору – княгині Даґмари фон Шруботяг, пор.: До зали впливла сама княгиня - панія в літах, але при тілі, ще й з пишним декольте і бльонд *фризурою*, викладеною такими *штудерними* кренделиками та калачиками, що годі було допетрати, чи то її волосся, а чи перука, і ще напацькана та напахчена так, що відразу по всій залі покотилася п'янка задуха французьких парфумів. Вжиті в описі зовнішності княгині наддністрянські діалектні лексеми *фризура* ‘зачіска’, *штудерний* ‘уміло, майстерно зроблений’ є одним із засобів іронічно-жартівливої її характеристики.

Введення в мовлення персонажів різнорівневих наддністрянських діалектних одиниць мотивоване також завданням відтворити загальний колорит галицької розмови, пор.:

- *Прошу пана*, когось шукаєте? Певне-*сьте, прийшли* на шлюбне оголошення. Бо панна Цегельська *фурт ся* хоче *віддати*, а нема за кого, то й дала то оголошення. … Ліпше відразу, прошу вас ґречно, фулюйте звідси і не куди, як на сусідню вулицю, бо там під числом *шестим* жиє така марципанна, таке янголятко, такий *слічньоток*, таке пуп'янко, така Божа роса, що *будете мі* ще на цвинтар квіти *носили*, гди я помру, за то, *жи* вас так висватала, бо нині, самі знаєте, панну з доброї родини знайти так само нелегко, як добрий друшляк... Але гов! Пан без букета? Йдете *ся сватати*, а не *вбрали-сьте* темного гарнітура і білої сорочки під краваткою? А мешти такой не *напуцовані*! … Як ся вам *тото* подобає? То треба було аж незалежність проголосити, *жиби* воно до мене «пані» сказало? Ну, дяка й за те... Але мене лиш *їдно цікавит* - якби Союз не розпався, то воно, бідака, так паски й не спробувало би?

Виділені різнорівневі наддністрянські діалектизми – природні елементи в мовленні героїні твору-львів'янки, вони виступають засобом стилізації під усно-розмовну мову, невимушене говіркове спілкування.

У романі "Танго смерті", події якого розгортаються у Львові напередодні й під час Другої світової війни, а також у наш час, наддністрянські діалектні одиниці вжито для створення старольвівського мовного колориту. Літературно опрацьоване наддністрянське діалектне мовлення з його характерними фонетичними, морфологічними та частково лексичними ознаками відбиває в тексті передусім мова батярів.

Батяри – це "спритники, бешкетники, представники львівської вуличної субкультури першої третини XX ст." [82, с. 190] зі специфічним мисленням, життєвою філософією, системою цінностей та колоритною мовою. Мовлення батярів, або "соковита львівська говірка", за словами Ю. Винничука [18], чи

балак, як вважають мовознавці, зокрема Н. Хобзей, яка зазначає, що “здебільшого вживання “балаку” … пов’язують із батярами, що, властиво, й відповідає суті” [182, с. 25], вирізняється, перш за все, яскравими фонетичними рисами. Фонетика балаку, за О. Горбачем, зазнала суттєвого впливу передміських північно-західних говірок наддністрянського діалекту [28]. Зокрема, за аналогією до північнонаддністрянських говірок у балаку відбувається перехід /о/ в /у/ (так зване “укання”), /е/ в /и/, зміна /а/ після м’яких приголосних на /е/, /и/, /і/ та ін. [185, с. 102].

Ці та інші діалектні мовні риси відображено в мові батярів у романі Ю. Винничука, пор.:

— Мамуньцю злота! Але, курва, теньґа гаргара! — прицмокує батяр, киваючи на танк.

— Тепер видиш, дурний каляфйор, жи то не пацалиха? Хтів-єс сьвіжого люфту! Маєш!

— Та де я думав, жи вони так по людях будут стрілєли? Та я думав, жи то шац-хлопаки! Я му дам фацки — він ми дасть фацки, я го майхрем — він мене майхрем, та й фертик. Як пурєдні людиска. Ну, нє? А він, ади, дістав сьвірка! Най би го нагла троїста з бурячками заллєла!

Мовлення героїв твору-батярів на фонетичному, морфологічному та частково лексичному рівнях відбиває особливості наддністрянського говору, репрезентовані мовними формами *сьвіжого, сьвірка, пурєдні, заллєла, стрілєли, людиска, будут, му, ми, го, хтів-єс, будут стрілєли, жи, ади, теньґий, видіти, курва, гаргара, люфт, фертик*. Ужиті в мовних партіях батярів позанормативні лексико-фразеологічні одиниці *каляфйор* ‘цвітна капуста’, *пацалиха* ‘забава’, *майхрем* ‘ніж’, *мамуньцю злота* – вигук, що виражає здивування, *шац-хлопаки* ‘гарні хлопці’, *фацки дати* ‘набити когось’, *дістати сьвірка* ‘збожеволіти’ для наддністрянського діалекту не характерні, до реєстру словників наддністрянських говірок їх не введено. Зазначені мовні одиниці фіксує “Лексикон львівський…” [93] – лексикографічна праця, в якій

відображено особливості мовлення Львова XX ст. Майже всі засвідчені в мові батярів позанормативні лексеми словник подає з ремаркою *вул.* (вуличне), що вказує на соціально обмежену сферу їх уживання. Наявність таких лексичних одиниць у творі Ю. Винничука в мовленні батярів, представників вуличної субкультури, є цілком закономірною.

Отже, специфіка функціонування наддністрянських діалектизмів у романі "Танго смерті" полягає в тому, що свою художньо-естетичну значущість вони отримують у "співдії" з іншими позанормативними – соціально маркованими – мовними одиницями.

Художня мова Ю. Винничука досить повно відображає наддністрянський говір. Його риси виявляються на всіх мовних рівнях, зокрема, у фонетиці вони такі.

Голосний *а* переходить в *е* після м'яких приголосних і шиплячих: Горілка і хліб зі салом — то я, вам скажу, най мене Бог *вибачєє*, наша трійця (46), — Ой, пані Славцю, як корова по *телєтах**, — пожартував старий (126).

Ненаголошений звук *о* переходить в *у*: А жиби тобі всі зуби повипадали, окрім *удного*, *кутрий* би тебе все життя *булів*! (46).

На початку слова перед голосними вживаються протетичні *г, в*: — Знаємо його. То дурний *Гілько* (215), Та він як тебе *вуздрит*, то голову згубе (65), …напиндючившись, наче *гиндик*, промовив пан Цєпа (31).

В окремих словах відображено таку діалектну рису, як відсутність вставного *л* після губних: Ага, ше-м си нагадав: хоч я і не є італієць, але клюски *люб'ю* так, що їв би-м їх день і ніч...(35), Нє-е, я вже як шось *роб'ю*, то *роб'ю* на совішьть (90).

Приголосний *р* депалаталізується там, де в літературній мові виступає м'яким: - Так, своїм очам не *віру*, - вперто стояв на своєму пан Буслик (43). У деяких словах засвідчено появу *й* після стверілого *р*: Можете прийти до мене, я *поговор'ю* з вами (23).

У звукосполуці *дц* замість *д* вживається приголосний *й*: Ви не пувірите! Цей сьлічний пударунок на іменини альбо шлюб куштує тільки *двайціть* грошів (89).

На місці літературного звукосполучення *мй* виступає *мн*: «Пан Дупик взяв наборг кільо *мняса*» (67), - Я там не *памнятаю*, коли він щез (78).

Мова прози Ю. Винничука фіксує низку наддністрянських діалектних морфологічних рис. Серед них відзначимо такі.

Іменники чоловічого роду II відміни в давальному відмінку однини мають флексію *-ови, -еви:* То так себе поводить порядна дівочка? Підказує *хлопови*, де має ґудзика розстібати? (55).

В орудному відмінку однини іменники II відміни м'якої групи закінчуються на *–ом*: Того Ізю, котрий все, як мене зустріне, перехоплював з моїх рук відра з *вугльом* (43).

Поширені у творах енклітики особових займенників у родовому, давальному і знахідному відмінках: Та я *го* знаю з малого! (63), Я *му* відразу показала на двері (99), - Ей, дай *ми* спокій, причепа господня (78); Я *ті* дам читальню, я *ті* дам кримінал! (53).

Часто фіксуються редуплікові та підсилювальні форми вказівних займенників: Вона добре знала, як діють на мене *тоті* дурні розмови, і навмисне їх провадила (234), Але нічо, я за ніц не шкодую, на *тамтім* світі мені сторицею віддасться, на небі мені вже давно тепле місце підготували (46), Не рівняй *тамтого* пива з цим, - напучував Соломон (476).

Числівники вживаються у фонетично змінених варіантах: — А *їден* офіцер привів на базар свою жінку (226), Я знаю сміттярку як свої *штири* пальці (52).

У закінченнях дієслів 3-ої особи однини і множини виступає твердий *т:* Ще й донині крижи *ломит* (54), Най ми ся *трафит* нагода - дам драла, аж ся *закурит* за мною (43).

Аналітичні форми майбутнього часу утворюються з *бути* і дієслова в минулому часі: А ту Альбанію *буду памнятав* до остатного причастя (68), Колись, як не *будуть мали* що їсти, прогризуть вам підлогу (499), — Що вони з тим гарбузом *будуть робили*? (192).

Поширені в мовленні персонажів залишки перфекта у формах дієслів минулого часу: Йдете ся сватати, а не *вбрали-сьте* темного гарнітура і білої сорочки під краваткою? (40), *Вжесьмо обійшли* ціле місто, а це до вас приманджали, і нікому не підійшло (466), - Та же ви самі її ховали і *бачилисьте*, що гріб порожній (96).

Із діалектних службових частин мови у творах зафіксовано сполучники *жи, жиби, альбо, гейби*; частки *іно, нє, такой*; вигуки *ади, йой, агій*; прийменники *д, без* (через): Я щойно звідти, спеціально прибігла, *жиби* вам оповісти, і біжу назад (19), Чи вам тоє відомо, *жи* славний гетьман Сагайдачний - се мій фамільянт? (31), «Як він ту вліз *без* ту туненьку шийку фляшечки?» (35), - *Агій* на вашу голову! Чого сі завели їден з другим? (244), *Йой*, не гнівіть бога, пане Цєпа, - втрутилася господиня (95), *Ади* які мішки під очима! (43), Коли я на світанку чую ваш голос, то так, *гейби* я випив півлітра моцної кави і вже готовий іти тєжко працювати (46), Я там за тобою Микольчя пішлю, аби тя *д'хаті* приніс (90).

Лексику наддністрянського говору в художній мові Ю. Винничука репрезентують такі лексико-тематичні групи слів:

1) назви осіб за віковими особливостями, родинними стосунками, зовнішніми і внутрішніми якостями, оцінні найменування: *вуйна* ‘дружина брата матері’, *вуйцьо, вуйко* ‘брат матері’, *стрийко* ‘батьків брат’, *стрийна* дружина батькового брата, *шваґер* ‘чоловік сестри’, *цьотка* ‘батькова сестра’, *сестрінець* ‘син сестри; племінник’, *батяр* ‘шибайголова, волоцюга’, *кавалір* ‘парубок’, *бахур* ‘пустун, бешкетник’, *пуриць* ‘зарозумілий чоловік’, *бенькарт* ‘підліток’, *вар'ят* ‘божевільна, несамовита людина’, *хлоп* ‘одружена особа

стосовно своєї дружини; чоловік', напр.: Чутка про помордованих в'язнів у львівських тюрмах розлітається миттєво, до нас прибігла *вуйна* Олена і сповістила страшну новину: *вуйко* Льодзьо, виявляється, опинився в тюрмі на Лонцького (243); А ще в моєї мами був брат, священик, що мав парафію на Замарстинові, називався отець Мирослав, але я його кликав просто «*вуйцьо*» (65); Проте й далі ми не встигали за всім, і тоді мама запропонувала залучити до компанії свого брата, а мого *стрийка* (32); Мене відразу обступили мої кумплі, та й не тільки Вольф, Ясько і Йосип, а ще з десяток *бенькартів** з нашої парафії (81); І от уявіть собі картину. Літо. Сонце. Дівчата в міні-спідничках, хлопи в сорочках з короткими рукавами. А тут суне якийсь *вар'ят* у важкій довгій до п'ят шинелі, застібнутій на всі ґудзики (12);

2) назви предметів побуту, господарювання: *маґлівниця* 'вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни', *креденс* 'шафа для посуду', *таца* 'піднос', *братрура* 'духовка', *цизорик* 'складаний ніж', *обрус* 'скатертина', *келішок* 'чарка', *мидниця* 'велика миска для господарських потреб', *шуфля* 'лопата', *пательня* 'сковорода', *покришка* 'накривка', *ринка* 'низенька каструля із двома ручками', *дзиґарок* 'годинник', *гальба* 'кухоль', *жарівня* 'електрична лампа', *хохля* 'велика ложка для наливання супу', *пулярес* 'гаманець', пор.: Прачка брала мило фабрики Шіхта, клала білизну на «пральку», або ж «*маґлівницю*» — широку дошку з рифленої бляхи в дерев'яній рамці — намилювала її і їздила зверху донизу поперек рівчаків — шур-шур-шур! (54); Фрузя пірнула в сутінь - рипнули двері *кредeнсу*, дзенькнуло скло, і покоївка випливла, тримаючи на *таці* трійко зелених пляшок (43); Пані Жуковська відкрила *братруру*, в обличчя їй бухнуло жаром і запахом печеного тіста (97); Ми вмостилися на пачки з книжками, я відкоркував пляшку своїм *цизориком* (121); Жінка застелила пожмаканий *обрус*, який ще пам'ятав, мабуть, ліпші часи (210); - Так, своїм очам не віру, - вперто стояв на своєму пан Буслик і для більшої певності вихилив ще один *келішок* (23);

3) найменування їжі та напоїв: *пляцок* ‘пиріг’, *зупа* ‘суп’, *кльоцки* ‘вид галушок з тіста, з домішкою вареної картоплі’, *палюшки* ‘галушки з тертої картоплі і борошна’, *тертюх* ‘млинець із тертої картоплі’, *бігос* ‘тушкована капуста з м’ясом’, *кишка* ‘кров’янка’, *трускавка* ‘полуниця’, *гарбата* ‘чай’: *Пляцок* був крихкий, з горіхами і бакаліями, без тлустого крему, саме такий, як Ярош любив, ненавидячи торти, перемащені маслом (256); Як не принесете води, то дістанете фігу з маком, а не *зупу* з *кльоцками* (65);

4) номінації одягу та взуття: *камізелька* ‘жилет’, *шляфрок* ‘халат’, *портки* ‘чоловічі білі штани’, *мешти* ‘туфлі’, *капці* ‘хатнє взуття’, *кирзаки* ‘чоботи з грубої шкіри’, *лах* ‘старий, зношений одяг’: Дідусь був вбраний у білу сорочку і *камізельку* (47); А я одного разу в *капцях* вийшов з хати, але, на щастя, схаменувся на вулиці (121);

5) назви мір: *дека* ‘сто грамів’, *кільо* ‘кілограм’, *квадрас* ‘чверть години’: - Так-то з бабами, – похитав головою стрийко і всмалив собі десять *дека* шпагатівки, не закусуючи (34); Хто б подумав: *кільо* воловини коштує вже шістдесят сотиків (26);

6) номінації частин тіла: *крижі* ‘частина спини нижче пояса’, *варґа* ‘губа’, *писок* ‘обличчя’: Мене колись так *крижі* боліли, так мені там стріляло і дзюґало, що деколи ніщ радости не мала-м з того життя (256); Після кількох спроб Йосько цілком незле списався, а раз так увійшов у роль, що розквасив мені *варґу* (165), Нє-е, нині вам ліпше під число шесте не вибиратися, бо там живуть такі господарі, що перше на мешти дивляться, а потім лише на *писок* (40);

7) назви комах, птахів, звірів: *бузьок* ‘лелека’, *кертиця* ‘кріт’, *бездрик* ‘невеликий жук круглої форми, що має червонувате з чорними цятками забарвлення’: По ставу плавали лебеді й качки, по греблі походжав *бузьок* (56); Та най мені *кертиця* вазонки порицькає, як я вас перебила! (41);

8) назви дій, ознак, властивостей: *пашталакати* ‘багато говорити’, *лапати* ‘ловити’, *уздріти* ‘побачити’, *вповідати* ‘розказувати’, *пуцувати*

‘чистити до блиску’, *пантрувати* ‘стерегти’, *банувати* ‘сумувати’, *нарихтувати* ‘зазделегідь приготувати’, *віддаватися* ‘виходити заміж’, *фурити* ‘кинути’, *скапарити* ‘зробити абияк’, *пулькатий* ‘витрішкуватий’, *сьлічний* ‘дуже гарний’, *нездалий* ‘нездатний’, *тлустий* ‘товстий’, *фест* ‘дуже’, *ниньки* ‘сьогодні’, *живо* ‘скоро’, *файно* ‘гарно’, *фурт* ‘завжди, увесь час’, *горі* ‘угору’, *таньо* ‘дешево’: Якось я сказав: «Мамцю, ну нащо вам така висока перука, таже вона скидається на бузькове гніздо», на що мамця відказала так: «Стуль си писк і дурно не *пашталакай*, при моєму куцому зрості я мушу або мешти на високих підборах носити, або високу перуку (178); Недалеко зайшлисьмо, як нас австріяки *злапали* (31); Недовго й чекати довелося, коли ми *уздріли* Йоська з Рутою (79); Ану, моя кізочко, – звернувся до жінки, – візьми оці шкарбуни та *випуцуй*... (210); Йому поможи порадою, а він тебе потім обізве *пулькатою* ропухою (42); Бачите, вишила ту якусь панну таку *сьлічну*, палац і ставочок із лебедями (500); – І такво для людини, котра мусить піти з того світу, то нема нічого ліпшого, як *фест* наїстися, щоб ще затримати в роті усі дивні смаколики (87); Ну й спекота *ниньки*! (94), — Дурний ти, — сказав я, — знаєш приказку: знати пана по халявах? По офіцерських чоботах тебе *живо* вирахують (192), Я ше йому сказала, жи він *файно* виглядає і ніц ся не змінив (500).

Отже, художня мова Ю. Винничука засвідчує широке використання фонетичних, морфологічних і лексичних наддністрянських діалектних одиниць, спрямованих на досягнення художніх завдань – створення комічного ефекту, передачі старольвівського колориту, мовної характеристики персонажів.

Висновки до розділу 3

Із другої половини XX ст. використання наддністрянського говору в мові української художньої прози пов'язане виключно зі стилістичними настановами.

Як стилістичний засіб функціонує наддністрянський діалект у художній мові Б. Бойка. Імітація наддністрянського говору у творах Б. Бойка забезпечується лексичними діалектними одиницями, введеними однаковою мірою як у мовні партії персонажів, так і в авторське мовлення, та окремими фонетичними і морфологічними формами, сконцентрованими тільки в мові героїв.

Художніми настановами зумовлене використання наддністрянського діалекту в мові новел та оповідань Б. Голода. Мовлення персонажів творів Б. Голода максимально повно, точно і послідовно відбиває наддністрянські говіркові фонетичні, морфологічні, лексичні й синтаксичні ознаки. В авторській мові відповідно до потреб наратування широко вживаються тільки лексичні наддністрянські діалектизми.

Наддністрянський говір є важливим компонентом художньо-образної структури текстів Ю. Винничука. Індивідуально-авторська особливість застосування письменником наддністрянських діалектних елементів – використання їх у специфічних, нетипових функціях, контекстуальне накладання їх на соціально марковані мовні одиниці.

РОЗДІЛ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

4. 1. Особливості використання наддністрянського говору в українській художній прозі

Використання наддністрянського говору в мові української художньої прози характеризується неоднорідністю, різним складом і характером діалектних одиниць, неоднаковою повнотою й послідовністю їх репрезентації в мовленні персонажів і в авторській мові.

За способом використання місцевих говірок у художніх творах з урахуванням повноти діалектизації, гетерогенності чи гомогенності діалектних елементів, уживання їх у мові автора та в мовленні героїв дослідники виділяють чотири типи літературно-діалектної взаємодії в художній мові [48; 50].

Перший тип зв'язку літературної мови й територіальних діалектів ілюструють ті художні твори, в яких у мові персонажів використано лише поодинокі фонетичні і граматичні діалектні форми та більш повно відображено лексичні говіркові одиниці, властиві також і мові автора. У таких творах за діалектними словами "легко пізнається мовно-територіальна прив'язаність персонажа, який їх уживає, місцевість, в описі якої використані такі слова, етнографічна ідентифікація реалій, номінованих такими позанормативними з погляду літературної мови лінґвальними одиницями" [48, с. 190]. Значення діалектних лексем в основному зрозуміле з контексту або конситуації мовлення.

Другий тип взаємодії літературно-нормативної й діалектної систем репрезентований художніми текстами, у яких "у канву літературної мови інкрустовано стилізоване під певну говірку мовлення персонажів" [50, с. 351].

В авторській мові, якщо цього вимагає специфіка наратування, вживаються лексичні діалектизми. Діалоги й монологи героїв у таких творах досить повно відбивають фонетичні, морфологічні, синтаксичні й лексичні особливості говору.

Із другим типом літературно-говіркового співвідношення в українській художній мові за багатьма ознаками збігається третій різновид, проте він характерний для художніх текстів, писаних західноукраїнським різновидом літературної мови. "Літературною мовою в художніх творах такого типу є її західноукраїнський варіант, в якому чимало ознак південно-західного наріччя, на ґрунті якого сформувалися норми галицького різновиду літературної мови, а тому, попри значну насиченість діалектизмами, немає такого контрастного протиставлення авторської мови і мови персонажів" [50, с. 354-355]. Мовлення героїв у творах, що засвідчують цей тип взаємодії літературної мови й діалекту, максимально наближене до відповідного говору.

Четвертий тип взаємодії місцевих говірок і літературної мови "характеризується тим, що за літературну мову править діалект" [50, с. 356]. Мовлення як персонажів, так і автора в таких художніх текстах системно й послідовно, наскільки дозволяє правопис, відображає риси діалекту. Протиставлення щодо наявності говіркових ознак у мові творів повністю нейтралізоване; диференціація одиниць на діалектні та нормативні для літературної мови в них відсутня.

За особливостями використання наддністрянського говору мова українських художніх прозових творів засвідчує перші три зазначені типи літературно-діалектних зв'язків.

Перший тип взаємодії наддністрянського говору й літературної мови ілюструє повість Б. Бойка "Липовий цвіт сорок першого…", в якій, за винятком поодиноких наддністрянських фонетичних і морфологічних діалектних форм, уведених у мовлення персонажів (*штирнайцять, єден, чула-м, тя*), вжито в основному лексичні наддністрянські діалектизми, характерні однаковою мірою

як для мови героїв, так і мови автора (*нанашко, кацабайка, рискаль, горнець, батяр, живо* та ін.). У зв'язку із незначною кількістю діалектних фонетичних і граматичних рис, засвідчених в окремих формах у мовленні персонажів твору, та ширшим використанням лише лексичних говіркових одиниць в авторській мові, між ними (мовою героїв і мовою автора) різкого контрасту щодо вживання наддністрянських діалектних форм немає, напр.:

Нічого не було. Ні сонячної передвесняної днини з метушливим галасом синиць у *зільнику* під вікнами. Ні *файненької*, легкої, як те пуделочко, дружини. Нічого не було. Тільки сум. Тільки злість. Тільки страх.

- Розумієте, така Ольжуня моя забудькувата, вже-*м* давно *просив*, аби-*сте відвідали* домівку нашу в святу неділеньку. Мені ніби снилось, що прийдете… (с. 10-11).

Перший тип літературно-діалектної взаємодії репрезентує також мова новел і оповідань І. Керницького, однак вона, на відміну від художньої мови Б. Бойка, характеризується більшою повнотою відображення наддністрянських діалектних різнорівневих рис, вищим ступенем стилізації мови персонажів під наддністрянський говір, пор.:

— А до кого йдете?

— Гадаєте, я знаю? *Ци* тут, *ци* там — сам не знаю...

— Угм... гм... Та воно все одно, *ци* тут, ци там... Всюди *нинька тре'* платити.

— І я так кажу.

— Я ні за тим, ні за тим, але що рихт. *Дивіть*: жид який, а здогадався і спустив, а свій — то *но* би шкіру здер... Я *ніц*, але що рихт...

— *Аво*! Та й я так.

— Чуєте, померла стара, хай з Богом спочиває!

— *Ая*, всіх нас то чекає... Ви, може, до *склепу*?

— Та во, нафти *хтіла-м* принести...

— Ходім разом, я також *возьму си* кватирку.

— Та я *тут-во*...

— Чому? Таж в Абрамка *таніше*!

Мова творів І. Керницького повніше відбиває наддністрянські діалектні ознаки, однак, через відсутність більшої фонетичної й граматичної стилізації під наддністрянську говірку, послідовнішого і системнішого відтворення в мовленні персонажів діалектних рис, вона не виходить за межі першого типу взаємодії говору й літературної мови.

Другий різновид зв'язку літературної мови і наддністрянського діалекту демонструють художні тексти Ю. Винничука. У них авторська мова – нормативна, літературна, з окремими лексичними діалектизмами – виразно протиставляється мовленню персонажів, стилізованому під наддністрянський говір. У мові героїв романів і повістей Ю. Винничука відображено, поряд із лексичними, низку фонетичних і граматичних наддністрянських діалектних рис, пор.:

Буслик, не звертаючи уваги на сміх, встав з *келішком* і проголосив:

- Я *би-м хотів* випити за наших нових гостей, бо вони *сі* спізнили, *тойво*, і не чули, як ми пили за господиню, то, може, *думают, жи* ми ще не пили... але ми вже - ге-ге, *нє*?... о, то я *теперво* хочу випити за них... бо й таке: мій дідо воювали з Гарібальдом... тіко, *тойво*, не з ним, а в його *войску*... так що маю право... били мої дідо австріяків, курча лімонада, аж *сі* курило... правда, що мої татуньо вже були в австріяцькім *войску* і били італійців, але то *нічо*... бо й так *ніц* з того не вийшло... і я, грішний, так само трохи, тойво, стріляв до них, бо мусив *стрілєти*... але при першій нагоді задер ноги до паса і гайда до хати... словом, давайте, *тойво*, за дружбу з італійцями, *абисьмо нігди їден* в другого не *стрілєли*, бо то не файно... Ага, *ше-м си нагадав*: хоч я і не є італієць, але *клюски люб'ю* так, що *їв би-м* їх день і ніч... *Нє-нє*, пані Супрунова, не думайте, *жи* то я кажу вам наперекір, що у вас клюсок нема, *нє... всьо* тут мені так смакує, що ну, але клюски - то моя слабість...

Ніхто вже його не слухав, одні сміються, інші, не чекаючи кінця тієї промови, вже перехилили чарку, а Марта потроху освоюється (Королевич-Машкара, с. 34).

Мова персонажів творів Ю. Винничука діалектизована мовними одиницями всіх структурних рівнів, однак вона не становить копії наддністрянської говірки – діалектні особливості в ній відбиті не в усій повноті і непослідовно. Так, у наведеному вище сегменті тексту перехід задньоязикового звука *а* після м'яких приголосних у голосні переднього ряду *е, і* відображено непослідовно (*стрілєти, сі спізнили,* але *стріляв, італійцями*), не відбито такі наддністрянські діалектні явища, як лабіалізація *а* перед *в* у кінці складу (*правда, нагадав*), депалаталізація приголосного *ц* у суфіксах *–ець, -цьк-* (*італієць, австріяцькім*).

Більшим ступенем насичення мовлення персонажів різнорівневими наддністрянськими говірковими рисами характеризується художня мова Б. Голода, яка також репрезентує другий тип зв'язку літературної мови і діалекту. Мовлення героїв у новелах і оповіданнях Б. Голода максимально стилізоване під наддністрянський говір, воно відображає майже всі характерні для фонетичної і граматичної систем наддністрянського діалекту ознаки, пор.:

По войні ми *верталисі* разом додому. І контролю проходили під *єдним ім'єм*. Але не *судилосі* мені, доню, бути *саранчливов* в життю *сему*. Не *захтів* Михайло їхати до нас в гори, *збойовсі* партизанів, *жи* воювали тоди в наших лісах. В селі про тата ніхто нічого не *знов*. І *всьо* би було може добре,якби мене москалі не *загарештували* на *п'їть* літ. Аж через *п'їть* літ *поїхала-м* до *него*. Їхали жінки на сезон хліба заробити, і я з ними. Здибала я *го*, доню. Він плаче, каже, *же* далі *ми любит*. Але я не *хтіла* сім'ю розбивати. Бо *мов* вже на той *чис* двоє діточок. Так і я приїхала з найдорожчим подарунком від *него – з тобов*, дитинко… (Н. щ., с. 82).

Монолог героїні твору повно і точно відбиває різнорівневі риси наддністрянського говору. Фонетичні та граматичні діалектні явища

заманіфестовані не в окремих формах, а системно, в усіх позиціях, для яких вони властиві.

Третій тип літературно-діалектної взаємодії засвідчують написані західноукраїнським варіантом літературної мови художні тексти Б. Лепкого, М. Яцкова, О. Маковея та А. Чайковського. Різнорівневі наддністрянські діалектні одиниці як нормативний компонент західноукраїнського зразка літературної мови фіксуються у творах названих письменників і в авторському мовленні, пор.:

На те надійшов Панас. Він йшов рівним *військовим* кроком, та видно було, що був веселий, бо підсвистував собі коломийку... А мав чого радіти. Перебив *жидови* штуку і тепер його правда. А той, хто би *потрафив* в Щуровичах такому *Мошкови* втерти носа, мусів мати в селї велике *значінє*. (А. Чайковський. Н. п. б., с. 35).

Такий спосіб мав Борис для всякого злодія, шкідника і *фудульного*. Його науки бояла ся не лиш молодїж, але навіть старші гірше як бійки, а кому трапило ся пізнати її, той з місяць не показував ся *між люди*. Таким чином виробляв Борис *почутє чести* і стиду (М. Яцків. Огні, с. 6).

Виділені в наведених текстових фрагментах мовні форми сучасною українською літературною мовою не прийняті, але для тодішньої літературної мови вони були нормативними [97], ними "послуговувались освічені верстви галичан, вони характеризували тогочасну мову освіти, науки, культури в Галичині, вільно використовувались у художній літературі" [48, с. 202].

Мовлення персонажів у творах М. Яцкова, Б. Лепкого та меншою мірою А. Чайковського та О. Маковея відображає низку фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних рис наддністрянського говору, пор.:

— Чи дав Василь *віно* доньцї?

— Ой *тото* дав... Дав її дві *побішні*, то *цалком* нові, *заплїшник* такий на *дванацєть закамарків* і пугу таку на девять *локот* довгу, а *на кінци* така як *тромтат* (М. Яцків. Ой не ходи, с. 46).

— То, *прошу пана*, так було. Заскаржив *Николай* Мафтеїв, той, що його мама була сліпа на одно око, Василя покійного *Штефана* Зелепуги за поле. *Штефан* поклав пліт насеред загона. Тепер прийшла комісія тай викинула пліт.

— Чекайте, *ґаздине. Се* ви про який пліт говорите?

— Е! *Прошу пана*, то я кажу про той пліт, що я ще *дівков* запамятала. Ну, прийшла комісія і викинула пліт. Але *Штефанів* брат, Тодор, той, що його *вуйка* сестра та покумалася з Грицишиним *Николаєм*, каже, що він *также* принадлежний до тої пайки (О. Маковей. Св., с. 138-139).

— Лиши — каже — піду в ній до циркулу. *Няй* знають, *няй* відають, як мене чортів брат *опорідив*, як мене скривдив. — *Коби* лиш засвітало, піду до міста; *няй* видять, *няй* переконаються, як мене збезобразив той каїн проклятий, той дідьків син ! (Б. Лепкий. Підписався, с. 248).

Зважаючи на те, що авторська мова в художньому мовленні М. Яцкова, Б. Лепкого, А. Чайковського та О. Маковея також фіксує деякі діалектні з погляду сучасної літературної мови форми, різкого протиставлення між нею і мовою персонажів у творах немає.

До третього типу взаємодії літературної мови і наддністрянського говору в українській художній мові слід віднести і твори М. Шашкевича та Я. Головацького, однак треба зазначити, що наддністрянські говіркові елементи в їхній мовно-літературній практиці спеціальних художніх функцій не виконують, а є наслідком орієнтації цих письменників на народнорозмовну стихію як основу формування й розвитку літературної мови.

Отже, наддністрянський говір по-різному використовується в мові української художньої прози. Вкраплення окремих діалектизмів у мову твору, включення стилізованого під наддністрянський говір мовлення персонажів у літературну мову, вживання різнорівневих наддністрянських діалектних одиниць у мові героїв творів, написаних західноукраїнським варіантом

літературної мови, засвідчує неоднорідність зв'язку наддністрянського діалекту й літературної мови в мові української художньої прози.

4. 2. Стилістичні функції наддністрянських діалектизмів у мові художньої прози

Естетичний потенціал наддністрянського говору в українській художній прозі зумовлюється іншосистемним характером його елементів у мові твору. Стилістичного навантаження через протиставлення до нормативних одиниць літературної мови у структурі того ж художнього тексту набувають наддністрянські діалектизми у творах Ю. Винничука, Б. Голода, Б. Бойка та І. Керницького. Частково як стилістичний засіб функціонує наддністрянський говір у художній мові А. Чайковського, О. Маковея, М. Яцкова і Б. Лепкого. У мові творів М. Шашкевича і Я. Головацького використання наддністрянських діалектних елементів спеціальним художнім настановам не підпорядковане.

Дослідники виділяють такі функції цілеспрямовано вжитих у художньому мовленні діалектизмів: номінативно-пізнавальну, експресивну, індивідуалізації персонажа літературного твору, забезпечення художньої переконливості та етнографічної достовірності зображуваного, типізації мови персонажів, збагачення літературної мови [45], метамовну функцію, фатичну, емотивну, естетичну, кульмінативну, моделювальну, характерологічну [141] та ін.

Матеріал нашого дослідження засвідчив такі стилістичні функції елементів наддністрянського говору в художній мові.

1. Номінативно-пізнавальна. Наддністрянські діалектні одиниці вживаються в художніх творах для позначення реалій позамовної дійсності, що не мають у літературній мові однослівних відповідників, пор.: *праник* 'дерев'яний валок, яким вибивають білизну під час прання', *баламут* 'торба, у

якій дорогою коням дають їсти', *паринувати* 'здійснювати першу оранку', *барда* 'сокира для тесання', *толока* 'гуртова поміч сусідові'. Реалізовуючи номінативну недостатність літературної мови, діалектна лексема водночас "знайомить реципієнта тексту з новою інформацією, закладеною в значенні діалектизму" [45, с. 328]. Лексичні говіркові одиниці в художньому творі "стають носіями значної за обсягом позамовної інформації, їх можна назвати квантами знань про світ" [23, с. 169]. Репрезентуючи особливості світосприймання, багатство духовного й матеріального світу діалектоносіїв, діалектні лексеми виконують пізнавальну функцію, напр: – *Тето* – озвалася Настя *(всі старші, здавна знайомі жінки приходять нам тетами)*, слухайте, тето, чи небіщика можна побачити? (Б. Л., 275), Під стіною, навпроти ліжка, стояв *банкбетель – лавка, котру можна розсунути і спати на ній, як у ліжку* (А. Ч., с. 20), Прачка брала мило фабрики Шіхта, клала білизну на «пральку», або ж «*маґлівницю*» – *широку дошку з рифленої бляхи в дерев'яній рамці* — намилювала її і їздила зверху донизу поперек рівчаків — шур-шур-шур! (Ю. В., с. 49). Виділені наддністрянські діалектизми *тета, банкбетель, маглівниця* виступають виразниками матеріальної й духовної культури носіїв наддністрянського говору, знайомлять читача з предметами їх побуту, звичаями. Як інформативно навантажені, вказані діалектні лексеми в тексті актуалізуються через авторське пояснення їх значення. Тлумачення семантики лексичних діалектизмів безпосередньо в тексті твору найбільшою мірою сприяє розкриттю суті предмета, явища, реалії, названих діалектними словами, і забезпечує таким чином адекватне їх сприйняття.

2. Експресивна. Наддністрянські говіркові одиниці, цілеспрямовано вжиті в художньому мовленні, виступають дієвим засобом посилення експресії. Експресивність діалектизмів зумовлюється їхньою іншосистемністю, незвичністю і нестандартністю в структурі художнього твору.

Механізм модифікування діалектних, стилістично нейтральних мовних одиниць в експресивні простежив Й. Оссовецький: "у процесі запозичення в

мову художнього твору діалектне слово вилучається з лексики говору і його зв'язки з цією лексикою частково втрачаються. Входячи в мову художнього твору, діалектне слово вступає в нові парадигматичні і синтагматичні відношення вже зі словами літературної мови, причому ці нові зв'язки формуються під впливом частково збережених його колишніх зв'язків. У результаті виникає зовсім нова і своєрідна лексико-стилістична категорія – діалектизм" [125, с. 340].

У художній мові діалектна лексика на тлі стандартних літературних форм набуває особливого експресивного значення, "стає матеріалом образу" [125, с. 337]. У самій же говірці, "звідки запозичається діалектне слово, воно є стилістично нейтральним" [125, с. 337]. У наддністрянському говорі, наприклад, лексеми *льоди* 'морозиво', *куфер* 'скриня', *пугар* 'чарка' позначені нейтральністю, але, потрапляючи в художню мову, вони протиставляються словам літературної мови і тому набувають емоційно-експресивного змісту, естетизуються, пор.: Тим часом Семко приймав молоко. Коли черга спала, зібрався видавати *льоди*. Від сусідів принесли велику дерев'яну ложку. Семко вмостив на солому невеликий *куферок* з паперовими *пугарчиками* і невеликими дерев'яними плішками-ложечками (Б. Г., с. 15).

Заміна кожного окремо взятого діалектного слова на літературний відповідник у наведеному фрагменті тексту суттєво позначилася б на його експресивності, призвела б до нейтралізації або послаблення образності.

3. Наддністрянські діалектні одиниці в українській художній прозі відіграють важливу роль **у досягненні художньої переконливості та етнографічної достовірності** в зображенні подій, героїв, побуту, ситуації, пейзажу тощо. У структурі художнього тексту діалектні елементи виступають маркерами наддністрянського колориту, створюють враження етнографічної достовірності, реалістичності зображуваного. Передати наддністрянський колорит без використання наддністрянських діалектизмів неможливо. Не можна художньо переконливо й етнографічно достовірно описати, наприклад,

наддністрянський одяг і взуття, не вживаючи таких діалектних лексем, як *кацабайка* ‘утеплена безрукавка’, *кучма* ‘висока шапка’, *дерев’янки* ‘черевики з дерев’яною підошвою’, *сіряк* ‘верхній чоловічий одяг з овечого сукна’, *киптар* ‘короткий верхній одяг без рукавів’ та ін., пор.:

Коло Принцового Гілька побачив перші троє саней. На передніх і задніх совіти. На середніх наші хлопці і два конвоїри. Серед них два брати Іван і Михайло Дідики – мамині двоюрідні брати. Іванові не було ще сімнадцяти. Він сидів у татовій *кацабайці*, старій *кучмі*, білих веретяних штанах і в *дерев’янках* на ногах (Б. Г., с. 21).

Молодь, навіть старші ґазди, пишалися в його сніжних *сіряках і киптарях* з багатими вишивками, китичками і шнурованими в’язаннями з червоної і синьої заполочі (М. Я., с. 144);

Виділені діалектні слова є назвами типово наддністрянського одягу та взуття, водночас вони виразно вказують на належність героїв твору до етнографічної групи, ідентифікують їх як наддністрянців.

У творах, події яких розгортаються на Наддністрянщині, а персонажами виступають наддністрянські селяни, діалектні елементи наддністрянського говору вживаються для досягнення мовної автентики, реалізму мовних портретів, що сприяє художній переконливості в зображенні героїв. Так, у новелі Б. Голода “Зелені паляниці”, дія якої локалізована в наддністрянському селі Серники Середні, автор досягає художньої достовірності в описі героїв твору, мешканців цього села, зокрема завдяки відтворенню їх природної мови через введення у їх мовлення наддністрянських різнорівневих діалектних одиниць, пор.:

У передновинок воєнного сорок третього люди в Серниках Середніх таки бідували.

…

Дмитро їв підігріту кулешу з узваром. Люська, тим часом, дістала свій рогожовий кошик, з яким ходила до міста.

- Маєш, Дмитруню, аж три *паланици*. Якби *с* навіть *був* і три *дни*, то маєш на *каждий* день *по паланици*. І я *ти* поставила дві ґаночки цукру. Зап'єш *гербатов*, вони *ти додадут* сили.

- *Дєкую*, Люсько. Але *єдну* я *лишию,* – розвив платину Дмитро. – *Поділишсі* з татом, *з мамов* і з братом …

- Ніби-*м всьо взєв,* – роздумував перед тим, як рушити з подвір'я. – *Воповку з січков і бураком коньом* маю, сіна *взєв я-м* досить. Так що можна їхати (43-44).

Правдоподібність звучання діалогу персонажів твору-жителів наддністрянського села, досягнута завдяки використанню виділених діалектних одиниць, є однією з передумов створення художньо переконливих образів.

4. Наддністрянські різнорівневі діалектизми в художній прозі здатні виступати активним засобом **індивідуалізації мови героїв літературного твору**. Індивідуальний мовний портрет персонажа, як відомо, створюється шляхом наділення його мовлення специфічними рисами, якими він вирізняється, виділяється серед інших героїв. Одним із засобів індивідуалізації персонажів досліджуваних творів є використання в їхній мові наддністрянських діалектних одиниць на тлі літературної мови інших персонажів того ж твору. Мовній індивідуалізації слугує вживання наддністрянських діалектизмів, наприклад, у мовленні героїні повісті Ю. Винничука "Діви ночі" Аліни Корчовської:

— Пані Аліна?

— Слухаю.

— Чи не міг би я з вами зустрітися? Я збираю матеріал про довоєнний Львів.

— А хто вам мене порекомендував?

— Я цілком випадково знайшов в архіві вашу справу… І подумав… а що, як ви лишилися у Львові?

— Хтось же таки мусив лишитися, *нє*? — тут вона розсміялася, і крига скресла. — Як вас звати і *кілько* маєте літ?

— Юрко. Двадцять чотири, — випалив я.

— Що я вам *вповім*, пане Юрцю. Можете прийти до мене, я *поговор'ю* з вами, і якщо ви мені *припадете до ґусту*, то, може, я вам дещо й *вповім*. Знаєте Кривчицьку дорогу? Там є така маленька сліпа вуличка – Рутяна. А на *тотій* вуличці *зувидите* кам'яницю на два поверхи з великим ґанком. Перед кам'яницею — квітник і виноград. На *фіртці пишеся, жи* злий пес, але можете мого Мопся не лякатись, бо він не кусає, *йно* лизькає (25).

За допомогою наддністрянських діалектних одиниць, вжитих у мові героїні твору – пані Аліни, автор досягає індивідуалізації її образу. Наділене говірковими рисами, мовлення пані Аліни вирізняється на тлі літературної, унормованої мови не лише її співрозмовника, а й інших персонажів повісті. Різнорівневі діалектизми індивідуалізують героїню твору, увиразнюють її і водночас вказують на її регіональну і соціальну приналежність.

5. У художніх текстах наддністрянські діалектні елементи виконують функцію **типізації мови персонажів**. Фонетичні, морфологічні, лексичні і синтаксичні діалектні риси, характерні для мовлення наддністрянських селян, слугують засобом типізації мови героя твору-представника цієї соціальної групи. Показовим у цьому плані може бути використання наддністрянських діалектизмів, наприклад, у сегменті тексту повісті Б. Бойка:

Башовська схопилась, обернулась до міліціонера і … почала викидати слова, мов з рова намулу.

- Пане-товаришу міліція! Вчора він так само, як мене, хвалив небіжчика. І повис Луць. А сеї ночі – вже я. Уже *м'я* пхає на банта – *кривуляка* іскаріотський. Ге, які зараз *файні* стали ті самі люди, що зраненька йшли з тої дороги, де відрізали Луця. Самі *'го* на дуба висадили, а тепер плачуть. *Йой*, фальшиві люди. *Ая*, сама я *виділа*, як крався головатий до села геть *перепуджений*. А Ольгу за що-*сьте замордували*? Чесні люди… А перло би *тя*

один з другим замість Наритника – на цвинтарний рів. Не хочу я до такого колгоспу. *Най* до нього йдуть всі ті кривуляки (242).

За допомогою наддністрянських різнорівневих діалектизмів у мові конкретного персонажа – Башовської – втілюються загальні мовні особливості, властиві тій соціальній верстві, представником якої є героїня твору – наддністрянським селянам.

6. Місцеві діалекти є "надійним джерелом постійного поповнення передовсім лексичного складу літературної мови лексемами, функціонування яких територіально обмежено" [45, с. 331]. Однією із передумов входження діалектних слів у літературну мову, набуття ними загальномовного поширення є використання діалектних лексем у художніх текстах [45, с. 331]. Активно вживаючи говіркову лексику у своїх творах, письменник "робить її доступнішою для широкого кола мовців і таким чином торує їй шлях із поступового забуття до залучення в фонд загальновживаних слів (принаймні певної частини)" [129, с. 305].

З огляду на широке використання в художній практиці, словники сучасної української літературної мови вже фіксують, хоч ще з ремаркою *діал.* або *гал.*, такі наддністрянські діалектні лексеми: *байбарак* ‘ верхній короткий чоловічий, рідше жіночий, одяг’, *бутний* ‘пихатий, чванькуватий’ *бульба* ‘картопля’, *багнути* ‘дуже хотіти, бажати’ (Б. Лепкий) [147], *боз* ‘бузок’, *братаниця* ‘дочка сестри’, *зимно* ‘холод’, *сворінь* ‘шворінь’, *стиранка* ‘затірка’, *шопа* ‘місце, де складають дрова’, *штудерний* ‘хитрий, кмітливий’, *шувар* ‘аїр’, *фляжка* ‘пляшка’ (О.Маковей), *вар’ят* ‘божевільна чи несамовита людина’ (Ю. Винничук) [146].

Наддністрянські діалектизми зазнають у художніх творах семантичних модифікацій та образно-метафоричних переосмислень і тому реалізують функцію **розбудови художньої образності, тропіки, поповнення стилістичних ресурсів текстотворення.** Потрапляючи в художній мові в невластиве для них оточення, наддністрянські діалектні слова розширюють

свою лексико-семантичну структуру, набувають нового смислового відтінку і вживаються у складі тропів та стилістичних фігур. Стилістично-виражальний потенціал наддністрянських діалектизмів у художній мові виявляється, зокрема, у використанні їх у ролі об'єкта порівнянь, напр.: Крізь сизу мряку, крізь мерехтливу мжичку дощу, крізь холодне байдуже проміння сонця вдарило в очі срібло снігів... *Наче* велетенський *обрус* застелено поверх дерев і кущів, пагорбів і падолів, поверх будинків і звуків, джерел і крилець метеликів... (Ю. В. М. Л., с. 123). Введена в структуру порівняння діалектна лексема *обрус* 'скатертина' служить засобом актуалізації характерних ознак художнього образу, забезпечує його творче смисло-семантичне розширення.

На розширення виражальних можливостей художньої мови спрямоване використання наддністрянських діалектних лексем як засобу вираження іронії, пор.: Славко оправдував ся боязливо, але старий втручував ся заєдно. – Е, та де – ви всі такі «*файні*», ви невинні, як ангели, я вас за дурно чіпаю ся. Ви нікому нічого не винні, тілько Богу душу. Ну, ну – знаю ся я на вас. Через вас мене пан Біг карає (М. Я., Огні, с. 52). Діалектна мовна одиниця *файний* із усталеною позитивно-емоційною характеристикою 'гарний, добрий' під впливом контексту набуває оказіонального негативного значення і виражає насмішку, глузування.

Наддністрянські діалектні елементи функціонують у художній мові і як текстотвірні одиниці. Як слово, що володіє "особливими властивостями порівняно з літературною лексикою" [141, с. 24], наддністрянський діалектизм уживається в ролі заголовка художнього твору, наприклад, "*Трафунок*" (с.), "*Не по-люцки*" (с.), "*Мнєконький*" (с.), "Зелені *паляниці*" (с.), *"Оферма"* (с.). Введення діалектної одиниці у структуру заголовка сприяє посиленню його виражальної спроможності – він привертає увагу, справляє емоційний, естетичний вплив на читача. Виступаючи знаком, символом змісту всього тексту, виражаючи його основну предметно-контекстуальну та художньо-

естетичну інформацію, наддністрянські діалектні лексеми у структурі заголовка художнього твору передають глибше семантичне наповнення, ніж їх літературномовні відповідники.

У сучасній художньо-прозовій практиці на використанні елементів наддністрянського говору будується гра слів. Діалектні лексеми в межах контексту можуть обігруватися, зіставлятися з близькозвучними літературними словами, створюючи таким чином відповідний семантико-стилістичний ефект, пор.:

— Пробачте, ви не скажете, де тут можна пообідати?

Я вмить виринув із глибини своїх дум — переді мною розквітли дві фантастичні кралі.

— У мене.

Панночки хихикнули:

— У вас? Ви що — офіціант?

— Ні, я поет. Але живу поруч і можу вас нагодувати *кишкою*.

— *Кішкою*? — перепитали вони і перезирнулися (Ю. В.).

У наведеному діалозі на позначення ‘кров’яної ковбаси’ автор уживає не літературну назву *кров’янка*, а діалектну номінацію *кишка,* яка перебуває в паронімічних зв’язках зі словом *кішка*. У результаті поєднання в одному контексті близьких за звучанням, але різних за змістом лексем – *кишка* і *кішка* – виникає гра слів, що виступає засобом досягнення комізму ситуації.

Вжита в наведеному сегменті тексту наддністрянська говіркова лексема *кишка* виконує також і **провокативну функцію**, оскільки, будучи співзвучною зі словом, що функціонує в літературній мові з іншою семантикою, вона спонукає до неоднозначного тлумачення сказаного, породжує двозначність думок.

Як мовний засіб створення комічного, функціонують наддністрянські говіркові елементи, введені в стилізовані під зразки урочистого, конфесійного стилю контексти. Поєднання в мовленні персонажа діалектизмів із піднесеною

лексикою справляє комічний ефект, посилює іронічність оцінок, характеристик героя твору. У такій функції використано наддністрянські говіркові одиниці, наприклад, у мові героїні роману Ю. Винничука “Мальва Ланда” панни Фрузі, пор.:

Я впізнала його! Князю мій! *Прийшла-м* до тебе вклонитися і припасти до стіп твоїх, чекаючи на благословіння твоє, о Совершенний! О, князю моїх снів і марев! Господарю моїх темних пліснявих льохів, що бережуть зачакловані скарби! Чугайстре моїх кошлатих нетрів! Згляньсяся над моєю непорочністю, ввійди у мене, мов ніж у хліб, покрай мене на *пластерки*, посічи мене дрібно-дрібнесенько і спожий на славу собі!

Вжиті в мовленні героїні наддністрянські діалектні форми *прийшла-м, пластерки* разом з іншими мовними засобами надають піднесеному висловлюванню зниженої тональності, завдяки чому створюється установка на сатиричне сприйняття персонажа.

Емотивна функція діалектизмів у художньому тексті полягає в здатності їх виражати емоції та передавати ставлення автора чи персонажів до зображуваного [141]. Емотивним потенціалом характеризуються, напр., наддністрянські говіркові лексеми *сьлічний* ‘дуже гарний’, *сарака* ‘бідолаха’, *воферма* ‘тюхтій’, *лотер* ‘гульвіса’, *беньокарт* ‘байстрюк’ Колись, як був молодим, як був здоровим, то, напевно, такой крав *сарака* (Б. Г., с. 82); Бачите, вишила ту якусь панну таку *сьлічну*, палац і ставочок із лебедями, пор.: (Ю. В., с. 500).

Наддністрянські лексичні одиниці виконують у художніх творах **індикативну**, **розпізнавальну функцію**, пов’язану з особливим образом автора – “людини з народу, близької своїм героям, <…> що не цурається діалектного слова” [141, с. 26]. Лексичні діалектизми, вжиті в авторській мові без будь-яких вказівок на їхню територіальну маркованість, формують уявлення про письменника як певного культурно-соціального типу, особистості з відповідним мовним досвідом, тісно пов’язаної із зображуваним

середовищем. Розпізнавальну функцію реалізують наддністрянські лексеми, наприклад, у новелі І. Керницького "Празник": *Вуйни-стрийни*, вивбирані, вив'язані, запишались, мов ячмінні пироги, позасідали *побішниці*, попідпирали *ковбиці* й гору *сорокатих* подушок (56). За допомогою виділених у наведеному сегменті тексту-авторській мові наддністрянських лексичних діалектизмів не тільки описуються реалії побуту та номінуються поняття, що не мають у літературній мові однослівних відповідників, але й створюється образ автора як доброго знавця наддністрянського життя, його співучасника.

Отже, наддністрянський говір в українській художній прозі характеризується значним естетичним потенціалом. У структурі художнього тексту наддністрянські діалектизми виступають важливим стилістичним прийомом досягнення художньої мети. Введені в художнє мовлення діалектні одиниці виконують функції, пов'язані з мовною характеристикою персонажів, створенням місцевого колориту, увиразненням експресії тексту, художньою образністю і конкретизацією.

Висновки до розділу 4

Зв'язок наддністрянських діалектних і літературних нормативних одиниць в українській художній мові неоднорідний. Художні прозові твори, мова яких відбиває наддністрянські говіркові риси, засвідчують три типи літературно-діалектної взаємодії: використання окремих, здебільшого лексичних, діалектизмів у мові твору (повість Б. Бойка "Липовий цвіт сорок першого…", новели й оповідання І. Керницького); включення стилізованого під наддністрянський говір мовлення персонажів у нормативну літературну мову (художні твори Ю. Винничука і Б. Голода); включення стилізованої під наддністрянський діалект мови героїв у авторську літературну мову західноукраїнського варіанта XIX – І пол. XX ст. (художні тексти М. Яцкова,

Б. Лепкого, А. Чайковського, О. Маковея, а також М. Шашкевича і Я. Головацького).

Наддністрянські говіркові одиниці в українській художній прозі характеризуються широким діапазоном стилістичних функцій. Діалектизми виступають засобом досягнення художньої переконливості та етнографічної достовірності зображуваного, локалізації описуваних подій, посилення експресії художнього тексту, мовної індивідуалізації персонажів твору, типізації їх мовлення, пізнання духовної й матеріальної культури носіїв наддністрянського говору. Наддністрянські діалектні лексеми в мові художньої прози використовуються у складі тропів і стилістичних фігур, вводяться в заголовок художнього тексту, що свідчить про потужний образо- і текстотвірний потенціал діалектних одиниць, їх здатність бути засобом збагачення виражальних можливостей художньої мови. Для сучасного художньо-прозового мовлення характерне розширення функціональних можливостей наддністрянських діалектизмів, що полягає у використанні їх як засобу досягнення комічного ефекту в зображенні персонажів, створення гри слів.

ВИСНОВКИ

1. Питання взаємодії наддністрянського говору й художньої мови в українській лінгвістиці досліджено фрагментарно. Частково, в контексті інших проблем, на сьогодні проаналізовано особливості використання наддністрянських діалектних одиниць у художніх творах Б. Лепкого та Ю. Винничука. Предметом більш детального мовознавчого вивчення стали наддністрянські діалектні елементи в художній мові М. Яцкова, М. Шашкевича та Б. Голода.

2. Основними методологічними засадами і принципами дослідження наддністрянського говору в його взаємодії з мовою художньої прози є:

-застосування різних методів (описового, стилістичного експерименту) і прийомів аналізу (компонентного, контекстуального, функціонального, кількісних підрахунків), що сприяє різнобічному підходу до вивчення наддністрянських діалектизмів у художніх творах, забезпечує результативність наукового пошуку й уможливлює його повноту;

-урахування характеру співвідношення нормативних і діалектних елементів в українській мові на час створення художнього тексту, в якому відображено наддністрянські говіркові риси;

-необхідність використання як матеріалу дослідження першодруків або прижиттєвих видань творів, що дозволяє уникнути неточності оцінок і неповноти опису наддністрянських діалектних рис в українській художній мові.

3. Використання наддністрянського говору в українській художній прозі має тривалу історію. До початку ХХ ст. вживання наддністрянських діалектизмів у художній літературі зумовлене передусім орієнтацією письменників на народнорозмовну стихію як основу формування літературної мови. З настановою на творення літературної мови на базі живого народного мовлення використано наддністрянський говір у художніх текстах

М. Шашкевича і Я. Головацького. Наддністрянські діалектні одиниці у творах М. Шашкевича і Я. Головацького виступають стилістично нейтральним компонентом художнього мовлення, вжиті стихійно, без спеціальних художніх функцій.

Ступінь повноти відображення наддністрянського говору в художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького різний. Тісніший зв'язок із наддністрянським діалектним середовищем виявляється у творах М. Шашкевича, в яких відбито не тільки ті діалектні риси наддністрянського говору, що поширені в багатьох інших південно-західних говорах, але й чимало вузьколокальних, власне наддністрянських. Художнє мовлення Я. Головацького зі специфічно наддністрянських говіркових ознак відображає лише деякі.

Не мотивоване стилістичними настановами вживання більшості наддністрянських діалектизмів у художній мові А. Чайковського й О. Маковея. Діалектні форми у творах цих письменників є наслідком розвитку тогочасної літературної мови в Західній Україні. Лише окремі наддністрянські діалектні одиниці в прозі А. Чайковського та О. Маковея вжиті цілеспрямовано, як стилістичний засіб, на що вказує наявність їх у мовних партіях персонажів та відсутність у мові автора.

Близькими у використанні наддністрянського говору в мові художньої прози до А. Чайковського й О. Маковея були Б. Лепкий і М. Яцків. Наддністрянські діалектизми в їхніх творах також функціонують здебільшого як нормативний компонент західноукраїнського варіанта літературної мови. Проте, на відміну від А. Чайковського й О. Маковея, Б. Лепкий і М. Яцків частіше використовували елементи наддністрянського говору зі стилістичною метою, мова їхніх творів виразніше засвідчує різницю щодо вживання діалектних одиниць у мові автора і мові персонажів.

Із середини першої половини XX ст. в українській художній прозі започатковується тенденція до використання елементів наддністрянського

говору виключно як стилістичного засобу, що безпосередньо пов'язано з рівнем розвитку літературної мови, з виробленням її норм і зміною статусу діалектних елементів у мовній системі.

Цілеспрямоване використання наддністрянського говору як засобу реалізації художнього задуму характерне для літературно-мовної практики І. Керницького. Спорадично вжиті в мовленні персонажів фонетичні й морфологічні наддністрянські діалектні форми та широко відображені як у мові героїв, так і мові автора лексичні діалектизми у творах І. Керницького стилістично навантажені, виконують художні функції, пов'язані з мовною характеристикою персонажів, відтворенням місцевого колориту, розширенням виражальних можливостей художнього мовлення.

Зі стилістичною метою використано наддністрянські діалектні одиниці в художній прозі Б. Бойка. Мова персонажів творів Б. Бойка фіксує лише окремі наддністрянські фонетичні й морфологічні діалектні форми. Разом із лексичними діалектизмами, досить поширеними і в мовних партіях героїв, і в мові автора, вони виступають важливим засобом досягнення художніх завдань.

Стилістичними настановами мотивоване вживання наддністрянських діалектних елементів у новелах і оповіданнях Б. Голода. Специфіка використання наддністрянського говору Б. Голодом – фактографічне відбиття у всій повноті його фонетичних, морфологічних, лексичних і синтаксичних діалектних рис у мовленні персонажів творів на тлі нормативної авторської мови з уживанням у ній деяких лексичних говіркових одиниць.

Елементи наддністрянського говору в художніх цілях використав у своїх творах Ю. Винничук. Мова персонажів його романів і повістей стилізована під наддністрянський діалект, вона відбиває найбільш характерні різнорівневі діалектні риси. Прикметна особливість функціонування наддністрянських діалектизмів у художній мові Ю. Винничука – використання їх у специфічних, нетипових функціях, контекстуальне накладання їх на соціально марковані мовні одиниці.

4. Характер, склад наддністрянських діалектних рис – обмежених у функціонуванні ареалом лише наддністрянського говору і тих, що властиві й іншим південно-західним говорам – у мові художніх творів кожного з письменників різний. Наддністрянську діалектну фонетику в українській художній прозі репрезентують такі мовні риси: звуки *е, и, і* на місці голосного *а* після м'яких приголосних і шиплячих, збереження етимологічного *е,* а також з *ь* після *ч* та *й* у займенникових формах і під наголосом, перехід *о* в *у*, лабіалізація *а* перед *в*, збереження давнього *о* перед складом з наголошеним *а*, звук *и* замість *і* на початку слова, голосний *і* у префіксі *ви-*, приголосний *ф* на місці звукосполучення *хв*, втрата початкового *в* перед приголосними, протетичні *г, в*, перехід приголосного *д* у *й* у звукосполуці *дц*, пом'якшення свистячих приголосних перед м'якими приголосними, перехід *л* у *в*, зміна *ч* на *ц,* депалаталізація *р*, звукосполучення *ер, ир* між приголосними відповідно до літературного *ри*, поява *л* у звукосполученні з губними, асиміляція звука *й* носовим приголосним *н* у звукосполуці *мн*, депалаталізація приголосних *с, ц* у суфіксах *–ськ-, -цьк-, -ець*, відсутність епентичного *л* у звукосполученні губних приголосних з *й* у дієсловах, скорочення окремих ненаголошених звуків і складів.

5. Морфологічні ознаки наддністрянського говору в художніх творах виявляються в наборі закінчень і засобів формотворення словозмінних частин мови, зокрема: 1) закінчення іменників: а) жіночого роду — у родовому відмінку однини *-и*, в орудному відмінку однини *-ов, -ев*, в родовому відмінку множини *-ів*; б) чоловічого і середнього роду — в називному і знахідному відмінках однини *–е,* в давальному відмінку однини *-еви, -ови*, в орудному відмінку однини *–ом*, у місцевому відмінку однини *-и*, в родовому відмінку множини *–ий,* у давальному відмінку множини *-ом, -ем*, у місцевому відмінку множини *-ох*; 2) у прикметниках: наявність стягнених форм у давальному і місцевому відмінках однини жіночого роду; тенденція до вирівнювання відмінювання прикметників за твердим типом основи, творення ступенів

порівняння прикметників за допомогою суфікса *–ійш-*; 3) у числівниках — фонетичні варіанти *оден*, *єден*, *їден, штири*; 4) у займенниках: енклітичні, редуплікована та підсилювальні форми; 5) у дієвідмінюванні: інфінітив на *-чи* від дієслів з основою на задньоязиковий приголосний; форми 3-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу з кінцевим *т*; нульове закінчення 2-ї особи однини теперішнього часу атематичних дієслів; форми майбутнього часу, утворені з *бути* та основного дієслова в минулому часі – колишнього дієприкметника; фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта у формі минулого часу дієслів; частка *най* у наказовому способі дієслів.

6. Наддністрянська діалектна лексика в українській художній прозі репрезентована різними тематичними групами слів, зокрема:

-назвами осіб за спорідненістю, віком, соціальним статусом, родом діяльності, внутрішніми і зовнішніми якостями;

-найменуваннями одягу та взуття;

-номінаціями хатнього начиння, знарядь праці;

-назвами житлових і господарських будівель та їх частин;

-найменуваннями їжі, страв і напоїв;

-назвами рослин і тварин;

-номінаціями географічних об’єктів;

-назвами мір;

-найменуваннями частин тіла людини;

-номінаціями абстрактних понять.

Широко відображено в художній прозі наддністрянські діалектні дієслова різної семантики, а також прикметники та прислівники.

У мові досліджуваних художніх творів представлена і наддністрянська діалектна фраземіка.

7. Із синтаксичних наддністрянських діалектних рис мова української художньої прози фіксує вживання прийменників у значенні, відмінному від літературного, зокрема *про* у значенні “*через*”, *на* – “*по*”, *о* не з часовою

семантикою, *до* – "*для*", *за* – "*про*"; конструкції давального відмінка з прийменниками *к, ко, д, ід*; прямий додаток-назва особи при перехідних дієсловах у формі називного відмінка; безприйменникові конструкції давального відмінка відповідно до літературних словосполучень родового відмінка з прийменником *у*; вираження підмета іменником з числівником у формі родового відмінка; поєднання однорідних членів речення сполучником *а*; збереження предикативної зв'язки бути у формі теперішнього часу.

8. За способом використання наддністрянського говору в мові української художньої прози, повнотою його відображення у творах, співвідношенням діалектних явищ у мові персонажів і авторському мовленні мова української художньої прози репрезентує три типи діалектно-літературної взаємодії. Перший різновид, для якого характерним є вкраплення окремих, насамперед лексичних, діалектизмів у літературну мову твору, засвідчує художня мова І. Керницького та Б. Бойка. Другий тип ілюструє мова прози Ю. Винничука і Б. Голода, в якій у нормативну літературну мову включено стилізоване під наддністрянський говір мовлення персонажів. Третій тип зв'язку діалектних наддністрянських і літературних мовних одиниць репрезентують написані західноукраїнським варіантом літературної мови художні твори Б. Лепкого, М. Яцкова, О. Маковея й А. Чайковського, мовлення персонажів у яких більшою чи меншою мірою наближене до наддністрянського говору. До третього різновиду взаємодії літературної мови і наддністрянського діалекту в українській художній мові належать і твори М. Шашкевича та Я. Головацького, однак наддністрянські говіркові елементи в їх мовно-літературній практиці стилістично не навантажені.

9. Наддністрянські діалектні елементи в українській прозі виступають важливим стилістичним прийомом досягнення художньої мети. Вони виконують номінативно-пізнавальну, експресивну, провокативну, розпізнавальну, емотивну функції; слугують засобом індивідуалізації та типізації мови персонажів; відіграють важливу роль у досягненні художньої

переконливості та етнографічної достовірності в зображенні подій, героїв, побуту, ситуації, пейзажу; є джерелом збагаченням літературної мови, розбудови художньої образності, тропіки, поповнення стилістичних ресурсів текстотворення.

10. Перспективи подальшого вивчення використання наддністрянських діалектних елементів в українській художній прозі пов’язані з розширенням емпіричної бази дослідження та зі студіями над фонетичними, лексичними й граматичними одиницями інших говорів української мови в художній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атлас української мови: У 3 т. — Т. ІІ: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К.: Наукова думка, 1988. – 520 с.
2. Бандрівський Д. Г. Говірки Підбузького району Львівської області / Д. Г. Бандрівський. – К.,1960. – 101 с.
3. Бандура О. Мова художнього твору / О. Бандура. – К.: Дніпро, 1964. – 122 с.
4. Барчук М. В. Розвиток української літературної мови в Галичині середини XIX ст.: фонетика, граматика, лексика: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Мар'яна Володимирівна Барчук. – Івано-Франківськ, 2012. – 218 с.
5. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 247 с.
6. Бибик С. Діалектне слово у словнику і в тексті / С. Бибик // Семантика мови і тексту: зб. ст. VIII Міжнар. конф. – Івано-Франківськ, 2003. — С. 46-50.
7. Бичко З. М. Діалектна лексика Опілля / З. М. Бичко. – Львів: Фенікс,1997. – 136 с.
8. Бичко З. М. Історія вивчення лексики опільського говору / З. М. Бичко// Українська філологія: досягнення, перспективи: До 145-річчя кафедри української філології Львівського університету. – Львів, 1994. – С.167-170.
9. Бичко З. Лексика наддністрянського говору в контактах із лексикою сусідніх говорів / Зіновій Бичко, Наталія Медвідь, Ярослав Веселовський // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство). – Івано-Франківськ, 2012. – Випуск XXV-XXVI. – С. 21-24.
10. Бичко З. М. Наддністрянський (опільський) діалект і його відношення до інших говорів південно-західного наріччя / З. М. Бичко. – Львів, 1992. – 46 с.
11. Бичко З. Назви одягу та взуття в наддністрянському говору в порівнянні з суміжними / З. Бичко // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Випуск 32-33. – С. 73-76.

12. Бідер Г. Українська мова в Габсбурській монархії (1772-1918) / Г. Бідер // Мовознавство. – 1997. – №1. – С. 24-29.
13. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень: методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови / С. К. Богдан. – Луцьк, 2011. – 28 с.
14. Бойко Л. Діалектизми в мовній тканині роману Ю. Андруховича "Рекреації" / Лариса Бойко, Галина Микитів // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) /. – Івано-Франківськ, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 59-61.
15. Бондаренко Д. В. Стилістична функція лексичних діалектизмів в українській художній літературі / Д. В. Бондаренко // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Респ. діалектолог. нарада: тези доп. і повідомл.: до IX Міжнар. з'їзду славістів / Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні АН УРСР; відп. ред. М. В. Никончук. – Житомир, 1983. – С. 180–181.
16. Бурківська Л. Ю. Лексика історичної прози Богдана Лепкого в контексті загальнолітературної та стилістичної норми: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Лілія Юліанівна Бурківська. – К., 2003. – 176 с.
17. Верхратський І. Говор батюків / І. Верхратський // Збірник філологічної секції НТШ. – Львів, 1912. – Т. XV. – 308 с.
18. Винничук Ю. Лаймося по-львівськи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://electric.org.ua/old/copypaste/lajmosya-po-lvivsky.html.
19. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М. : Худ. лит., 1959. – 654 с.
20. Винокур Г.О. О языке художественной литературы / Г. О. Винокур. – М.: Высш. школа, 1991. – 488 с.
21. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т. Г. Винокур. – М.: Наука, 1980. – 238 с.

22. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
23. Глуховцева К. Дискурсивно-когнітивна природа діалектизму / К. Глуховцева // Лінгвістичні студії. – 2012. – Вип. 24. – С. 169-172.
24. Головацький Я. Память Маркіяну Руслану Шашкевичу / Я. Головацький // Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацкого. – Львів, 1913. – С. 227-236.
25. Головацький Я. Розправа о язиці южнорускім і єго нарічіях / Я. Головацький // Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацкого. – Львів, 1913. – С. 236-250.
26. Горбач О. Говірка Комарна й Комарнянщини / О. Горбач // Горбач О. Зібрані статті. – Т. V: Діялектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 151-171.
27. Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Теребовельщини / О. Горбач // Горбач О. Зібрані статті. – Т. V: Діялектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 209-255.
28. Горбач О. Львівські проступницько-тюремницькі арготизми до 1930-их років // Горбач О. Зібрані статті. Арґо в Україні. – Мюнхен, 1993. – С. 207–236.
29. Горбач О. Наддністрянські говірки / О. Горбач // Енциклопедія українознавства. – Париж; Нью-Йорк: Вид-во “Молоде життя”, 1966. – Т. 5. – С. 1675-1676.
30. Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області / О. Горбач // Горбач О. Зібрані статті. – Т. V. – Діялектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 56-156.
31. Гринчишин Д. Давньоукраїнські фонетичні й морфологічні риси в говірці села Потік Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. / Д. Гринчишин // Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір / Ред. П. Гриценко. – Львів: Інститут українознавства, 2005. – С. 29-38.

32. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко [відп. ред. І. Г. Матвіяс]; АН УРСР Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1990. – 272 с.
33. Гриценко П. Е. Диалекты в современной языковой ситуации Украины / П. Е. Гриценко // Исследования по славянской диалектологии. – М., 2012. – Вып. 15. – С. 18-42.
34. Гриценко П. Ю. Діалектизм // П. Ю. Гриценко // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 146-147.
35. Гриценко П. Ідіолект і текст / П. Гриценко // Лінгвостилістика: об'єкт — стиль, мета — оцінка: збірник наукових праць. — К., 2007. — С. 16-43.
36. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела / П. Ю. Гриценко // Культура слова. — К., 1983. — Вип. 25. — С. 32-38.
37. Гриценко П. Ю. Наддністрянський говір / П. Ю. Гриценко // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 387 – 388.
38. Гриценко П. Е. Некоторые замечания о диалектной основе украинского литературного языка / П. Е. Гриценко // Philologia slavica: К 70-летию академика Н. И. Толстого. – М.: Наука, 1993. – С. 284-295.
39. Грицютенко І. Є. Роль української народної мови у збагаченні естетичної функції художнього слова / І. Є. Грицютенко // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. Тези доповідей та повідомлень. – К., 1972. – С. 18-21.
40. Гуйванюк Н. Діалектний текст як лінгво-когнітивна одиниця / Ніна Гуйванюк, Наталія Руснак // Українська мова. – 2003. – №2. – С. 102-109.
41. Гуйванюк Н. Поняття діалектизму крізь призму творчості Юрія Федьковича / Гуйванюк Ніна // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство). – Івано-Франківськ, 2011. – Випуск XXV-XXVI. – С. 146-152.

42. Ґерус-Тарнавецька І. АЗБУКА і ABECADŁO: Роля Маркіяна Шашкевича в формуванні українського правопису і літературної мови в Галичині / І. Ґерус-Тарнавецька // Маркіян Шашкевич на Заході / упор. Я. Розумний. – Вінніпег: Інситут-Заповідник Маркіяна Шашкевича, 2007. – С. 187-193.
43. Ґрещук В. В. Гуцульський говір в українській художній мові XIX – І пол. XX ст.: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Валентина Василівна Ґрещук. – Івано-Франківськ, 2009. – 241 с.
44. Ґрещук В. Гуцульський діалект у мові сучасної української літератури / В. Ґрещук // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 32-33. – С. 214-218.
45. Ґрещук В. Діалектне слово в художній мові / Василь Ґрещук // Мовний простір граматики: актуальні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. М. О. Вінтонів. – Донецьк: ДонНУ, 2014. – С. 327-333.
46. Ґрещук В. Мовна ситуація в Галичині кінця XVIII – початку XX століття / Василь Ґрещук // Матеріали V конгресу МАУ Мовознавство : зб. наук. статей. — Чернівці: Рута, 2003. – С. 168-173.
47. Ґрещук Василь. Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Б. Голода / Василь Ґрещук, Валентина Ґрещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. – Дрогобич: Посвіт, 2011. – С. 93-102.
48. Ґрещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис / Василь Ґрещук, Валентина Ґрещук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.
49. Ґрещук В. Проблема розвитку української літературної мови в Галичині середини XIX ст. / В. Ґрещук // Четвертий міжнародний конгрес україністів, 26-29 серпня 1999 р., Одеса. Мовознавство: Доповіді та повідомлення. – К.: Університетське видавництво „Пульсари”, 2002. – С. 233-237.

50. Ґрещук В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / В. Ґрещук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 520 с.
51. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Фонетика) / Й. О. Дзендзелівський. — Ужгород, 1965. — 123 с.
52. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови / Й. О. Дзендзелівський. — К.: Наукова думка, 1987. — 298 с.
53. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Південно-західні впливи у текстах письменників Підросійської України кінця XIX – початку XX ст. / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наукові записки. – Т. 60. – 2006. – С. 3-14.
54. Драбчук І. Опільський говір: спроба узагальнення / І. Драбчук // Опілля: монографія / відп. за випуск В. Дідух. – Галич. – С. 29-42.
55. Дроздовський В.П. Принципи і передумови стилістичного аналізу прозових творів / В.П. Дроздовський. – Одеса, 1972. – 95с.
56. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Я. Єрмоленко // Українознавство: науково-популярний, суспільно-політичний, культурно-мистецький журнал. – 2008. – Число 1. – С. 198–205.
57. Єрмоленко С. Літературна норма в часовому і просторовому вимірі / С. Єрмоленко // Культура слова. – Вип. 57–58. – К., 2001. – С. 3–9.
58. Єрмоленко С. Я., Гримич Г. М. Народнорозмовна традиція в літературно-художньому мовленні / С. Я. Єрмоленко, Г. М. Гримич // Питання мовної культури. – 1967. – Вип. 2. – С. 14–32.
59. Єрмоленко С. Я. Сучасна літературна мова і діалекти / С. Я. Єрмоленко // Рідне слово. – Вип. 6. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 6–18.
60. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
61. Єрмоленко С. Функції діалектизмів у мові сучасної художньої літератури / Світлана Єрмоленко // Діалектна мова: сучасний стан і перспективи

дослідження: програма, матеріали та тези доповідей всеукраїнських наукових читань, присвячених пам'яті діалектолога Валентини Прокопенко / відп. за випуск Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С 185-187.

62. Жилко Ф. Т. Ареальні системи української мови / Ф. Т. Жилко // Мовознавство. — 1990. — №4. — С. 18-27.
63. Жилко Ф.Т. Говори української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Радянська школа, 1958. – 172 с.
64. Жилко Ф. Т. Мова новел Марка Черемшини / Ф. Т. Жилко // Українська мова і література в школі. – 1954. – №4. – С. 20-31.
65. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. — К.: Радянська школа, 1966. — 307 с.
66. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до середини дев'яностих років XIX ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К., 1963. – 415 с.
67. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. — 1973. — №1. — С. 3-15.
68. Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. / А. М. Залеський. — К.: Наукова думка, 1973. — 155 с.
69. Зеленько А. С. Взаємодія загальномовного і діалектного як один із компонентів творчої манери В. Стефаника / А. С. Зеленько // В. Стефаник і культура : тези. – Івано-Франківськ, 1991. – Ч. 2. – С. 35-36.
70. Зеленько А. С. Зіставне структурно-семантичне дослідження наддністрянських і східнополіських говорів (на матеріалі деяких груп будівельної лексики) / А. С. Зеленько // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: тези доповідей. – Ужгород: Вид-во Ужгород. держ.ун-ту, 1982. – С. 230-231.
71. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури / А. С. Зеленько // Культура слова. – Вип. 22. – К., 1982. – С. 39–41.

72. Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів / І. Зілинський // ЗНТШ. – Т. CXVII–CXVIII. – Львів, 1913.
73. Історія українського правопису: XVI – XX століття: хрестоматія / [упор. В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва; пер. слово В. В. Німчука]. – К.: Наук. думка, 2004. – 583 с. – (Проект "Наукова книга").
74. Калнынь Л. Э. Включение диалектизмов в художественный текст как разновидность контакта между диалектной и литературной формами русского языка / Л. Э. Калнынь // Вопросы языкознания. –1998. – №6. – С. 58-68.
75. Караванський С. Секрети української мови: Науково-популярна розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної української лексики / С. Караванський. – К., 1994. – 152 с.
76. Кисілевський К. Мовні особливості наддністрянського гнізда / Кость Кисілевський // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. 169. – Нью-Йорк; Париж, 1962. – С. 288 – 297.
77. Кисілевський К. Надпрутський говір Стефаникових персонажів: Матеріали до словника / Кость Кисілевський // Українське мовознавство в останній добі. – Рим, 1973. – С.153-189.
78. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Б. В. Кобилянський. – К., 1960. – 276 с.
79. Кобилянський Б. В. Про діалектизми в мові художніх творів та про мову творів В. Стефаника і М. Черемшини / Б. В. Кобилянський // Наукові записки [Львівського педагогічного інституту]. Серія філологічна. – 1959. – Т. 12. – Ч. 2. – С. 13-25.
80. Ковалик І. До характеристики мови В. Стефаника. Функційність діялектизмів у творах В. Стефаника / Іван Ковалик // Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Ч. ІІ. – Львів – Івано-Франківськ, 2007. – С. 408-411.

81. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ – К.: Вища школа, 1984. – 120 с.
82. Козицький А. Батяри / А. Козицький // Енциклопедія Львова. – Т. 1 / За ред. А. Козицького та І. Підкови. – Львів : Літопис, 2007. – С. 190 – 192.
83. Колоїз Ж. В. Діалектизми в романі Марії Матіос «Солодка Даруся» / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць. – Вип. 4. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2010. – С. 98–117.
84. Кононенко В. Гуцульські мовні елементи в художньому тексті / Віталій Кононенко // Мова. Культура. Стиль / В. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 316-320.
85. Кононенко В. Мовостиль західноукраїнських письменників: регіональний аспект / Віталій Кононенко // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство). – Івано-Франківськ, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 17-21.
86. Коць-Григорчук Л. Еволюція українського мовлення в діалектному просторі / Л. Коць-Григорчук // Українська мова. – 2011. – №3. – С. 41-51.
87. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діялектного простору / Л. Коць-Григорчук. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – 265 с.
88. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2010. – 464 с.
89. Куриленко В. М. Мовна норма у літературно-народнорозмовному та просторово-часовому співвідношеннях / В. М. Куриленко // Мова і культура нації: тези доп. регіональн. наук.-практ. конфер. – Львів, 1990. – С. 68-69.
90. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 303 с.
91. Лев В. Мова поетів Руської Трійці / В. Лев // Записки НТШ. – Нью-Йорк; Париж, 1953. – Т. 161. – С. 37-89.

92. Лев В. Слово, що збудило Галичину / В. Лев // Маркіян Шашкевич на Заході / упор. Я. Розумний. – Вінніпег: Інситут-Заповідник Маркіяна Шашкевича, 2007. – С. 147-150.
93. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія "Діалектологічна скриня"). – 672 с.
94. Лепкий Б. Казка мойого життя / Б. Лепкий. – Краків: Укр. видавництво, 1941. – 180 с.
95. Лесин В. М. Ще раз про мову В. Стефаника / В. М. Лесин // Радянське літературознавство. – 1965. – №9. – С.38-48.
96. Лесів М. Українські говірки у Польщі / Михайло Лесів. – Варшава, 1997. – 496 с.
97. Літературна норма і мовна практика / [Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Коць Т. А. та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2013. – 320 с.
98. Матвіяс І. Г. Варіанти української літературної мови / І. Г. Матвіяс. – К., 1998.
99. Матвіяс І. Г. Відображення бойківського говору в художній прозі Івана Франка / І. Г. Матвіяс // Культура слова. – 2005. – Вип. 65. – С. 21-25.
100. Матвіяс І. Відображення говорів у мові Леся Мартовича / І. Матвіяс // Культура слова. – Вип. 73. – К., 2010. – С. 80-84.
101. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – №6. – С. 3-12.
102. Матвіяс І. Говірка в художніх текстах Маркіяна Шашкевича / І. Матвіяс // Культура слова. – 2011. – № 74. – С. 86-94.
103. Матвіяс І. Говіркові риси в мові творів Ольги Кобилянської / І. Матвіяс // Українська мова. – 2010. – №1. – С. 32-38.

104. Матвіяс І. Діалектизми в мові творів Михайла Яцкова / І. Матвіяс // Українська мова. – 2013. – № 1. – С. 20-23.

105. Матвіяс І. Г. Діалектна основа вокалізму в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 15-24.

106. Матвіяс І. Г. Діалектна основа консонантизму / І. Г. Матвіяс // Мовознавство.– 2005. – № 2. – С. 32-40.

107. Матвіяс І. Г. Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2007. – № 1. – С. 38-46.

108. Матвіяс І. Г. Особливості словозміни в західноукраїнському варіанті української мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2011. – С. 11-14.

109. Матвіяс І. Г. Роль покутського говору в мові творів Василя Стефаника / І. Г. Матвіяс // Культура слова. – 2010. – Вип. 72. – С. 71-80.

110. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К.: Наукова думка, 1990. – 168 с.

111. Мацько Л. І. Стилістика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

112. Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной Росии связи с наречиями Галичины / К. П. Михальчук // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край. — Т.7. — Спб., 1872.

113. Мозер М. Причинки до історії української мови / Міхаель Мозер. – 2-е вид., доповн. – Харків, 2008. – 832 с.

114. Мукаржовский Я. Литературный язык и поэтический язык / Ян Мукаржовский // Пражский лингвистический кружок: сборник статей. – М.: Прогресс, 1967. – С. 406-431.

115. Муромцева О. З історії української літературної мови: [вибрані праці] / О. Муромцева. — Х., 2008. — 229 с.

116. Муромцева О. Г. Західноукраїнська мовно-літературна практика / О. Г. Муромцева // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 197-199.

117. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Г. Муромцева. – Харків: Вища школа, 1985. – 152 с.

118. Назарова Т. В. Деякі питання типології зв'язків літературної мови й діалектів / Т. В. Назарова // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 31-37.

119. Ніколаєнко І. О. До питання про «олітературення» діалектів / І. О. Ніколаєнко // Лінгвістика: зб. наук. пр. – 2010. – № 3 (21). – Ч. 1. – С. 223–227.

120. Ніколаєнко І. О. Функція діалектизму в художній прозі кінця XX – початку XXI століття / І. О. Ніколаєнко // V Междунар. Севастопольские Кирилло-Мефодиевские чтения: сб. науч. ст. – Севастополь, 2011. – С. 221 – 229.

121. Німчук В. В. Наддністрянські діалектні риси в "Євсевієвому Євангелії" 1283 року / В. В. Німчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство). – Івано-Франківськ, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 3-17.

122. Німчук В. Проблеми українського діалектогенезу / В. Німчук // Проблеми сучасної ареалогії. — К.: Наукова думка, 1994. — С. 25-47.

123. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. — К.: Либідь, 1995. — 296 с.

124. Онишкевич М. Й. Діалектизми (полонізми і бойкізми) та їх коментування в двадцятитомнику творів І. Франка / М. Й. Онишкевич // Іван Франко. Статті і матеріали. – 1964. – Зб. 11. – С. 182-194.

125. Оссовецкий И. А. Диалектная лексика в произведениях советсткой художественной литературы 50-60-х годов / И. А. Оссовецкий // Вопросы языка современной русской литературы. – М.: Наука, 1971. – С. 301-385.

126. Осташ Л. Гуцульсько-покутсько-наддністрянські лексичні паралелі / Л. Осташ // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 32-33. – С. 84-89.

127. Осташ Л., Осташ Р. Словник села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області / Л. Осташ, Р. Осташ // Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім.. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. – С. 347 – 410.

128. Панько Т. І. До проблеми формування й уніфікації української мови / Т. І. Панько // Мовознавство. – 1990. – № 1. – С. 8-17.

129. Пена Л. І. Діалектизми в сучасному поетичному мовленні / Л. І. Пена // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць. – Вип. 9. – Ч. 2. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2013. – С. 298-306.

130. Петличний І. З. Лише діалект чи літературна мова й діалект? / І. З. Петличний // Питання українського мовознавства. – Львів, 1962. – Книга 5-а. – С.130-140.

131. Петличний І. З. Роль діалектизмів (фонетико-морфологічних) у мові творів М. Черемшини / І. З. Петличний // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1953. – Книга 3-я. – С. 155-168.

132. Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови: (Історико-фонетичний нарис) / Г. П. Півторак; АН УРСР. Ін-т мовознавства ; [відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К. : Наук. думка, 1988. – 280 с.

133. Приступа П. І. Говірки Брюховицького району Львівської області / П. І. Приступа. – К., 1957. – 133 с.

134. Прокопенко В. А. Вплив буковинських говорів на мову творів О. Кобилянської / В. А. Прокопенко // Творчість письменниці Ольги Кобилянської: Тези доповідей Респ. наук. конф., присвяченої сторіччю з дня народження. Чернівці, 28 листопада – 1 грудня 1963 р. – Чернівці, 1963. – С. 56-58.

135. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Л. В. Прокопчук. – К., 2000. – 19 с.

136. Пура Я. О. Говори західної Дрогобиччини / Я. О. Пура. –Львів, 1958. – Ч.1. – 88 с.

137. Романина І. Структурно-семантична специфіка наддністрянських текстів про зцілення / І. Романина // Вісник Львівського університету: зб. наук. праць. – Львів, 2012. – Вип. 57. – С. 322-327. – (Серія філологічна).

138. Рудницький Я. Українська мова та її говори / Я. Рудницький. – 3-є вид., справлене й поширене. – Вінніпег, 1965. – 115 с.

139. "Русалка Дністрова": Документи і матеріали / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.; Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін.; Ф. І. Стеблій (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – 544 с.

140. Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник / В. М. Русанівський. – К., 2001. – 392 с.

141. Самотик Л. Г. Заметки о диалектизмах в творчестве В. Асафьева / Л. Г. Самотик. – М., 1998.

142. Селіванова О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці / Олена Селіванова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://selivanova.net/ru/publications/

143. Семків Р. А. Іронія як принцип художнього структуроутворення: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.06. – К., 2002. – 18 с.

144. Сердюкова Т. І. Локативні та темпоральні синтаксеми в українських східнослобожанських говірках: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Т. І. Сердюкова. — Запоріжжя, 2002. — 20 с.

145. Сімович В. Праці: У 2 т. / В. Сімович; упор. Л. Ткач. – Чернівці, 2005. – Т. 1: Мовознавство. – 517 с.

146. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. 1-11.

147. Словник української мови: У 20 т. – К.: Наук. думка, 2010. – Т. 1. – 912 с.

148. Сологуб Н. Поняття “індивідуальний стиль письменника” в контексті сучасної лінгвістики / Н. Сологуб // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. Випуск 117–118. Слов’янська філологія. – Чернівці: Рута, 2001. – С. 34–38.

149. Станівський М. Ф. Відбиття особливостей буковинських говірок у повісті О. Кобилянської „Земля” (фонетико-морфологічний нарис) / М. Ф. Станівський // Наукові записки Чернівецького університету. – Т. 27. – Серія філологічних наук. – Вип. 4. – Чернівці, 1958. – С. 139-148.

150. Станівський М. Діалектне забарвлення мови Юрія Федьковича / М. Станівський // Питання історії і діалектології східнослов’янських мов: [наукові записки Чернівецького державного університету: серія філологічних наук]. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1961. – Т. 42. – Кн. ІІ.– С. 62-86.

151. Статєєва В. Нові дослідження з регіональної історії української літературної мови / В. Статєєва // Вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – Вип. 20. – С. 27-37.

152. Статєєва В. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавство кін. XIX - поч. XX ст. (На матеріалі спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.) / В. Статєєва. — Ужгород: Патент, 1997. — 408 с.

153. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1975. – 308 с.

154. Стецик Х. М. Лексичні діалектизми в художній мові М. Яцкова / Х. М. Стецик // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця, 2014. – Вип. 19. – С. 177-181.

155. Стецик Х. Наддністрянський говір у художній мові М. Шашкевича та Я. Головацького / Х. Стецик // Українознавчі студії. – 2014-2015. – № 15-16. – С. 108-115.

156. Стецик Х. М. Наддністрянський говір у художній мові М. Яцкова / Х. М. Стецик // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”: збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2014. – Вип. 44. – С. 300-303.

157. Стецик Х. Функції наддністрянського діалекту в художній мові А. Чайковського / Х. Стецик // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск 38. – Кам’янець-Подільський, 2015. – С. 298-302.

158. Стецик Х. М. Функціональне навантаження наддністрянських діалектних рис у художній мові Б. Голода / Х. М. Стецик // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство). – Випуск 5: зб. наукових праць / Відп. ред. О. І. Леута, С. В. Шевчук. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 160-167.

159. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії XX століття: автореф. дис. … д-ра філол. наук: 10.02.01 / Л. В. Струганець. – К., 2002. – 36 с.

160. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / [за заг. ред. академіка І. К. Білодіда]. – К: Наукова думка, 1973. – 588 с.

161. Тарновецька-Ткач Л. Регіональне функціонування української мови в кінці XIX – на початку XX століття (Соціолінгвістичні аспекти дослідження) / Л. Тарновецька-Ткач // Наука і сучасність: Збірник наукових праць. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К.: Логос, 1999. – Вип. 2. Частина 3. – С. 214-224.

162. Тимошенко П. Д. Стилістичне використання діалектизмів у художніх творах східноукраїнських письменників дожовтневого періоду /

П. Д. Тимошенко // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. Тези доповідей та повідомлень. – К., 1972. – С. 111-113.

163. Тимчук О.Т. Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / О. Т. Тимчук. – К., 2003. – 16 с.

164. Тищенко Т. Виражальний потенціал діалектної лексики в романах Марії Матіос / Т. Тищенко, О. Зелінська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 32-33. – С. 263-268.

165. Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця XIX - початку XX ст. і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні / Л. Ткач // Мовознавство: матеріали 5-го конгресу Міжнародної асоціації україністів: зб. наук. ст. – Чернівці, 2008. – С. 22-38.

166. Ткач Л. Ольга Кобилянська і західноукраїнський варіант літературної мови (за матеріалами листування письменниці) / Л. Ткач, І. Черкез // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 216-217: Слов'янська філологія. Ольга Кобилянська – письменниця і громадянка: національне і загальнолюдське. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 179-195.

167. Ткач Л. Особливості західноукраїнського слововжитку кінця XIX – початку XX ст. у контексті літературно-писемної традиції української мови / Л. Ткач // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 113-119.

168. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. [частина II]: джерела і соціокультурні чинники розвитку / Людмила Ткач. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 704 с.

169. Ткач Л. О. Явища мовної інтерференції як ознака текстів офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX-початку XX ст. / Л. О. Ткач, І. В. Марко // Лінгвістика. – № 1 (22). – 2011. – С. 60-75.

170. Ткаченко Т. В. Естетична функція розмовних елементів у мові художньої літератури / Т.В. Ткаченко // Науковий часопис НПУ імені

М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Вип. 1. – С. 124-128.

171. Тулузакова О. Г. Актуалізація лексики західноукраїнського мовно-літературного варіанта / О. Г. Тулузакова // Наукові праці. – Т. 105. – Вип. 92. – С. 139-144.

172. Тулузакова О. Г. Функціонування службових частин мови західноукраїнського мовно-літературного варіанта у творах сучасних письменників / О. Г. Тулузакова // Наукові праці. – Т. 98. – Вип. 85. – С. 119-124.

173. Українська історична та діалектна лексика / [відп. ред. Л. М. Полюга]. – К.: Наук. думка, 1985. – 163 с.

174. Українська лінгвостилістика XX – поч. XXI ст.: система понять і бібліографічні джерела / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К.: Грамота, 2007. – 368 с.

175. Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид., випр. і доп.] – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

176. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упор.: Л. Масенко та ін. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 399 с.

177. Франко З. Т. Варіантність, чи територіальна відмінність, української літературної мови / З. Т. Франко // Українська історична та діалектна лексика / Збірник наукових праць. Вип. 2. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 169-178.

178. Франко З. Т. Розвиток української літературної мови в західних областях України в другій половині XIX ст. / З. Т. Франко // Курс історії української

літературної мови. Т. 1 (Дожовтневий період) / За ред. акад. І. К. Білодіда. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1958. – С. 318-336.

179. Франко З. Т. Боротьба за українську мову в дожовтневий період // Мовознавство. – 1990. – №6. – С.11–16.

180. Франко І. Літературна мова і діалекти / Іван Франко // Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1982. – Т.37: Літературно-критичні праці (1906-1908). – С. 205-210.

181. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посібник / Р. Б. Харчук. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.

182. Хобзей Н. Слова і місто, або місто в словах / Н. Хобзей // Лексикон львівський: поважно і на жарт – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія "Діалектологічна скриня"). – С. 7-38.

183. Ципердюк О. Д. Діалектизми в мовостилі Василя Герасим'юка / О. Д. Ципердюк // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 31 / редкол.: Г.Ф.Семенюк (гол. ред.), А.В.Козлов (відп. ред.) та ін. – Ч.1. – К.: Твім інтер, 2008. – С. 372-388.

184. Ціхоцький І. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації) / Іван Ціхоцький. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Франка, 2006. – 280 с.

185. Ціхоцький І. Старольвівська урбаністика Марека Краєвського (лігвістичні кореляції) / Іван Ціхоцький // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Випуск 57. – С. 93–105.

186. Чабаненко В. А. Говіркове мовлення як джерело як джерело експресивних засобів літературної української мови / В. А. Чабаненко // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. Тези доповідей та повідомлень. – К., 1972. – С. 109-111.

187. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови: Монографія / В. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.

188. Чайковський А. В справах письменницької мови / А. Чайковський // Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 360-361.

189. Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII – 1933) / Василь Чапленко. – Нью-Йорк, 1970. – 448 с.

190. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української літературної мови / І. Г. Чередниченко. – К., 1962. – 495 с.

191. Черкез І. До характеристики соціолекту західноукраїнської інтелігенції (на матеріалі листів М. Павлика до М. Драгоманова) / І. Черкез // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 276-277: Слов'янська філологія. До 130-річчя Чернівецького університету. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 272-288.

192. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. — К.: КМ Академія, 2003. — 157 с.

193. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юhsq Шевельов. – Харків: Акта, 2002. – 1054 с.

194. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині XX ст. (1900-1941) / Ю. Шевельов. – Торонто: Сучасність, 1987. – 295 с.

195. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів – Нью-Йорк, 2008. – 288 с.

196. Шило Г. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Шило. – Львів, 1957. – 253 с.

197. Шумейко О.А. Мовні засоби творення комічного в сучасній українській поезії (на матеріалі творів другої половини XX століття): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / О. А. Шумейко. – Харків, 2007. – 22 с.

198. Ярісевич Д. Батярський фольклор / Д. Ярісевич // Енциклопедія сучасної України. – К., 2003. – Т. 2. – С. 317.

199. Ястремська Т. Діалектний простір Галичини: говірки української мови / Т. Ястремська // Українська мова в Галичині: історичний вимір / відп. ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей. – Львів, 2011. – С. 55-106.

200. Bartimański J. O. Derywacji stylistyczney (na przykładzie poetyckiego interdialektu folkloru i “gwary” w literaturze) / J. O. Bartimański // Zesvyty Naukowe UJ: Prace Językoznawcze 54. Z zagadnień języka artystycznego / [red. J. Bubak, A. Wilkoń]. – 1977. – S. 87-111.

201. Dejna K. Gwary maloruski na zachid od Zbruca / K. Dejna // Sprawozdania PAN. – T. XLVIII, ur. 6. – 1947. – S. 59-68.

202. Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny / Karol Dejna. — Wrocław, 1957. — 164 s.

203. Dejna K. Interferencja oraz integracja w gwarach / K. Dejna // Z zagadnien ewolucji oraz interferencji językowej. – Lodz, 1991. – S. 5-12.

204. Dubisz S. O stylizacji językowej / S. Dubisz // Język artystyczny / [red. D. Ostaszewska, E. Sławkowa]. – Katowice, 1996. – S. 20-21.

205. Janów J. Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych / Jan Janów. – Lwow, 1926. – 232 s.

206. Китанова М. Някои особености при употребата на диалектна лексика в съвременната художественна проза / М. Китанова // Диалектология и лингвистична география. – София, 1999. – С. 340-344.

207. Kuraszkiewicz M. Zarys dialektologii wschodnio-slowiańskiej / M. Kuraszkiewicz. – Warszawa, 1963.

208. Kurkowska H. Stylistyka polska. Zarys / Halina Kurkowska, Stanisław Skorupka. – Warszawa: PWN, 1974. – 400 s.

209. Rudnyćkyj J. Lemberger ukrainische Stadtmundart (Znesinnja) / J. Rudnyćkyj. – Leipzig, 1943.

210. Sicińska K. Problematyka dialektologiczna w badaniach stylistycznych utworu literackiego / K. Sicińska // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі: тези доповідей Міжнародної наукової конференції (5-7 березня 2008 р., Київ). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 172-174.

211. Smułkowa E. Uwagi o języku starszego pokolienia inteligencji lwowskiej A.D. 1989/1990 / E. Smułkowa // Język polski dawnych Kresôw Wschodnich. – Warszawa, 1996. – S. 223-265.

212. Wilkoń A. Problemy stylizacji językowej w literaturze / A. Wilkoń // Przegląd Humanistyczny, z. 3. – 1984. – S. 11-12.

ДЖЕРЕЛА

1. Бойко Б. Липовий цвіт сорок першого / Богдан Бойко. – Ужгород, 1978. – 391 с.
2. Винничук Ю. Вікна застиглого часу: оповідання та повість / Юрій Винничук. – Львів, 2012. – 216 с.
3. Винничук Ю. Діви ночі / Юрій Винничук. – Львів, 2007. – 247 с.
4. Винничук Ю. Мальва Ланда / Юрій Винничук. – Львів, 2004. – 540 с.
5. Винничук Ю. Танґо смерті / Юрій Винничук. – Харків, 2012. – 379 с.
6. Голод Б. Грішники / Богдан Голод. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003.
7. Голод Б. Das ist Brot / Богдан Голод. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 216 с.
8. Керницький І. Мій світ: Оповідання / І. Керницький. – Львів, 1939. – 127 с.
9. Керницький І. Святоіванські вогні: Оповідання / Іван Керницький. – Львів, 1934. – 126 с.
10. Лепкий Б. Кара та инші оповідання / Богдан Лепкий. – Львів, 1905. – 167 с.
11. Лепкий Б. Начерк історії української літератури / Богдан Лепкий. – Коломия, 1912. – 272 ст.
12. Лепкий Б. Писання: У 2 т. / Богдан Лепкий. – Т. 2.: Проза. – Київ – Ляйпціг, 1922. – 228 с.
13. Лепкий Б. Чекає нас велика річ / Богдан Лепкий. – Відень, 1916 с. – 56 с.

14. Маковей О. Прижмуреним оком: Нариси й оповідання / Осип Маковей. – Львів – Київ, 1923. – 148 с.
15. Русалка Дністровая. Книга І. – Репринтне відтворення першодруку 1837 року. – Львів, 2007. – 136 с.
16. Чайковський А. Віддячив ся: Оповіданє з козацької давнини для української молоді / А. Чайковський. – Вінніпег, 1929. – 248 с.
17. Чайковський А. З ласки родини: Повість у 3-х ч. / А. Чайковський. – Ч. 1. – Edmonton: Prosvita, б. р. – 352 с.
18. Чайковський А. Малолітний. Повість з життя малоземельної шляхти. – Станіславів – Київ, 1920. – 152 с.
19. Чайковський А. Не піддавай ся бідї: Оповіданє зі селянського житя / А. Чайковський. – Edmonton, б. р. – 67 с.
20. Чайковський А. Олюнька: Оповіданє з житя ходачкової шляхти / А. Чайковський. – Edmonton, б. р. – 191 с.
21. Чайківський А. Панич: Повість з галицького життя / А. Чайківський. – Львів; Тернопіль; Нью-Йорк: Поділля, 1926. – 259 с.
22. Яцків М. Блискавиці. Жовнірські оповіданя / Михайло Яцків. – Монтреал, 1918. – 103 с.
23. Яцків М. Огнї горять / Михайло Яцків. – Львів, 1902. – 176 с.
24. Яцків М. Чорні крила / Михайло Яцків. – Львів, 1909. – 111 с.

Словник наддністрянських діалектизмів в українській художній прозі

АКУРАТ Якраз (57, 65, 84)[1]

АЛЯРМ Тривога (55, 97)

АРАК Ром (52)

БАБУХА Баба (95)

БАГНУТИ Дуже хотіти, бажати (83, 99, 163)

БАДЬО Звертання до старшого, незнайомого чоловіка (33, 95)

БАЗНИК Бузок (80, 96)

БАЙБАРЗО Байдуже (101)

БАЙБАРАК Верхній короткий чоловічий, рідше жіночий, одяг (79, 132, 163)

БАЙДА Велика скибка, шматок (хліба) (135)

БАЛАМУТ Торба, у якій по дорозі коням дають їсти (78, 93, 107, 158)

БАЛАНДА Несмачна страва (133)

БАЛЬОН М'яч (97)

БАМБЕТЕЛЬ (БАНКБЕТЕЛЬ) Лавка-ліжко (52, 63, 133, 158)

БАННО Сумно (57, 101, 119)

БАНТИНА Поперечна перекладина між чепігами у плузі (64)

БАНУВАТИ Сумувати (40, 56, 65, 98, 109, 147)

БАРАБОЛЯ Картопля (64, 96)

БАРАНИЦЯ Зимова шапка з овечої шкури (62)

БАРДА (БАРДИЦЯ) Сокира (32, 51, 118, 158)

БАРИЛКА (БАРИЛЬЦЕ) Мала бочка (32, 51)

БАРКИ Плечі (34, 117, 135)

БАРЛАКИ Сукняні чохли, які натягають на чоботи взимку (132)

БАС Широка дерев'яна скриня (93)

БАСТРИНОК Налигач (93)

БАХУР 1. Дитина, частіше хлопець (53, 95). 2. Пустун, бешкетник (117, 144)

[1] Цифра в дужках вказує на сторінку дисертації, на якій аналізується діалектне слово.

БАТЯР (БАТЯРИН) Шибайголова, волоцюга (55, 95, 105, 117, 145)

БАЮРА Калюжа (97)

БЕЗДРИК Невеликий жук круглої форми, що має червонувате з чорними цятками забарвлення (147)

БЕЛЕНДІТИ Базікати (83)

БЕНЬКАРТ 1. *зневажл.* Байстрюк (106, 166). 2. Підліток (145)

БИЧЕВНО (БИЧІВНО) Держак батога (51, 78, 93)

БІҐОС Тушкована капуста з м’ясом (146)

БЛАГИЙ Лагідний, спокійний (100)

БЛЕНДАТИ Блукати, тинятися без діла (83)

БОЗ *див.* **БАЗНИК** (64, 108, 163)

БОЛОНЯ Сіножать (33)

БОРЗИЙ Швидкий (34)

БОРЗО *Присл.* до **БОРЗИЙ** (34, 41, 57, 84, 110, 137)

БОХОНЕЦЬ Буханець (55, 81)

БРАТАНИЦЯ Дочка брата (62, 163)

БРАТАНИЧ Син брата (106)

БРАТРУРА Духовка (146)

БРОЦАК Рюкзак (133)

БРЯСКВА Абрикос (55)

БУДА Погано збудована хата (118)

БУЗЬОК Лелека (55, 64, 80, 96, 108, 117, 147)

БУЛЬБА *див.* **БАРАБОЛЯ** (79, 117, 163)

БУНДА Верхній одяг (пальто, куртка) (62)

БУРМУС Пальто, подібне до чемерки (62)

БУТА Пиха; буйність (34)

БУТНИЙ Розбещений (про дитину) (56, 65, 82)

БУХТА Кругла булка з повидлом (108)

ВАЛУЙКУВАТИЙ Неповороткий (109)

ВАРҐА Губа (147)

ВАРЕХА Ополоник (51, 78, 93)

ВАРИЯТ (ВАР'ЯТ) Божевільна чи несамовита людина (54, 106, 117, 132, 145, 163)

ВАРЦАБ Скриня у вікні або у дверях (94)

ВЕРЕТА Рядно (здебільшого для перенесення трави, соломи тощо) (51, 93, 107, 133)

ВЕРЕТІЛЬНИК Гадюка (64)

ВИВІРКА Білка (96)

ВИПУЛИТИ Витріщити (99)

ВИПУЦУВАНИЙ Начищений до блиску (136)

ВІВКАТИ Вигукувати звук і, пищати, кричати тощо (83)

ВІДДАВАТИСЯ Виходити заміж (83, 109, 147)

ВІДКИ Звідки (101)

ВІДПУСТ Проща (97)

ВІНУВАТИ Наділювати посагом (83, 119, 137)

ВІХОТЬ Жмут (97)

ВКРАДЬЦЕ Крадькома (34)

ВОДОРЩІ Водохреще (97)

ВОЛОВІД Налигач (78)

ВОЛООКИЙ Окатий, витрішкуватий (109)

ВПОВІДАТИ Розказувати (147)

ВУДЖЕНИНА Копчене м'ясо (94)

ВУЖЕВКА Мотузка з лози (93)

ВУЙКО (ВУЙЦЬО) 1. Брат матері (53, 62, 95, 106, 130, 145). 2. Старший за віком, незнайомий чоловік (53, 117)

ВУЙНА (ВУЯНКА) 1. Дружина брата матері (53, 95, 117, 130, 145). 2. Старша за віком, незнайома жінка (106, 167)

ГАЛАЙКАТИ Галасувати (109)

ГАЛЬБА Кухоль (63, 146)

ГАМАРНЯ Місце, де гамірно, шумно (81)

ГАРАПНИК Нагайка з оситняку (118)

ГАРБАТА (ГЕРБАТА) Чай (64, 79, 108, 133, 146)

ГЕКТИЧНИЙ Раптовий (100)

ГИБІЛЬ Рубанок (51, 93)

ГИЛЯВИЙ Гіллястий (109)

ГЛИВИЙ Сивий (82)

ГЛІГ Глід (80)

ГЛІТНИЙ Тісний; людний (34)

ГЛІТНО *Присл.* до **ГЛІТНИЙ** (57, 65, 84)

ГЛОДАТИ Розбивати (34)

ГЛОТА Велика кількість чого-небудь, скупченого в одному місці (34, 40)

ГНИЛЯҐА *зневажл.* Ледащо, нероба (132)

ГОМОТІТИ Лунати (34)

ГОРІ Угору (34, 41, 57, 147)

ГОРНЕЦЬ Глечик на молоко (39, 51, 78, 93, 118)

ГОРНИЙ Гірський (34)

ГОРОЇЖНО Чванливо (34)

ГОСТИНЕЦЬ Шлях, дорога (33)

ГРЕХІТ Дрібне каміння, рінь (33)

ГУГЛЯ Булка (52)

ГУК Багато (110)

ГУРМА Юрба, натовп (81)

ҐАЛҐАН Пустун ()

ҐАЗДА Господар (40, 54, 62, 76, 106, 131)

ҐАЗДИНЯ Господиня (54, 62, 76, 106)

ҐВЕР Кріс, гвинтівка (97)

ҐРАЛІ Вила з гострими кінцями (63)

ҐРИНДЖОЛИ Пара саней, з’єднаних між собою (93)

ҐУМАКИ Ґумові чоботи (132)

ДЕКА Сто грамів (134, 147)

ДЕРЕВ’ЯНКИ Черевики з дерев’яною підошвою (132, 160)

ДЄДЬО Батько (53)

ДЗИҐАР Цигарка (81)

ДЗИҐАРОК Годинник (64, 146)

ДЗИҐАРНІЧКА Мундштук (132)

ДИК Дика свиня (33, 64)

ДИМНЯ Димохід (32)

ДІД Жебрак (54, 76)

ДІДИЧ Пан (33)

ДІДІВНЯ (ДІДОВА) *зб.* Біднота, жеброта (117, 131)

ДОМІВ Додому (34, 41, 84, 101)

ДОСТА Досить, достатньо (65, 110, 137)

ДОХТОР Лікар (77, 131)

ДРАБ (ДРАБУГА) *зневажл.* Обідранець, босяк (76, 95, 132)

ДРАГЛІ Холодець (108)

ДРАНТИВИЙ 1. Подертий, зношений (100). 2 Слабий (100)

ДРАНТЯ Старий, поношений одяг (50)

ДРІБ 1. Малі діти (76). 2. Домашня птиця (80)

ЄСТИК (ІСТИК) Палка з гострим кінцем для чищення плуга (78, 107)

ЖАЛИВА Кропива (96)

ЖАРІВНЯ Електрична лампа (146)

ЖҐРЕБЛО Залізна щітка для чищення коней, корів (133)

ЖИВО Швидко, скоро (137, 147)

ЖИР Їжа (32)

ЖМАКАТИ Прати (83, 98)

ЖОЛУДОК Шлунок (96)

ЗАБАВИТИСЯ Затриматися, забаритися (83)

ЗАГОНИСТИЙ Запальний (100)

ЗАГУМІНОК Місце за током (81)

ЗАДУФАЛИЙ Гордовитий, пихатий (65)

ЗАДУШНИЙ Поминальний (119)

ЗАЄДНО Постійно, завжди (57, 84)

ЗАКОВ'ЯЗТИ Замерзнути (56)

ЗАКОЦЄБНУТИ *див.* **ЗАКОВ'ЯЗТИ** (137)

ЗАПАСКА Фартух (62, 132)

ЗАПЛІШНИК Торба через плечі (93)

ЗАПОЛОЧ Кольорова нитка для вишивання (92)

ЗАПРУТА Дерев'яний прут (81)

ЗАСКОМЛІТИ Завити (83)

ЗАСТРИК Укол (135)

ЗАСТЯЖКА Стрічка для зав'язування комірця сорочки (79)

ЗБИТКИ Пустощі, витівки (64, 97)

ЗБИТКУВАТИ Кривдити кого-небудь, знущатися над кимось (99)

ЗБИТОЧНИК Бешкетник (54, 95)

ЗВЕДЕНЮК Зведена дитина (62)

ЗВІР Глибокий яр (33)

ЗЕЛЕПУГ Недоспілий плід (64)

ЗИМНО Холод (55, 64, 81, 163)

ЗИЦИРУВАТИ Командувати ()

ЗІЛЬНИК Квітник (119)

ЗРІБНИЙ Домотканий (100)

ЗУПА Суп (79, 94, 133, 146)

ЗУХ Відчайдух, сміливець (54)

ІМИТИ (ЙМИТИ) Зловити, вхопити, впіймати (34, 99)

КАБЛУК Поручні дерев'яної канапи (97)

КАВАЛІР Парубок (53, 62, 145)

КАДУБ Велика бочка (118, 133)

КАЙСТРОВИЙ Повстяний (82)

КАЛАБАНЯ Калюжа (81, 97)

КАМАША Солдатська онуча (132)

КАМІЗЕЛЬКА (КАМІЗОЛЬКА) Жилет (50, 63, 79, 107, 118, 147)

КАНОН Гармата (81, 135)

КАНЮКА (КАНЯ) Шуліка (33, 96)

КАПАРІТИ Бідувати (98, 109)

КАПАРНИЙ Нужденний (100)

КАПОТ Верхній зимовий одяг із двома складками ззаду (50, 62)

КАПЦІ Хатнє взуття (92, 132, 147)

КАРКА В'язи (34)

КАРНИК Хлів для свиней (94)

КАФТАН Коротке пальто зі складками ззаду (39, 50, 62, 79, 92)

КАЦАБАЙКА Утеплена безрукавка (50, 62, 118, 132, 160)

КВАНДРАС Чверть години (134)

КВАСНИЙ Кислий (100)

КЕЛІШОК Чарка (78, 93, 146)

КИРИНИТИ Забруднювати, смітити (98)

КЕРТИЦЯ Кріт (64, 147)

КИПТАР Короткий верхній одяг без рукавів (50, 92, 160)

КИРАТ Кінний привід (134)

КИРЗАКИ Кирзові чоботи (147)

КИСЕЛИЦЯ Кисіль (64)

КИШКА Кров'янка (146, 165)

КІЛЬО Кілограм (134, 147)

КІМАК Дрюк (55)

КІШ Кошик (63, 78, 133)

КЛЕВЕЦЬ Молоток (78, 93)

КЛЕЦОК Дубове поліно (137)

КЛЬОЦКИ Вид галушок із тіста, з домішкою вареної картоплі (146)

КМЕТЬ Заможний селянин (106)

КОБЕЛЯ *див.* **КІШ** (78)

КОБІЛКА Сумка з лози (93)

КОВБАН Колода, на якій рубають дрова (97)

КОВЕР Килим (78)

КОВЕРТА Конверт (135)

КОВНІР Комір (92)

КОВТКИ Сережки (63, 92)

КОЄЦЬ Клітка (для курей, поросят, кролів) (119)

КОЗАР Підосичник (108)

КОНОВКА Мале відро (51, 63, 78, 118)

КОНОПАДИТИ Докучати (98)

КОПАНКА Криниця (135)

КОП'ЄК Малий круглий стіжок (135)

КОРЕЦЬ Міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг (55, 64, 119, 134)

КОРКОШІ Плечі (117)

КОРТЯЧКА Бажання (55)

КОЦ Вовняна ковдра (51, 63, 133)

КОШІЛЬ *див.* **КІШ** (51, 93)

КРАЙКА Тканий пояс із кольорової шерсті (92)

КРЕДЕНС Шафа для посуду (51, 63, 146)

КРИВАВИЦЯ Те, що здобуте важкою працею (97, 135)

КРИВАТИ Шкутильгати (65)

КРИЖІ Поперек; частина спини нижче пояса (40, 81, 96, 107, 117, 147)

КРУГАВЕЦЬ Яструб (33)

КРУПНИК Горілка (32)

КУБАШОК Отвір, через який вибирається попіл із попільника (81)

КУЛЕША Густа страва з кукурудзяної муки, зварена на воді (52, 119)

КУЛЬПАК Люшня (134)

КУПЛЯ Шкіряний пояс (107)

КУРТИНА Короткий плащ із домотканого сукна без підкладки (79)

КУФЕР Скриня (51, 63, 159)

КУЧА Хлів для свиней (77)

КУЧМА Висока шапка (50, 107, 132, 160)

ЛАБА *згруб.* Нога з великою стопою (64)

ЛАБАТИЙ Довгоногий (82)

ЛАБУЗ Бур'ян (64)

ЛАЗ Пасовище (97)

ЛАЙДАК Убога, бездомна людина (54)

ЛАПАТИ Ловити (56, 65, 119, 147)

ЛАТЕР Міра об'єму (4 $м^3$) дров (97)

ЛАХИ Старий одяг (50, 63, 132)

ЛЕГЕЙДА Ледащо (76)

ЛЕЖА Хвороба (97)

ЛЕМІШКА Страва з пшеничного борошна (63, 108, 133)

ЛЕХВАР Погана, несмачна юшка (108)

ЛИКАТИ Ковтати (83)

ЛИЛИК Кажан (108)

ЛІХТАРНЯ Ліхтар (78)

ЛОГАЗА Ячмінна каша, зварена на молоці 63()

ЛОМАКА Неповоротка людина (95)

ЛОМАЧЧЯ Хмиз (33)

ЛОТР *зневажл.* Негідник, розбійник (106, 166)

ЛУСКАТИ Сильно стукати; грюкати (99)

ЛЬОДИ Морозиво (133, 159)

МАҐЛІВНИЦЯ Вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни (133, 146, 158)

МАЛАЙ Кукурудзяний хліб (52)

МАМАЛИГА *див.* **КУЛЕША** (63, 108)

МАМУНЦЯ *пестл.* Мама (53, 76)

МАРКОТНО 1. Сумно (57, 65, 110). 2. Моторошно (84)

МАРНИЙ Худий (про людину) (65, 136)

МАЦЬОНЬКИЙ Маленький (136)

МАЧАНКА Підлива (108)

МАШТАРНЯ Майстерня (94)

МЕДВІДЬ Ведмідь (96)

МЕНТАЛИК Метелик (108)

МЕШТИ Туфлі (132, 147)

МИДНИЦЯ Велика миска для господарських потреб (146)

МИСНИК Шафка для посуду (107, 118)

МІЗЕРІЯ Порізані огірки й пір’я цибулі, заправлені сметаною (94)

МОВНЯ Блискавка (33)

МОРҐ Міра землі, що дорівнює 0,56 га (64, 81, 123)

МОРУГ Молода зелена трава (96)

МОСЯЖНИЙ Мідний (56, 65)

МОЦНИЙ Міцний, сильний (82, 136)

МОШОНКА Гаманець (39, 55, 64)

МУРАВЕЛЬ Мурашка (80)

МУРАВЛИСЬКО Мурашник (81)

МУТЕРКА Гвинт (93)

НАБІЛ Молоко (94)

НАБОРЗІ Наспіх, квапливо (57)

НАВПРАВЕЦЬ Навпростець (101)

НАНАШКА Старша за віком жінка (131)

НАНАШКО Старший за віком чоловік (95, 117)

НАПАСТУВАТИ Нападати (137)

НАПІВПЕРЕК *див.* **НАВПРАВЕЦЬ** (57)

НАРИХТУВАТИ Заздалегідь приготувати (119, 147)

НАЧИНКА Густа страва з кукурудзяної крупи, зварена на молоці (63)

НЕЗДАЛИЙ Який не задовольняє потрібних вимог (56, 147)

НЕНЬО Батько (95)

НЕНЯ Мати (53, 117, 130)

НЕТЛЯ Нічний метелик (80, 96)

НЕХАРАПУТНИЙ Неакуратний, неохайний (136)

НИНЬКИ Сьогодні (41, 147)

НИПАТИ Шукати (99)

НЮНЬКУВАТИЙ Неговіркий (109)

ОБЕРОК (ОБЕРОЧИНА) – пальто з блискучим коміром (62, 79)

ОБІЙСТЄ Садиба, двір (81)

ОБОЛОНЯ *див.* **ЛАЗ** (55)

ОБРУС Скатертина (51, 78, 107, 133, 146, 164)

ОБШИВКА Комірець-стійка в сорочці (63)

ОГОЛОБЛЯ Голобля (97)

ОЖІГ Кочерга (93)

ОКАП Капіж (64)

ОЛУФКО Олівець (135)

ОНОДИ Недавно (101)

ОПОВКА *див.* **БАЛАМУТ** (133)

ОПОКА Кам’яна брила (33)

ОФЕРМА *зневажл.* Вайло, тюхтій (62, 95, 106, 164, 166)

ПАВУСКА Рушник, через який проціджують молоко (107)

ПАДОЛИСТ Листопад (назва місяця) (64)

ПАДЬКАТИ Нарікати (99)

ПАДЬКАТИСЯ Бідкатися (83)

ПАЗУР Ніготь (96)

ПАКА Велика скриня (78, 93)

ПАКАТИ Курити (83)

ПАЛАНИЦЯ Перепічка (133, 164)

ПАЛЮШКИ Галушки з тертої картоплі й борошна (146)

ПАЛЯРУШ *див.* **МОШОНКА** (132)

ПАНЄНКА Незаміжня дівчина (131)

ПАНТРУВАТИ Стерегти (56, 109, 147)

ПАРИНУВАТИ Здійснювати першу оранку (109, 158)

ПАТЕЛЬНЯ Сковорода (146)

ПАЦЄ Порося (135)

ПАЦЬОРКИ Намисто (50, 92, 132)

ПАШТАЛАКАТИ Багато говорити (147)

ПЕРВИЙ Двоюрідний (65)

ПЕРЕМІТКА Головний убір нареченої (39)

ПЕРЕПУДЖЕНИЙ Охоплений переляком (109, 119, 163)

ПЕРЕПУДИТИ Налякати (65)

ПЕРЕСКРИНОК Секція у скрині (для грошей, намиста) (51)

П'ЄЦ Піч (135)

ПИНЯВИЙ Повільний (100)

ПИНЯВО *Присл.* до **ПИНЯВИЙ** (57, 84, 110, 137)

ПИРКАТИЙ Кирпатий (65)

ПИРОГИ Вареники (40, 52, 63, 79, 108)

ПИСКУВАТИ Грубіянити, сперечатися, пащекувати (65)

ПИСОК Рот (40, 96, 107, 117, 135, 147)

ПИТЛЬОВАНЕЦЬ Білий пшеничний хліб (32)

ПІВКА Фартух (92)

ПІД 1. Горище над хатою (53). 2. Настил над хлівом чи стайнею (81)

ПШВА (ПШЕВКА) Наволочка (63, 93)

ПЯК П’яниця (62)

ПЙОН Тягарець на довгому тонкому шнурку, за допомогою якого при муруванні визначають рівень по вертикалі (134)

ПЛАТИНА Хустина (132)

ПЛЯЦОК Пиріг (146)

ПОБІШНЯ Торба (93)

ПОВУЗ Великий віз (81)

ПОДРА *див.* **ПІД** (у 2 знач.) (118)

ПОКЛАДОК Яйце (79)

ПОКРИШКА Накривка (146)

ПОКРОПИВНИК Позашлюбна дитина (95)

ПОЛЕТИЦЯ Берізка польова (108)

ПОЛИВКА Сироватка (63)

ПОЛИЧНИК Ляпас (97)

ПОЛІТИЧКА Шовкова стрічка (92)

ПОЛОТНЯНКА Верхній селянський одяг з домотканого грубого полотна (50, 107)

ПОМАРАНЧИТА Апельсини (133)

ПОМІТУВАТИ Зневажати (98)

ПОРОХІВНИК Літній плащ (79)

ПОРТКИ Чоловічі білі штани (147)

ПОСІЧ Ділянка лісу, де виготовляють дрова (135)

ПОСОЛОВІТИ Посумніти (98)

ПРАВУВАТИСЯ Судитися, сперечатися з ким-небудь, доводячи свою правоту (83)

ПРАЗНИК Храмове свято (55, 80, 97, 135)

ПРАНИК Дерев’яний валик, яким вибивають білизну під час прання (78, 93, 157)

ПРИКОЛОТОК Обмолочений сніп (55)

ПРЯСЛИЦЯ Дошка-днище прядки (39)

ПРЯТАТИ Прибирати (56, 99)

ПУБЛІКА Ганьба, сором (55, 80)

ПУБЛІЧИТИСЯ Зазнавати ганьби, сорому (56, 98)

ПУГА Палиця (93)

ПУГАР Склянка (118, 133, 159)

ПУГАЯ Пугач (80)

ПУЖАЛО Держак батога (39)

ПУЛЬКАТИЙ Витрішкуватий (147)

ПУЛЯРЕС *див.* **МОШОНКА** (146)

ПУРИЦЬ Зарозумілий чоловік (145)

ПУСТЯК Ледар (95)

ПУТНЯ Відро (78, 133)

ПУЦУВАТИ Чистити до блиску (98, 147)

РАБУВАТИ Красти, грабувати (99)

РАЙТКИ Штани-галіфе (118)

РАНТУХ Святковий головний убір заміжньої жінки – біла, тонка хустка (79)

РАПАВИЙ Шорсткий, шершавий (65)

РЕДЬКВА Редька (63)

РЕЄНЦ Дяк (54)

РЕЧИНЕЦЬ Термін (97)

РИДЗА Рижик (33)

РИМУНДА Кобила (96)

РИНКА Низька каструля із двома ручками (146)

РИСКАЛЬ Лопата (63, 78, 93, 118)

РІЩА Дрібний хмиз (55, 81)

РОБА Хробак (33)

РОДИЧІ Батько і мати (53, 76, 95)

РОЖЕН Держак до мітли (93)

РОЗДОБЕНДИ Пошуки (109)

РОНДИЛЬ *див.* **ПАТЕЛЬНЯ** (134)

РУБОЧОК Сорочка з грубого білого полотна (39)

САКЕЛЬНЯ *див.* **БАЛАМУТ** (39)

САПСИНДІЯ Субсидія (135)

САРАКА (САРАЧЕ) Бідолаха (76, 132, 166)

СВЕРБИГУЗ Шипшина (108)

СВЕРЩОК (СВІРЩ) Цвіркун (55, 80, 108)

СВОРІНЬ Шворінь (63, 163)

САРДАК (**СЕРДАК**) Верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками (39, 50, 62)

СЕСТРІНКА Дочка сестри (53, 76)

СЕСТРІНЕЦЬ (**СЕСТРІНОК**) Син сестри (62, 76, 145)

СИВУЛЬКА Сироїжка (108)

СІРАЧИНА (СІРЯК) Верхній чоловічий одяг з овечого сукна (39, 50, 92, 160)

СКАП Бурулька (81)

СКАПАРИТИ Зробити абияк (147)

СКЛЕП Крамниця (53, 77, 145)

СКОПЕЦЬ Посудина, в яку доять молоко; дійниця (51, 78, 118)

СКОРИТИ Поспішати (34, 83)

СКОРУХ Горобина (96)

СКУДЕРЛЕНИЙ Закучерявлений (34)

СКУПИНДРЯГА Скупа людина (62)

СЛОВО Заручини (55)

СЛЬОТНИЙ Дощовий (56)

СНІТЬ Грибкова хвороба пшениці; сажка (81)

СНОЧИ (СНОЧІ) Учора ввечері (41, 101)

СОКОТИТИСЯ Стерегтися (83)

СОЛОНИНА Сало (52)

СОПУХ Сморід (81, 97)

СОРОКАТИЙ Рябий (109, 167)

СПЕНЦЕРИК Верхній одяг (50)

СПЛІН Нудьга (97)

СПОДНІ Штани (132)

СПОДОМ Низом (101)

СПОРИЙ Великий, чималий (34, 82)

СПРОНЕВІРЯТИСЯ Зневірятися (83)

СПУБЛІЧИТИ Привселюдно зганьбити, осоромити (65, 109)

СТАТКОМ Багато (101)

СТИРАНКА Затірка (63, 163)

СТОРОНЕЦЬКИЙ (СТОРОНСЬКИЙ) Чужий, немісцевий (82, 100)

СТРЕМЕНА Вершина гори (33)

СТРИЙ (СТРИЙКО) Батьків брат (53, 62, 76, 95, 106, 117, 130, 145)

СТРИЙНА Дружина батькового брата (53, 76, 106, 130, 145, 167)

СТРИПІХАТИЙ Розпатланий, розкуйовджений (56, 109)

СТРИХ *див.* **ПІД** (у 1 знач.) (77, 118)

СТРІП Стеля (32)

СТУДІНЬ Холоднеча, холод (98)

СУРДУТ (СЮРТУК) Короткий верхній одяг з домотканого сукна (50, 62, 79, 92)

СУСІК Відгороджене місце для зберігання чого-небудь (53)

СХНЮРИТИСЯ Спохмурніти, насупитися (34)

СЬЛІЧНИЙ Дуже гарний (147, 166)

ТАЛАПАТИ Багато говорити (98)

ТАНИЙ Дешевий (65, 82, 116, 119, 136)

ТАНО (ТАНЬО) *Присл.* до **ТАНИЙ** (65, 110, 148)

ТАТУНЦЬО *пестл.* Тато (53, 76)

ТАФЛЯ Фільонка (у дверях) (81)

ТАЦА Піднос (63, 133, 146)

ТАЧІВКА Валок качати білизну (133)

ТЕЛЕПАТИ Трясти (98)

ТЕРТИЦЯ Тонка дошка (97)

ТЕРТЮХ Млинець із тертої картоплі (146)

ТЕТА 1. Старша жінка (76, 158). 2. Сестра батька або матері (62, 95, 130)

ТЛУСТИЙ Товстий (147)

ТОВАР Худоба (55, 64, 80, 96, 108, 117)

ТОЛОКА Вільна ділянка біля села, де збиралася молодь гуляти (81)

ТОРБАР Жебрак (117)

ТОРБІЙКА Жебрачка (76)

ТРАФИТИСЯ Трапитися (99)

ТРАФУНОК Випадок (109, 122, 135, 164)

ТРІЙКА Отрута (135)

ТРІПАЧКА Пристрій, яким вибирають мед із вощини (93)

ТРОЩА Зарості над річкою (64, 80)

ТРУСКАВКА Полуниця (146)

ТУЙ-ТУЙ Ось-ось (65, 101)

ТУРЕПКА Жіноча сумка (132)

ТУТКА (ТУТКАВО) Тут (137, 137)

ТУЧА Буря (33)

УЗДРІТИ Побачити (147)

УПЕРЕД Насамперед (101)

УПІНЬ Мотуз, яким прив’язують корову (39)

УЦТИВО Чесно (57)

ФАЙКА Люлька (55, 119)

ФАЙНИЙ Гарний, добрий (82, 119, 136, 162, 164)

ФАЙНО *Присл.* до **ФАЙНИЙ** (65, 101, 119, 147)

ФАЛАТАТИ Рвати (109)

ФАМІЛІЯ Рідня (62)

ФАНА Прапор (64, 97)

ФАТИГУВАТИСЯ Турбуватися (83)

ФАТКА Підсака (76, 78)

ФЕРІЯ Склянка, гранчак (134)

ФЕРТИК Досить, достатньо (110, 137)

ФЕРФЛЯША Металева посудина з закруткою для зберігання рідини (133)

ФИРКАТИСЯ Упиратися, сердитися (56)

ФЕСТ (ФИСТ) Дуже, сильно (110, 137, 147)

ФІРА Віз (55, 64, 134)

ФІРМАН Візник (54, 77, 95, 131)

ФІЯКР Бричка (64)

ФЛЯЖКА Пляшка (63, 163)

ФОРШПАН Різновид повинності, що передбачав перевезення когось чи чогось власним кінним транспортом (135)

ФОРШПАНИТИ Виконувати форшпан (137)

ФОСА Рів (135)

ФРАЙКУР Доброволець (54)

ФРИЗУРА Зачіска (135, 140)

ФУДУЛЬНИЙ Пихатий, гордовитий, зарозумілий (100)

ФУДУЛЬНО *Присл.* до **ФУДУЛЬНИЙ** (119)

ФУЗЕЯ Рушниця (135)

ФУРИТИ Кинути (109, 147)

ФУРТ Завжди, увесь час (147)

ФУТРО Кожух (50)

ХИРІТИ Спати (95)

ХЛОП Селянин (40, 62, 76, 95, 122, 145)

ХОДАКИ Старі черевики (92)

ХОПТА Бур’ян (55)

ХОСЕН Користь (40, 64, 80, 97, 109, 119)

ХОХЛЯ Велика ложка для наливання супу (146)

ЦАБАНИТИ Зневажливими, грубими словами докоряти кому-небудь; лаяти, клясти (137)

ЦАЙҐ Цупка бавовняна тканина (132)

ЦАЛЕВИЙ Дюймовий (100)

ЦАЛКОМ Цілком, зовсім (101)

ЦАРИНА Обгороджена частина поля або сіножаті (33)

ЦЕРКАТИ Доїти (137)

ЦИЗОРИК Складаний ніж (146)

ЦІХА Характерна риса, ознака (97)

ЦОФАТИ Відступати (56, 137)

ЦУҐОВИЙ Швидкий (про коня) (56)

ЦУНДРАВИЙ Подертий, зношений (одяг) (100)

ЦЬОТКА (ЦЬОЦЯ) *див.* **ТЕТА** (у 2 знач.) (62, 145)

ЦЮЛЮВАТИ Цілувати (99)

ЧВЕРТКА Міра об'єму сипких тіл, що дорівнює близько 25 кг (40, 97)

ЧЕРЕПУЛЬКА Глиняна люлька (97)

ЧЕРЕС Широкий шкіряний пояс (92)

ЧЕТИНА Хвоя (96)

ЧИНИТИСЯ Робити вигляд, удавати (99)

ЧИПІТИ Довго стояти чи сидіти на одному місці (65, 83, 98)

ЧИР Страва з кукурудзяної або вівсяної муки (52, 63, 108)

ЧИСЛИТИ Надіятися (83)

ЧИСУВАТИ Очікувати смерті (122, 137)

ЧІЧКА Квітка (64, 96)

ЧОКОЛЯДА Шоколад (133)

ЧУПЕР Волосся (96, 107, 135)

ШАЛЬОК Шарф (132)

ШАЛЯНОВИЙ Виготовлений із тонкої вовняної тканини (136)

ШАФЛИК Велика миска (51)

ШВАҐЕР (ШВАҐРО) Чоловік сестри (53, 62, 95, 145)

ШВАРКАТИ Цвірінькати (98)

ШИПКА (ШИПЧИНА, ШОПА) Місце, де складають дрова (53, 64, 94, 163)

ШІФА Корабель (97)

ШКАЛУБИНА Щілина (97)

ШЛЯФРОК Халат (62, 147)

ШНИТИ Нишпорити (34)

ШПЕКЛЄР (ШПИХЛІР, ШПІХЛІР) Приміщення для зерна (53, 77, 135)

ШПИТАЛЬ Лікарня (135)

ШТИЛЄТ Держак (вил) (63)

ШТУДЕРНИЙ 1. Хитрий, кмітливий (65, 163). 2. Уміло, майстерно зроблений (140)

ШУВАР Аїр (64, 80, 163)

ШУФЛЯ Лопата (146)

ЩИБАТИ Збивати палицею з дерева (яблука) (98)

ЯПКО Яблуко (133)

ЯРИЦЯ Яра пшениця (108)

ЯРИЧ Їжак (96)